



Region subsaharské Afriky ve výuce zeměpisu na 2. stupni základních škol

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T114 – Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Zuzana Poláková**
Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Rudincová, Ph.D.



ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana Poláková**
Osobní číslo: **P15000519**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství zeměpisu pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Region subsaharské Afriky ve výuce zeměpisu na 2. stupni**
základních škol
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zabývá zpracováním tématu subsaharské Afriky jako regionu pro druhý stupeň základních škol. Celá práce bude strukturována jako kompletní výukový plán.

Práce bude rozdělena na dva celky. Teoretická část se bude věnovat pedagogickým zásadám a konkrétním geografickým tématům, vztahujícím se k subsaharské Africe. Praktická část bude obsahovat vypracované výukové hodiny, včetně potřebných podkladů, prezentací a doplňujících informací k výuce.

- 1) Rešerše literatury
- 2) Stanovení cílů práce
- 3) Návrhy výukových hodin
- 4) Návrhy výukových materiálů
- 5) Realizace a vyhodnocení výukových hodin

Rozsah grafických prací: dle potřeby

Rozsah pracovní zprávy: cca 65 stran

Forma zpracování diplomové práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

GEDLU, M.: Subsaharská Afrika: problémy demokracie, nacionalismu a mezinárodních vztahů. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1998. ISBN 80-85864-42-8.

MEREDITH, M.: The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence. The Free Press, 2006. ISBN 978-0-7432-3222-7.

NEKOLA, M.: Diktátoři černého kontinentu. První vydání. Praha: Libri, 2015. ISBN 978-80-7277-537-8.

STOCK, R. F.: Africa south of the Sahara: a geographical interpretation. 2nd ed. New York: Guilford Press, 2004. ISBN 1572308680.

PETTY, G.: Moderní vyučování. 6., rozš. a přeprac. vyd. Překlad Jiří Foltýn. Praha: Portál, 2013. ISBN 9788026203674.

PIKE, G., SELBY, D.: Cvičení a hry pro globální výchovu 1. Vyd. 2. Překlad Milan Čaha. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-629-2.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H., BUREŠ, M.: Pedagogika pro učitele. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3357-9.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Kateřina Rudincová, Ph.D.**


Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: **29. března 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **28. dubna 2017**


prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan




doc. RNDr. Branislav Nižnanský, CSc.
vedoucí katedry

dne

17 -05- 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Je mou milou povinností poděkovat všem, s jejichž pomocí mohla tato diplomová práce vzniknout. Ráda bych v první řadě poděkovala mé vedoucí diplomové práce paní Mgr. Kateřině Ženkové Rudincové, PhD. za cenné připomínky a rady, jimiž přispěla k jejímu vytvoření. Poděkování také patří paní Mgr. Janě Vítkové, za umožnění praktického využití připraveného materiálu a za cenné rady. V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině a mému příteli za morální a psychickou podporu.

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem regionu subsaharské Afriky ve výuce zeměpisu na druhém stupni základních škol. Je rozdělena do tří částí, z nichž první jsou teoretická východiska z fyzické a humánní geografie společně s vybranými problémy. Druhá část se věnuje didaktickým prostředkům, jako jsou metody a formy výuky, materiální prostředky a průřezová témata a postavení tématu v RVP a ŠVP. Třetí část obsahuje podklady k praktickému využití s plány jednotlivých hodin.

Klíčová slova

subsaharská Afrika, regiony, geografie, fyzická geografie, humánní geografie, výukové hodiny, prezentace

Anotation

The diploma thesis deals with the topic Region of Sub-Saharan Africa in the teaching of geography at the upper primary school. It is divided into three parts. The first of these are the theoretical basis of physical and human geography, together with chosen problems. The second part deals with didactic resources such as teaching forms and methods, material resources, cross-cutting issues and the position of the topic at Framework Educational Programme for Basic Education and School Educational Programme. The third part contains materials for practical use with individual plans of each lesson.

Key words

Sub-Saharan Africa, regions, geography, physical geography, human geography, lessons, presentation

Obsah

Seznam obrázků	9
Seznam tabulek	11
Seznam grafů.....	11
Seznam použitých zkratk a symbolů	12
Úvod.....	13
Rešerše odborné literatury.....	14
Stanovení cílů diplomové práce	14
I Obecné informace k tématu subsaharská Afrika	15
1 Vymezení regionu	15
2 Fyzická geografie	16
2.1 Poloha a rozloha	16
2.2 Členitost pobřeží, průlivy, zálivy	18
2.3 Geologický vývoj a vertikální členitost.....	20
2.4 Vybrané formy reliéfu Subsaharské Afriky	22
2.5 Vodstvo	23
2.6 Podnebné oblasti	27
2.7 Biomy, fauna, flora.....	29
2.8 Vybrané problémy životního prostředí subsaharské Afriky.....	32
3 Humánní geografie.....	35
3.1 Stručná historie oblasti	35
3.1.1 Historické říše	35
3.1.2 Pronikání evropské kultury do subsaharské Afriky	36
3.1.3 Objevování subsaharské Afriky	37
3.1.4 Kolonizace.....	40
3.1.5 Dekolonizace.....	42
3.1.6 Studená válka na území subsaharské Afriky	46
3.1.7 Závěrem k historii	47
3.2 Současná subsaharská Afrika – politická mapa	47
3.3 Státní zřízení	49
3.4 Mezinárodní organizace	50
3.5 Kultura, náboženství, jazyky	51
3.6 Obyvatelstvo	58
3.7 Konflikty a problémy v subsaharské Africe.....	61
3.7.1 Dřívější problémy – genocidy a vláda diktátorů	62
3.7.2 Současné problémy – konflikty, chudoba, nedostatek svobody	65
3.8 Hospodářství subsaharské Afriky	69
3.8.1 Základní charakteristika	69
3.8.2 Zaměstnanost a nezaměstnanost, podíl sektorů na HDP	69
3.8.3 Urbanizace, hospodářská jádra, problematika práce ve městech	70
3.8.4 Export, spolupráce se zahraničím, nadnárodní korporace.....	71
3.8.5 Hlavní cíle zlepšování hospodářství – diverzifikace.....	72
3.8.6 Zemědělství	73
3.8.7 Průmyslová výroba a těžba nerostných surovin	74
3.8.8 Rozvoj sektoru služeb – cestovní ruch, doprava	76
3.8.9 Hospodářství západní Afriky	78
3.8.10 Hospodářství centrální Afriky	79

3.8.11	Hospodářství východní Afriky	79
3.8.12	Hospodářství jižní Afriky	80
II	Didaktické prostředky	81
4	Úvod k didaktické části (stanovené cíle, revidovaná Bloomova taxonomie).....	81
5	Přehled vybraných výukových metod	83
6	Přehled vybraných materiálních didaktických prostředků	85
7	Zhodnocení významu a postavení učiva v kontextu RVP.....	87
8	Průřezová témata	89
9	Zhodnocení významu a postavení učiva v kontextu ŠVP	91
III	Praktické využití.....	92
10	Schéma jednotlivých výukových hodin, popis power pointové prezentace	92
10.1	Hodina č. 1	93
10.2	Hodina č. 2	94
10.3	Hodina č. 3	95
10.4	Hodina č. 4	96
10.5	Hodina č. 5	98
10.6	Hodina č. 6	99
10.7	Hodina č. 7	100
10.8	Hodina č. 8	101
10.9	Hodina č. 9	103
10.10	Hodina č. 10	104
10.11	Hodina č. 11	106
10.12	Hodina č. 12	107
10.13	Hodina č. 13	108
10.14	Hodina č. 14	109
10.15	Hodina č. 15	110
11	Reflexe dvou výukových hodin.....	111
11.1	Předpoklady k výuce, poznámky k žákům.....	111
11.2	Výuková hodina č. 1	112
11.2.1	Popis průběhu hodiny.....	112
11.2.2	Závěrem k první hodině	114
11.3	Výuková hodina č. 2	114
11.3.1	Popis průběhu hodiny.....	114
11.3.2	Závěrem k druhé hodině.....	117
IV	Závěr.....	118
V	Seznam použitých zdrojů	120
VI	Seznam příloh.....	133
VII	Přílohy	134

Seznam obrázků

Obr. 1: Africké regiony (rozdělení podle OSN).....	15
Obr. 2: Neformální regionalizace subsaharské Afriky.....	15
Obr. 3: Afrika v porovnání s vybranými státy	16
Obr. 4: Mapa světa	17
Obr. 5: Mezní body pevninské Afriky a jejich vzdálenost od sebe.....	17
Obr. 6: Fyzická mapa subsaharské Afriky s vyobrazenými ostrovy a poloostrovy	18
Obr. 7: Litosférické desky.....	20
Obr. 8: Hlavní tvary afrického reliéfu.....	21
Obr. 9: Mizející jezero Čad.....	22
Obr. 10: Výhled z pohoří Simien, Etiopie.....	22
Obr. 11: Rostlina starček a nejvyšší hora Ruwenzori - Marguerite	23
Obr. 12: Stolová hora u Kapského města.....	23
Obr. 13: Písečná západní Sahara – domov velké říční sítě	24
Obr. 14: Řeky a jezera Afriky	25
Obr. 15: Oblast Velkých jezer.....	26
Obr. 16: Viktoriiny vodopády dnes.....	26
Obr. 17: Viktoriiny vodopády. Ilustrace z Holubova deníku (1881).	26
Obr. 18: Podnebné pásy	27
Obr. 19: Oblasti sucha.....	28
Obr. 20: Průměrné roční srážky (mezi 2003-2007).....	28
Obr. 21: Šířková vegetační pásma	29
Obr. 22: Odlesňování v Nigérii.....	32
Obr. 23: Desertifikace v Africe	33
Obr. 24: Nosorožec zbavený rohu v Hluhluwe-iMfolozi Park	34
Obr. 25: Předkoloniální Afrika 10. – 16. století.....	35
Obr. 26: Šaka, král Zuluů (přibližně 1816-1828).....	36
Obr. 27: David Livingstone.....	37
Obr. 28: Objevování afrického kontinentu Evropany	38
Obr. 29: Obchod s otroky, dováženými z Afriky	40
Obr. 30: Pygmej Ota Benga	41
Obr. 31: Uspořádání Afriky před 1. světovou válkou	42
Obr. 32: Dekolonizace	44
Obr. 33: Politická mapa Afriky	48
Obr. 34: Státní zřízení	49
Obr. 35: Míra korupce ve světě.....	50
Obr. 36: Africká hospodářská společenství	50
Obr. 37: Skalní malby kmene Khoisan	52
Obr. 38: Soška z D. R. Kongo (fetiš, z poč. 20. stol.).....	53
Obr. 39: Maska kmene Bimbo (žijící na území Demokratické republiky Kongo)	53
Obr. 40: Miriam Makeba	54
Obr. 41: Amadou et Mariam	54
Obr. 42: Césaria Evora.....	54
Obr. 43: Náboženství v Africe	55
Obr. 44: Africké etnojazykové skupiny	57
Obr. 45: Africké jazykové rodiny	57
Obr. 46: Mursiové	57

Obr. 47: Yorubové	57
Obr. 48: Křováci	57
Obr. 49: Tuaregové	57
Obr. 50: Evropské jazyky v Africe	58
Obr. 51: Anamorfovaná mapa počtu obyvatelstva (k roku 2010).....	59
Obr. 52: Hustota osídlení v Africe (k roku 2005)	59
Obr. 53: Populační pyramida subsaharské Afriky (k roku 2016).....	59
Obr. 54: Plodnost	60
Obr. 55: Naděje na dožití	60
Obr. 56: Výskyt HIV/AIDS u dospělé populace k roku 2011	61
Obr. 57: Genocida ve Rwandě (1994).....	62
Obr. 58: Císařská korunovace Jeana-Bédela Bokassy	63
Obr. 59: Idi Amin.....	64
Obr. 60: Macías Nguema	64
Obr. 61: Aktuální konflikty v subsaharské Africe	66
Obr. 62: Hodnocení míry svobody ve světě k roku 2016.....	67
Obr. 63: Index zhroucených států (k roku 2015)	68
Obr. 64: Struktura zaměstnanosti obyvatelstva.....	70
Obr. 65: Struktura tvorby HDP	70
Obr. 66: Hlavní exportní zaměření.....	72
Obr. 67: Kešu oříšek	73
Obr. 68: Podzemnice olejná neboli arašídý.....	73
Obr. 69: Hospodářství subsaharské Afriky	75
Obr. 70: Keňská dálnice.....	76
Obr. 71: Nová silnice v Mauretánii a problémy s pískem	76
Obr. 72: Moderní vlakové spojení Etiopie a Džibutska	76
Obr. 73: Trans-Africká dálnice	77
Obr. 74: Železniční síť	77
Obr. 75: Ethiopian Airlines	77
Obr. 76: South African Airways	77
Obr. 77: Počet uživatelů Facebooku k roku 2016	78
Obr. 78: Podíl uživatelů internetu v populaci k roku 2016	78

Seznam tabulek

Tab. 1: Africké průlivy.....	19
Tab. 2: Nejvyšší africké hory, nejnižší bod.....	21
Tab. 3: Nejdelší řeky Afriky	25
Tab. 4: Největší jezera	26
Tab. 5: Podnebná maxima a minima Afriky	28
Tab. 6: Významné objevy v Africe.....	39
Tab. 7: Náboženství v subsaharské Africe.....	56
Tab. 8: Populační růst v subsaharské Africe.....	58
Tab. 9: Očekávané výstupy a minimální doporučená úroveň pro podpůrná opatření.....	89

Seznam grafů

Graf 1: Počet zabíjených nosorožců v JAR	33
Graf 2: Počet otroků převezených z Afriky do Nového světa.....	40
Graf 3: Největší producenti ropy v subsaharské Africe (k roku 2012)	74

Motto práce:

„To nejtemnější na Africe vždy bylo, že ji neznáme.“

George H. T. Kimble (Kimble 1951, s. 17)

Seznam použitých zkratek a symbolů

AEC	Africké hospodářské společenství (African Economic Community)
AMU	Svaz arabského Maghrebu (Arab Maghreb Union)
AU	Africká unie (African Union)
AQMI	Al-Káida v islámském Maghrebu (Al-Qaida au Maghrem islamique)
BBC	British Broadcasting Corporation
CEN-SAD	Společenství sahelských a saharských států (Community of Sahel-Saharan States)
COMESA	Společný trh pro Východní a Jižní Afriku (Common Market for Eastern and Southern Africa)
EAC	Východoafrické společenství (East African Community)
ECCAS	Hospodářské společenství středoafriických států (Economic Community of Central African States)
ECOWAS	Hospodářské společenství západoafrických států (Economic Community of West African States)
EIA	Vyhodnocení vlivů na životní prostředí (Environmental Impact Assessment)
FAO	Organizace pro výživu a zemědělství (Food and Agriculture Organization)
HIV	virus lidské imunitní nedostatečnosti (Human immunodeficiency virus)
IGAD	Mezivládní úřad pro rozvoj (Intergovernmental Authority on Development)
JAR	Jihoafrická republika, Jižní Afrika
MDFC	Hnutí demokratických sil Casamance (Movement of Democratic Forces of Casamance)
OAJ (OAU)	Organizace africké jednoty (Organisation of African Unity)
OSN (UN)	Organizace spojených národů (United Nations)
SADC	Jihoafrické rozvojové společenství (Southern African Development Community)
UNAIDS	Program OSN pro boj proti HIV/AIDS (United Nations Programme on HIV and AIDS)
UNAMIR	Pomocná mise OSN pro Rwandu (UN Assistance Mission for Rwanda)
UNEP	Program OSN pro životní prostředí (UN Environment Programme)
USD	Americký dolar (United States dollar)
WHO	Světová zdravotnická organizace (World Health Organization)
WMO	Světová meteorologická organizace (World Meteorological Organization)
WWF	Světový fond na ochranu přírody (World Wide Fund for Nature)

Úvod

Lidstvo od pradávných věků má neustálou potřebu poznávat nové a neznámé části okolního světa. Abychom světu dokázali porozumět a pochopit jeho odlišnosti, vznikla postupem času vrcholná geografická disciplína – regionální geografie. Samotné pojetí tradiční regionální geografie se v průběhu let měnilo. Na konci 19. století se studoval především vztah člověka a jeho prostředí společně s poznáváním různých regionů na Zemi. V polovině 20. století byl region chápán jako výsledek společného působení dílčích obecných jevů v čase (vytváření regionální diference). Do této doby se regionální geografie pohybovala především v globálních a regionálních měřítcích. V posledních desetiletích se ale obsah výzkumu regionální geografie postupně zmenšuje na lokální měřítko. Je to dáno především procesem globalizace, kdy se díky intenzivnějšímu propojování světa vytrácí rozdíly mezi jednotlivými oblastmi. I proto se v současné době nová regionální geografie zaměřuje na menší regiony, které vznikají díky společenské interakci v určitém prostoru. Namísto zkoumání interakce člověka a přírody je studován vzájemný vztah člověka a společnosti. Regiony jsou studovány především z hlediska humánní geografie. Díky tomu, že jsou od ostatních regionů odlišné především jen z jednoho (především kulturního) hlediska se koncept regionu nahrazuje konceptem místa (Kučera 2011, s. 14-18).

Samotné pojetí regionální geografie jako disciplíny věnující se světovým regionům by však nemělo být úplně zatraceno. Je důležité poskytnout žákům základní informace o fyzické i humánní geografii všech světových regionů, především proto, aby pochopili výjimečnost různých světových regionů a také jejich vzájemné odlišnosti. S takovýmito základními poznatky mohou dále pracovat s tématy, jako jsou globalizace či vztah člověka a společnosti v prostoru.

V regionální geografii se přesprávil věnuje pozornost západním regionům – Evropě a severní Americe. Žáci se o dalších světadílech a regionech dozívají pouze kusé informace, spojené především s fyzickou geografíí. Do humánní sféry se již moc nezachází, a když se tomu tak děje, většinou se učí stereotypům. Žáci si mnohdy z hodin regionálního zeměpisu odnáší to, že jižní Amerika těží především z výroby drog, v Africe je poušť a hlad nebo že v Asii je vysoká hustota zalidnění a zničená příroda. Jestli se žáci na základních školách nenaučí objektivní informace o všech kontinentech, pak už většina z nich nebude mít možnost dozvědět se, jak tyto regiony doopravdy vypadají. Nebude také možné, abychom se dokázali konečně přenést přes veškeré předsudky a stereotypy. Veškeré tyto myšlenky a obavy se dají shrnout do jediného citátu, který je také mottem celé diplomové práce: „*To nejtemnější na Africe* (a na ostatních méně vyspělých regionech) vždy bylo, že *ji neznáme*.“

Tématem diplomové práce byl zvolen region subsaharské Afriky, který je neprávem ve vyučování velmi často opomíjen. Přitom je to území natolik velké, že pojímá velké množství obyvatelstva, kultur, jazyků a náboženství. Hlavním důvodem proč by se ve vyučování měla

subsaharské Africe věnovat větší pozornost je ten, že je to region plný kontrastů. Vyskytují se zde oblasti s bohatou faunou i florou, ale také téměř pusté a neobyvatelné oblasti. Vedle sebe zde leží státy, kdy jedny jsou bohaté díky nerostným surovinám či službám a druhé chudé, zaměřené na zemědělství, které ale mohou být kulturně či etnicky rozmanitější. Žáci by se měli během hodin naučit, že takto rozmanitý region, byť nejméně rozvinutý, nemusí být jen o písku, islámu a násilí.

Rešerše odborné literatury

Pro svou diplomovou práci jsem se snažila využít nejen odborné literatury, ale i cestopisů, které mi dokázaly lépe přiblížit místní krásy a zajímavosti. Ráda bych vyzdvihla cestopis Africké příběhy – 23 let života a cest v Africe (Mikušová 2014). Z odborné literatury jsem čerpala především z knihy od Roberta Stocka – Africa South of Sahara (Stock 2013). Velice přínosná byla publikace od Jana Klímy - Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států (Klíma 2012). V ní byly skvěle popsány jednotlivé vývojové etapy historie afrického kontinentu. Jako doplnění historie Afriky byla použita kniha Richarda J. Reida - Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost (Reid 2011). Další informace o subsaharské Africe byly získány z knih Diktátoři černého kontinentu (Nekola 2015); Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel (Šámal 2013); Ohniska napětí v postkoloniální Africe (Záhořík 2012).

Velké množství knih nemohlo být použito z důvodu data jejich vydání (60. – 90. léta 20. století). I proto bylo mnoho informací použito z internetových zdrojů, především od světových organizací (jako WHO, CIA, OSN) nebo zahraničních médií (BBC, CNN) jelikož jsou to nejaktuálnější možné zdroje.

Stanovení cílů diplomové práce

Diplomová práce se bude zabývat zpracováním tématu subsaharské Afriky jako regionu pro druhý stupeň základních škol. Aplikováním vytvořených materiálů ve výuce se budu snažit odpovědět na otázku, zdali interaktivní prvky dokáží více aktivizovat žáky ve výuce. V první části budou popsány obecné informace z fyzické a humánní geografie. Tato část poskytne vyučujícím veškeré důležité informace o subsaharské Africe společně s dalšími zajímavostmi, které sice nejsou uvedeny v přípravách, ale učitel díky nim může podle svého uvážení výuku doplnit. Druhá část se bude věnovat didaktickým tématům (metody, materiální prostředky, postavení tématu v RVP, apod.). Poslední část bude obsahovat konkrétní přípravy jednotlivých výukových hodin, společně s popisem dvou výukových hodin, ve kterých byly aplikovány vytvořené materiály. V přílohách budou uvedeny mimo jiné i pracovní listy.

Metody zpracování diplomové práce budou především vyhledávání nejaktuálnějších informací o subsaharské Africe, vyhledávání tematických map a jejich překlad do českého jazyka, tvorba prezentace a praktické využití připravených výukových materiálů.

I Obecné informace k tématu subsaharská Afrika

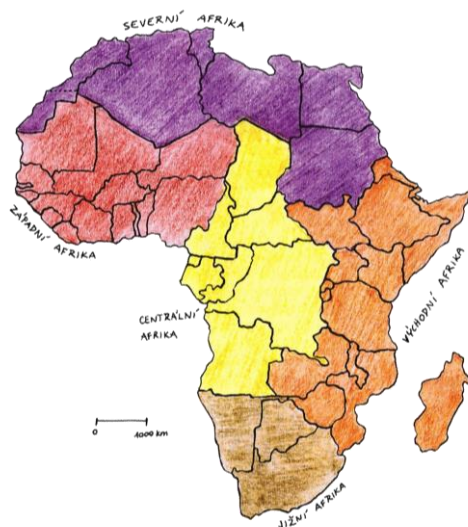
První část diplomové práce se věnuje obecným informacím o subsaharské Africe. V jednotlivých kapitolách jsou popsány základní oblasti fyzické a humánní geografie. Společně s tím jsou uvedeny i kapitoly, věnující se vybraným problémům fyzické a humánní geografie.

1 Vymezení regionu

Na samém počátku práce je vhodné vymezit samotný region subsaharské Afriky. Diplomová práce se nezabývá celým kontinentem, ale pouze jeho částí. Vycházím ze základního regionálního rozdělení podle Hnízda (1995, s. 64), který říká, že z celosvětového hlediska existuje deset panregionů: Angloamerika, Latinská Amerika, Subsaharská Afrika, Střední východ, Indický subkontinent, Jihovýchodní Asie, Austrálie a Oceánie, Dálný východ, Euroasijský panregion a Evropa.

Z geografického hlediska je vymezení afrického kontinentu poměrně jednoduché, jelikož je ze všech stran obklopen mořem či oceánem. Na severu to je Středozemní moře, na západě a jihozápadě Atlantský oceán a na východě a jihovýchodě Indický oceán. V klasické literatuře, věnující se panregionům, ovšem nebývá Afrika brána jako jednotný region – její severní část bývá přiřazována k panregionu blízkovýchodnímu (Cabada, Šanc 2011, s. 11).

Existuje i vysvětlení, proč je Africký kontinent takto rozdělen. Je to dáno především z etnických, historických a kulturních důvodů, kdy se severní a jižní část Afriky, které jsou od sebe oddělené Saharou, výrazně liší. Někdy se také můžeme setkat s rozdělením Afriky na arabskou a subsaharskou část. I OSN v reakci na nejednotné popisování částí Afriky, definovala pět základních afrických regionů, a to podle světových stran: severní, západní, centrální, východní a jižní Afrika (Trávníčková 2014 s. 16). Na obrázku č. 2 je zobrazeno i neformální dělení regionů subsaharské Afriky.



Obr. 1: Africké regiony (rozdělení podle OSN)
(Zdroj: Trávníčková 2014, s. 17.)



Obr. 2: Neformální regionalizace subsaharské Afriky (Zdroj: Stock 2013, s. 27. Do ČJ upravila: Poláková 2016)

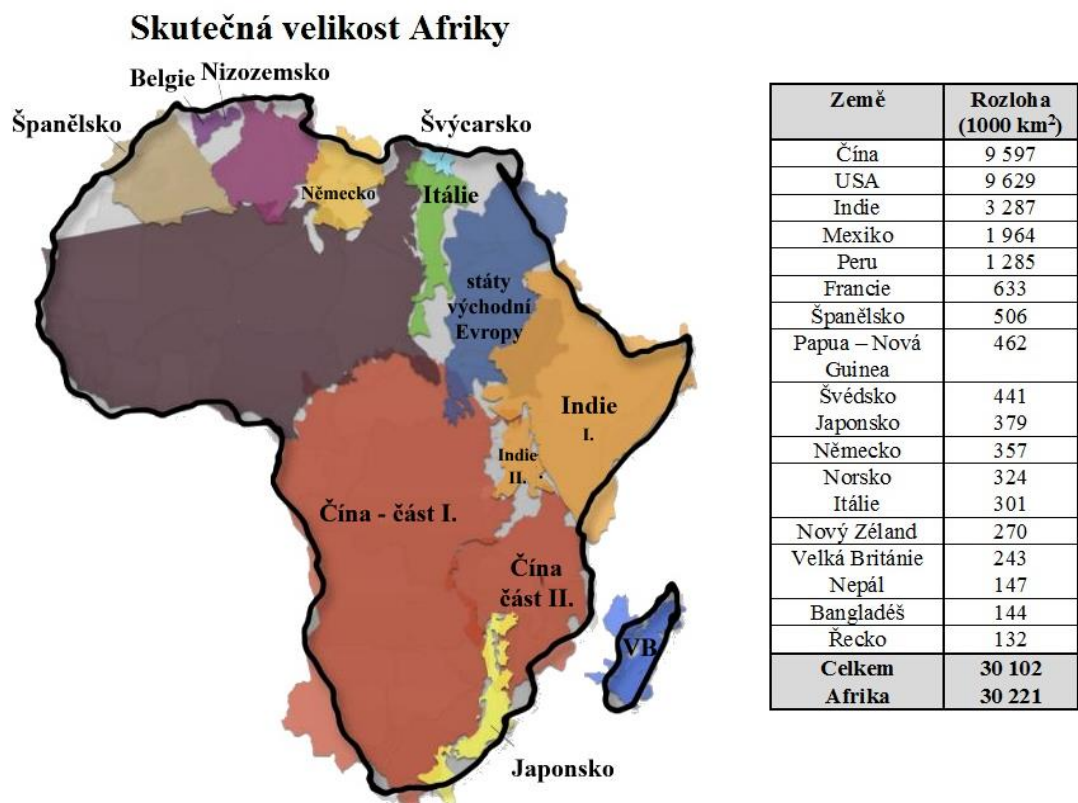
Vzhledem k převaze černého obyvatelstva se také můžeme setkat s termínem černá Afrika. Ta je od arabské Afriky oddělena (či spojena) pásem Sahelu. Reálnou bariérou je však poušť Sahara. Území subsaharské Afriky je tedy ohraničeno pouští Sahara a oceány Atlantským a Indickým. Jak jsem již zmínila výše, do subsaharské Afriky budu zahrnovat i oblast Sahelu. Vždyť již samotný název Sahel, vychází z arabského „*sáhli*“, což znamená pobřeží a při pohledu na zjednodušenou mapu vegetačních pásem je patrné, že oblast Sahelu tvoří jasnou hranici (Stock 2013, s. 150).

2 Fyzická geografie

V následující části budou popsány základní informace týkající se celé Afriky, jelikož ve fyzické geografii není potřeba dělit tento kontinent na regiony (jako tomu je u humánní geografie).

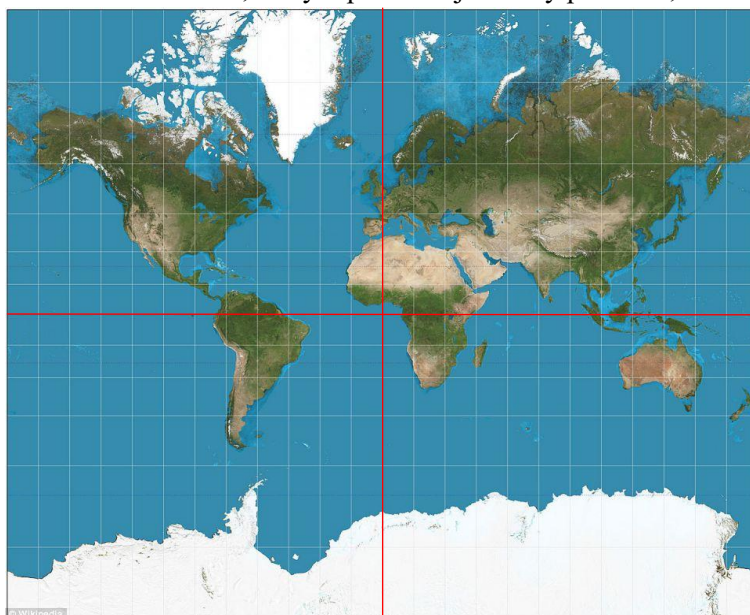
2.1 Poloha a rozloha

Afrika představuje přibližně jednu pětinu zemské souše (cca 20,3 %). Je 3. největším kontinentem (po Asii a Americe). Absolutní rozloha činí 30,3 milionů km², z čehož přibližně 1 milion km² tvoří ostrovy. Pro představu to je přibližně 3x více než rozloha Spojených států amerických a 390x více než rozloha České republiky. Na předchozí mapě je možné porovnat velikost Afriky s vybranými státy.



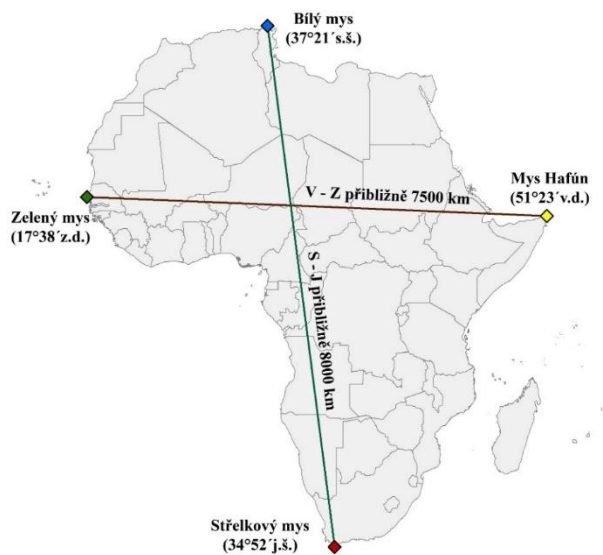
Obr. 3: Afrika v porovnání s vybranými státy
(Zdroj: Turvill 2013, do ČJ upravila Poláková 2016)

Relativní polohu Afriky můžeme ve vztahu k ostatním kontinentům označit za centrální. U určení absolutní polohy si můžeme pomoci zeměpisnou sítí, která nám jasně ukáže, že větší část Afriky leží severně od rovníku a na východ od nultého poledníku. Z mapy lze také vyčíst, že Afrika je jediným kontinentem na Zemi, kterým prochází jak nultý poledník, tak i rovník.



Obr. 4: *Mapa světa* (Zdroj: Turvill 2013, upravila Poláková 2016)

V subsaharské části Afriky se také nachází 3 ze 4 mezních bodů pevninské Afriky. Na následujícím obrázku jsou tyto body vyznačeny a k tomu jsou ještě zmíněny vzdálenosti mezi protilehlými body. Kdybychom ale počítali mezní body Afriky pevninské a ostrovní, získali bychom další údaje. Nejsevernějším bodem jsou Galitské ostrovy (vzdáleny přibližně 40 km od Tuniska). Jejich nejsevernější bod má souřadnice $37^{\circ}33'$ s.š. Nejjižněji leží ostrovy prince Eduarda, vzdálené od Jihoafrické republiky 1770 km. Souřadnice jejich nejjižnějšího bodu jsou $46^{\circ}58'58''$ j.š. Nejzápadnější bod má souřadnice $25^{\circ}21'36''$ z.d. a vyskytuje se na Kapverdském souostroví. Nejvýchodnější africký bod je vzdálen asi 560 km od ostrova Mauricius, ležící na souřadnicích $63^{\circ}25'00''$ v.d. (ostrov Rodrigues, patříci k ostrovům Maskarény).



Obr. 5: *Mezní body pevninské Afriky a jejich vzdálenost od sebe* (Zdroj: World Atlas.com 2015, upravila: Poláková 2016)

Africký kontinent sousedí s Evropou a Asií. Od Evropy je oddělen 14 km širokým Gibraltarským průlivem a Středozemním mořem. Asijsko-africká hranice je tvořena Suezským

zálivem (kdy Suezský průplav je široký okolo 55 metrů)¹, Rudým mořem, průlivem Bab al-Mandab (šířoký přibližně 18 kilometrů) a Adenským zálivem.

2.2 Členitost pobřeží, průlivy, zálivy

Při pohledu na jednotlivé kontinenty zjistíme, že Afrika má nejméně členité pobřeží. Toto lze vhodně porovnat s pobřežím Evropy za pomoci ukazatele, který určí, kolik km² připadá na 1 kilometr březní čáry (rozloha/délka pobřeží). U Afriky je 1 km březní čáry na 1 168 km² a u Evropy na 325km². I kvůli takto málo členitému pobřeží má Afrika málo zálivů, poloostrovů a ostrovů. Celková délka afrického pobřeží činí 30 500 km (Šerý 2014, s. 11).



Obr. 6: Fyzická mapa subsaharské Afriky s vyobrazenými ostrovy a poloostrovy
(Zdroj: Boehm et. al 2010. s. 498, do ČJ přeložila Poláková 2016)

¹ Sinajský poloostrov už tedy leží v Asii. Egypt tedy částí svého území zasahuje do Asie. Kdybychom pojali oddělení kontinentů podle litosférických desek, patřilo by k africkému kontinentu i pás pobřeží Blízkého východu.

Na to, jak je africký kontinent rozsáhlý, má velice málo velkých ostrovů. Největším z nich (a 4. největším na světě) je Madagaskar, jehož rozloha činí 586 588 km² (Ptáček 2011, s. 145). Většina afrických ostrovů je tedy rozlohou menší a vyskytující se ve shlučích. K dalším ostrovům, nacházejících se v Indickém oceánu patří Sokotra², Dahlacké ostrovy (u Eritrey), Zanzibar, Mafia (u Tanzanie), Komory, Maskarény (ve kterých se nachází známé ostrovy Réunion a Mauritius) a Seychely. K ostrovům v Atlantickém oceánu patří Kanárské ostrovy, Bioko, Princův ostrov, Sv. Tomáš, Annobón, Kapverdy, Ascension a ostrov Sv. Heleny (Ptáček 2011, s. 12 a 100). Ve Středozemním moři jsou pouze tuniské ostrovy Džerba a Bijagogské souostroví, které také patří k Africe. Tyto ostrovy jsou turisticky velice oblíbené, především díky zachovalým přírodním památkám a skvělým klimatickým podmínkám.

Afrika má celkem dva poloostrovy, vystupující do oceánu³: v Indickém oceánu ležící Somálský poloostrov, na kterém se vyskytují státy Džibutsko, Somálsko a Etiopie a poloostrov Barka, nalézající se v Libyi.

Podobně jako poloostrovů, je zde málo i zálivů a průlivů. V následující tabulce (viz Tab. 1) jsou uvedeny všechny významné průlivy, kdy k některým jsou uvedeny i zajímavosti.

Ze zálivů je největším Guinejský. Jeho rozloha je přibližně 1 500 000 km² a vyskytuje se přibližně od mysu Lopez k mysu Palmas. Adenský záliv se vyskytuje severně od Somálského poloostrova a odděluje jej od Arabského poloostrova. Další zálivy se vyskytují v oblasti severní Afriky (Velká a Malá Syrta, Tuniský a Bizertský záliv, který se vyskytuje v nejsevernější části Afrického kontinentu) (Šerý 2014, s. 14).

Tab. 1: *Africké průlivy*

název průlivu	místo výskytu	rozměry a zajímavosti
Mosambický	mezi Mozambikem a Madagaskarem	délka 1760 km
Bab al-Mandab	mezi Rudým mořem a Adenským zálivem	široký 26 km
Suezský průplav	spojení Středozemního a Rudého moře	uměle vybudovaný, 193 km dlouhý průplav
Gibraltarský	mezi Atlantickým oceánem a Středozemním mořem	65 km dlouhý a 14 km široký, spravovaný Velkou Británií

(Zdroj: Šerý 2014, s. 14)

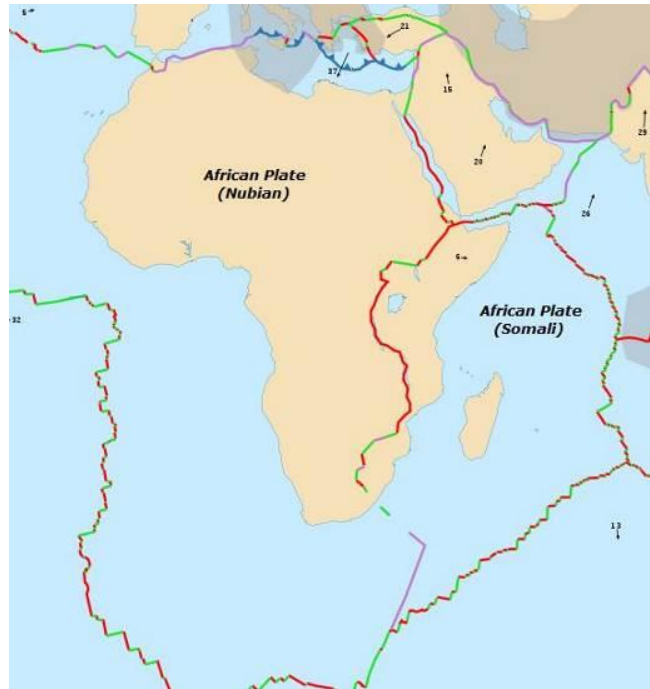
² Pro porovnání – Sokotra je druhý největší ostrov Afriky. Patří Jemenu a jeho rozloha činí 3 579 km².

³ Sinajský poloostrov, byť spadající pod egyptskou správu, náleží k Asii.

2.3 Geologický vývoj a vertikální členitost

Afrika je součástí Africké litosférické desky, která se některými modely dělí na Núbijskou a Somálskou. Asi nejznámější litosférickou činností, která souvisí s Africkou deskou, je její konvergentní kontakt s deskou Eurasijskou. Kontakt těchto desek způsobuje četnou vulkanickou činnost v zemích okolo Středozemního moře. Další rozhraní Africké desky jsou divergentní povahy, která se projevuje vznikem oceánských hřbetů.

Z geologického hlediska je celý kontinent původem z Gondwany. To je důvod, proč je téměř celá tvořena ze starého pevninského štítu, který byl vytvořen z prekambriických hornin – především z krystalické břidlice a ruly. Africký štít prošel dalším vývojem, při kterém se rozdělil na dvě části,



Obr. 7: **Litosférické desky**
(Zdroj: Basement Geographer 2012)

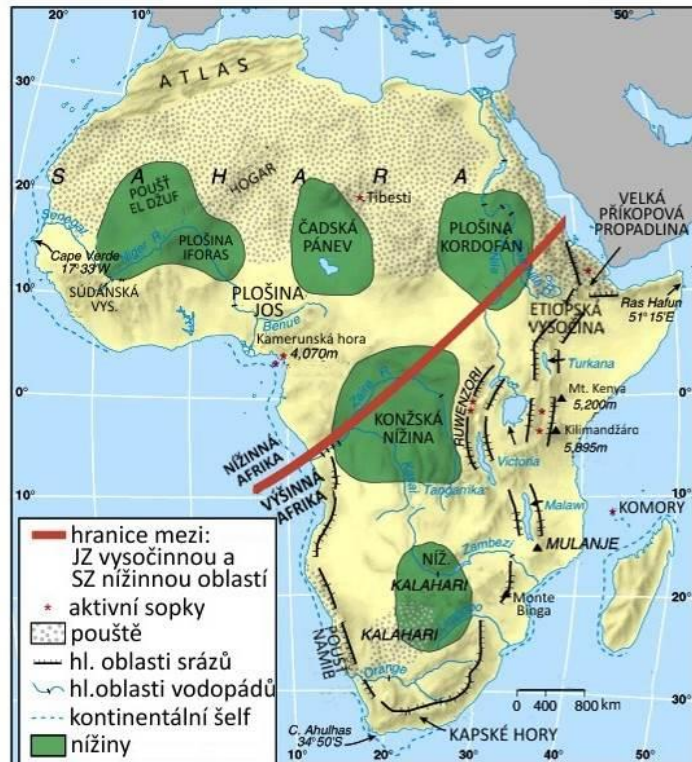
specifické svým odlišným vývojem. Nízká Afrika se vyskytuje na severu. Typické jsou především polohy do nadmořské výšky 600 metrů s převažujícím rovinným a pahorkatinným charakterem. Vysoká Afrika, vyskytující se v jižní části, se vyznačuje nadmořskými výškami dosahující 1000 až 1800 metrů (viz Obr. 6).

Během druhohor došlo k poklesu Afrického štítu, jenž byl nahrazen třetihorním zdvihem, při kterém se obnovila sopečná činnost (vznik stratovulkánů a Etiopské vysočiny). Jedním ze stratovulkánů je Kilimandžáro. V tomto období se formují pánevní oblasti – Čadská, Konžská, Okavango a Kalahari. Současný reliéf byl vytvořen v mladších třetihorách a čtvrtohorách, tudíž jej můžeme označit za geologicky mladý. Specifické jsou oblasti mimo Africký štít – pohoří Atlas na severu a Kapská vrásná soustava na jihu. Jsou to jediné oblasti Afriky, ve kterých došlo k vrásným procesům.

Jak tedy můžeme dále vidět, Afrika má malou vertikální členitost reliéfu, kterou můžeme sledovat v nižších, středních i vyšších polohách. Na většině území převažují roviny a náhorní plošiny. Střední nadmořská výška dosahuje 750 m n. m. a více než polovina území se nachází nad 900 m n. m.

V následující tabulce (viz Tab. 2) je vypsáno deset nejvyšších vrcholů Afriky s doplňujícími informacemi o jejich nadmořské výšce a státu, ve kterém leží. Pro doplnění je také uveden nejnižší bod na Africkém kontinentu.

Afrika má několik charakteristických rysů ve svém reliéfu. Horstvo se vyskytuje především na východě a v oblastech, ve kterých proběhlo vrásnění. Na celé ploše se vyskytuje velké množství tabulí a kuest. U okrajů zarovnaných povrchů se nacházejí srázy. Africký kontinent disponuje pouze třemi velkými pobřežními nížinami (Somálsko-keňská, Mauritánská a Mosambická). Ostatní jsou úzké a většinou zakončené velkým stupněm, který musí řeky překonávat kaskádami a peřejemi.



Obr. 8: Hlavní tvary afrického reliéfu (Attoh 2010)

Tab. 2: Nejvyšší africké hory, nejnižší bod

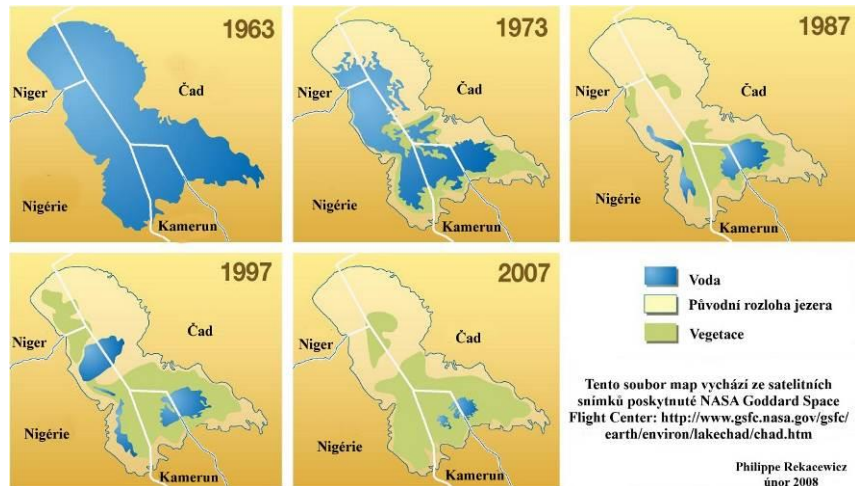
název hory	nadmořská výška [m n. m.]	stát, ve kterém se nachází
Kilimandžáro / Kibo	5 895	Tanzanie
Mount Keňa	5 199	Keňa
Kilimandžáro – Mawenzi	5 148	Tanzanie
Mount Stanley	5 109	Uganda – DR Kongo
Mount Speke	4 890	Uganda
Mount Baker	4 843	Uganda
Mount Emin	4 798	Uganda – DR Kongo
Mount Gessi	4 715	DR Kongo
Ras Dašan	4 620	Etiopie
Mount Meru	4 566	Tanzanie
Assalská proláklina	- 155	Džibutsko

(Zdroj: Peaklist.org 2011)

2.4 Vybrané formy reliéfu Subsaharské Afriky

a) Čadská pánev

Tato bezodtoká pánev s rozlohou 2 434 000 km², se nachází ve střední Africe. Hlavním prvkem celé pánve je Čadské jezero, které se dlouhodobě potýká s vysycháním. Původně bylo jedním z největších vodních zdrojů pro oblast Sahelu, které zabíralo plochu 26 000 km². V roce 2001 zabíralo jezero méně než pětinu původní rozlohy. Podle ředitele sekce půdy a vody z organizace FAO Parvize Koohafkana je Čadské jezero jednou z nejdůležitějších zemědělských oblastí na světě. Vysychání vytváří veliký problém, jelikož je toto jezero zdrojem pitné vody pro téměř 30 milionů lidí ze čtyř zemí – Nigérie, Kamerunu, Čadu a Nigeru (Salkida 2012).



Obr. 9: Mizející jezero Čad

(Zdroj: unep.org 2008, do ČJ přeložila: Poláková 2016)

b) Etiopská vysočina

Jak již bylo zmíněno – Etiopská vysočina, která rozlohou dosahuje 270 500 km², vznikla v období třetihor. Tento horský systém se (jak název napovídá) vyskytuje v Etiopii, ale částečně i v Eritrei a Jižním Súdánu. Je tvořen především čedičem a jeho nejvyšší bod – hora Ras Dašen (4 620 m n. m.) patří mezi nejvyšší hory Afriky. Fauna i flóra se adaptovala na místní slunné a relativně suché klima. I proto se zde vyskytuje množství endemitů (30 druhů ptáků, 20 savců, 13 obojživelníků a mnoho rostlin). Mezi nejznámější patří vlk etiopský, kozorožec walia, nyala horská, hlodoun velký, rákosnička luční, ropucha Osgoodova nebo drobný ptáček chřástal Ayresův. Oblast Etiopské vysočiny patří mezi nejhustěji obydlené zemědělské oblasti v Africe. Rozšiřování zemědělství, kultivace půdy, požáry a nadměrné spásání travin jsou hlavní hrozbou pro biologickou rozmanitost těchto vzácných ekosystémů (Anon 2016a).



Obr. 10: Výhled z pohorí Simien, Etiopie

(Zdroj: Van Soye 2012)

c) Konžská pánev

Tomuto typu reliéfu dala název jedna z největších řek Afriky – Kongo. Vyskytuje se ve střední Africe a je to jeden z nejvýznamnějších ekosystémů na světě. Celá pánev má rozlohu 3,4 milionu

km² a je vyplněna deštnými lesy, které na okrajích pánve vystupují až do výšky 750 m. Tento největší souvislý deštný prales v Africe se vyznačuje vysokou mírou biodiverzity jak rostlinné (teak), tak živočišné (šimpanz bonobo, páv konžský, okapi). Uprostřed Konžské pánve se rozprostírají bažinné lesy. Až 40 milionů lidí je závislých na těchto lesnatých oblastech, které jim poskytují obživu. I proto je velice důležité bránit tyto oblasti před nadměrnou těžbou dřeva (Modu, Herbert 2014, s. 284).

d) Ruwenzori

Sopečný horský masiv Ruwenzori se nachází na hranici Demokratické republiky Kongo a Ugandy. Jeho nejvyšším bodem je Mount Stanley (5 109 m n. m.), který je od výšky 4 400 m n. m. pokrytý ledem. Díky mrholivému dešti se zde daří rostlinstvu a v nižších polohách se vyskytuje i mohutnější vrstva humusu. Pro oblast Ruwenzori je typická rostlina starček, která roste do obrovských rozměrů.



Obr. 11: Rostlina starček a nejvyšší hora Ruwenzori - Marguerite (Zdroj: Trekinghero 2006)

e) Vrásový systém Kapských hor

Tento velmi starý horský systém (vznik v pozdním paleozoiku) obíhá okolo jižního pobřeží Jižní Afriky v délce 800 km. Jak již bylo řečeno v předchozí části věnované geologii, tento systém je ojedinělý díky procesu vrásnění, který se v Africe vyskytuje už jen v pohoří Atlas. Nejvyšším bodem celého vrásového systému je 2 325 m n. m. vysoká hora Seweweekspoortpiek. Mnohem známější je však Stolová hora poblíž Kapského města.

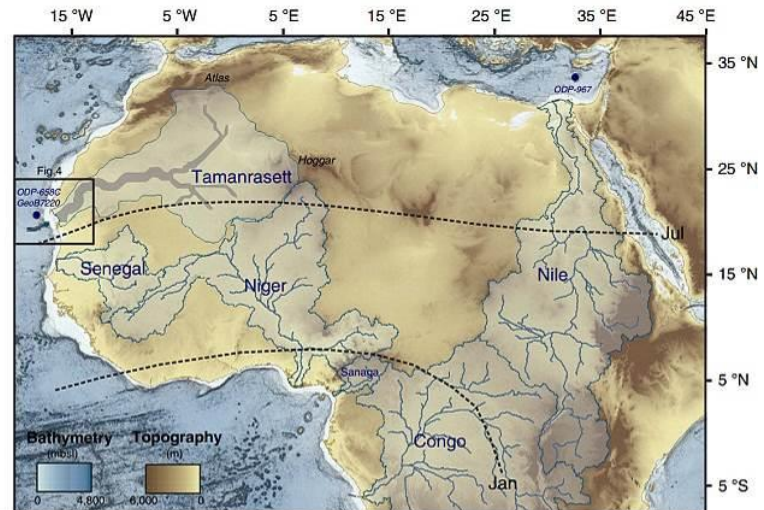


Obr. 12: Stolová hora u Kapského města (Zdroj: Wikipedia 2007)

2.5 Vodstvo

Při pohledu na jakýkoli satelitní snímek Afriky je patrné, kde všude se vyskytují vodní toky. Snad na žádném jiném kontinentu nejsou tolik vymezené suché a vlhké oblasti, jako právě v Africe. I když ne vždy tomu tak bylo. Podle studie Skonieczného aj. (2015) vyšlo najevo, že v oblasti západní Sahary se vyskytovala řeka, která před více než 5000 lety umožňovala život v této jinak nehostinné oblasti. Studie byla potvrzena satelitními snímky, které (dnes již vyschlou) řeku objevily. Tato nově objevená říční síť původně dosahovala délky 520 km.

Kvůli extrémně odlišným klimatickým podmínkám i různé vegetaci se hustota i tvar říční sítě projevují s velkou nepravidelností. Samotná vodnatost řek je velmi závislá na srážkách a odtokovém poměru samotné řeky. Právě díky poloze Afriky jsou srážky region od regionu odlišné a tím se liší i říční sítě. Lze vymezit 5 základních typů vodních režimů (Šerý 2014, s. 35-36):



Obr. 13: *Písečná západní Sahara byla kdysi domovem velké říční sítě.* Mapa zobrazuje současnou říční síť (světle modrá) a nově objevenou síť (tmavě modrá) (Zdroj: Skonieczny, aj. 2015)

- a) **Rovníkový typ:** řeka Kongo, napájena hlavně ze srážek, čímž je velmi vodnatá a maxima dosahuje v dubnu a říjnu.
- b) **Monzunový typ s jedním maximem:** řeky Senegal, Bílý Nil, Zambezi či střední tok Nigeru jsou deštěm napájené řeky oblasti savan. Svého maxima dosahují mezi lednem a únorem (J od rovníku) a v červenci až srpnu (S od rovníku).
- c) **Monzunový typ s dvěma maximy** jsou například řeky Juba, Wabi a Šebelle, vyskytující se na východě Afriky.
- d) **Saharský typ:** voda daného typu řek teče pouze po epizodních deštích. Údolí vzniklé těmito toky se říká vádí a vyskytují se v pouštích a polopouštích.
- e) **Středomořský typ:** tyto řeky, vyskytující se v pohoří Atlas a v Kapských horách získávají vodu i ze sněhových srážek. Svého maxima dosahují v zimě a na jaře (což je podobné jako v České republice).
- f) **Řeky s kombinovaným režimem:** Do tohoto typu patří nejdelší Africké řeky Nil, Orange a Niger. Jelikož zasahují hned do několika klimatických oblastí, není možné je zařadit do jednoho konkrétního typu. I díky tomu si můžeme vysvětlit kolísání jejich odtoku (z důvodu nepravidelných srážek).

V Africe jsou největšími zdroje vody pohoří Ruwenzori v Ugandě, Etiopská vysočina, Angolská vysočina, pohoří Maloti – Dračí hory v JAR a pohoří Mount Nimba.



Obr. 14: Řeky a jezera Afriky (Zdroj: Trávníčková 2014, s. 16)

Tab. 3: Nejdelší řeky Afriky

	název řeky	délka [km ²]	povodí [mil. km ²]	velikost	pramen	ústí	státy, kterými protéká
1.	Nil	6 671	2,88	2. nejdelší řeka světa	západně od jezera Ukerewe	Středozemní moře	Burundi Rwanda Tanzanie Uganda J. Súdán Egypt
2.	Kongo	4 835	3,82	3. největší plocha povodí na světě	JV okraj Konžské pánve	Atlantský oceán	DR Kongo Angola Kongo
3.	Niger ⁴	4 160	2,09	největší řeka západní Afriky	Guinejská vrchovina	Atlantský oceán	Guinea Mali Niger Benin Nigérie
4.	Zambezi	2 660	1,45	největší řeka jižní Afriky	mezi Konžskou a Kalaharskou pánví	Indický oceán	Angola Namibie Zambie Zimbabwe Mosambik

(Zdroj: Šerý 2014, s. 36-37)

⁴ V Mali vytváří Niger vnitřní deltu, kde je velké množství močálů a kde také řeka ztrácí velké množství vody.

Afrika je kontinent bohatý na jezera, která jakoby nahrazovala neschopnost řek poskytovat celoroční vláhu. V následující tabulce budou opět pro přehlednost uvedeny největší jezera Afriky.

Tab. 4: *Největší jezera*

	název jezera	Původ	plocha [km ²]	maximální hloubka [m]	Nadmořská výška [m n. m.]
1.	Viktoriino/Ukerewe	vyzdvižení okrajů pánve	68 800	125	1 134
2.	Tanganika	tektonické	32 880	1 435	773
3.	Malawi	tektonické	28 480	785	473
4.	Čadské	reliktní	20 700	7	240
5.	Turkana/Rudolfovo	tektonické	8 500	73	375

(Zdroj: Šerý 2014, s. 36-37)

Největší systém jezer se vyskytuje ve východní Africe v systému zlomových linií Velké

příkopové propadliny. V této oblasti se nachází 4 z 5 největších jezer Afriky.

Jsou významné nejen pro svou rozlohu, ale i pro bohatou přírodu. Viktoriino jezero bylo Evropany poprvé spatřeno roku 1858 na výpravě Johna Hanninga Speka, který hledal pramen řeky Nil. Pojmenoval jej na počest anglické královny Viktorie. Blízko ležící Albertovo jezero je pak pojmenované po jejím muži, princí Albertovi.



Obr. 15: *Oblast Velkých jezer* (Zdroj: Kashambuzi 2013)

Jméno královny Viktorie se vyskytuje ještě u jedné významné přírodní památky. Těmi jsou Viktoriiny vodopády, které se dočkaly svého objevení v roce 1855 slavným cestovatelem Davidem Livingstonem. O dvacet let později vodopády navštívil i český



Obr. 16: *Viktoriiny vodopády dnes* (Zdroj: Globalvillage 2014)



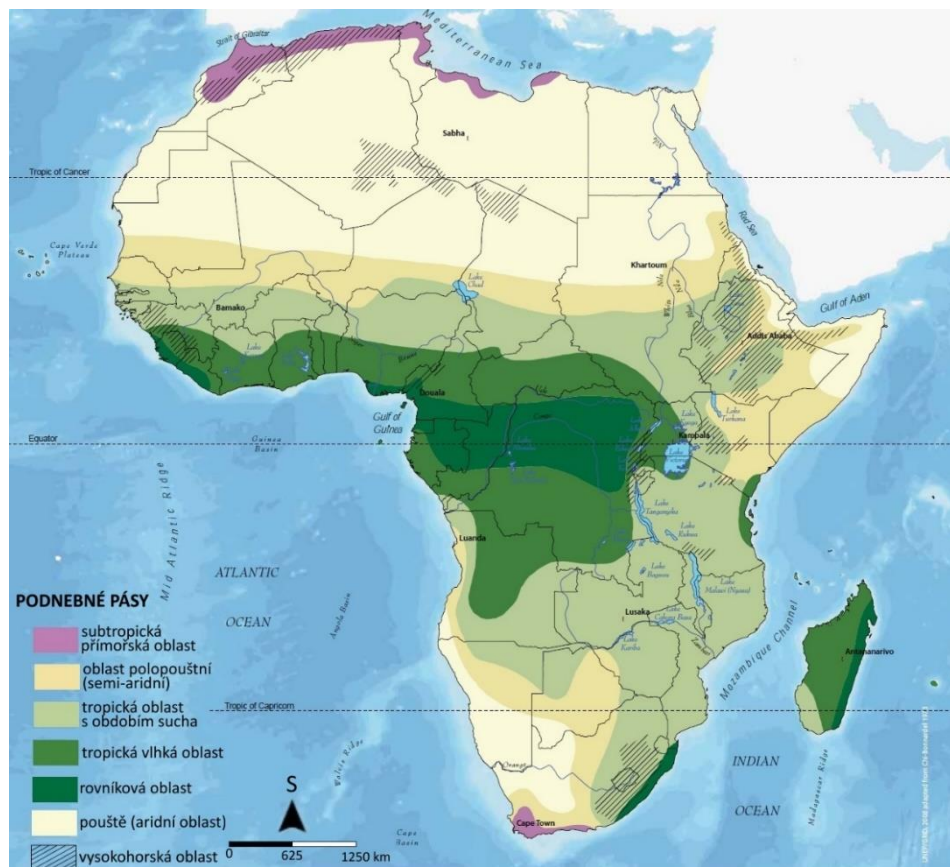
Obr. 17: *Viktoriiny vodopády*. Ilustrace z Holubova deníku Sedm let v jižní Africe (1881) (Zdroj: Šámal 2013, s. 189).

etnograf a cestovatel doktor Emil Holub, který je dokonce autorem první mapy Viktoriinských vodopádů. Zajímavé je propojení názvosloví, kdy i v těchto místech pojmenoval Emil Holub pahorkatinu u Viktoriinských jezer kraj Albertův a některé ostrůvky u vodopádů pak dodnes nesou jména jejich dětí (např. ostrov Prince Christiana, ostrov Princezny Marie Louisy či ostrov Princezny Viktorie) (Šámal 2013, s. 188).

Z vodohospodářského hlediska jsou velice důležité vodní přehrady, které se budují především pro zadržování vody v krajině a pro energetické účely. Druhé hledisko je dobře vidět na Ghaně či Zambii, kdy podíl vodní energie přesahuje 99 %. Největší africké přehrady (Kariba v Zambezi (180,6 km³), Asuán II. na Nilu (157 km³) či Akosombo na Voltě (150km³)) byly budovány v postkoloniálním období mezi 50. a 70. lety 20. století. Zajímavostí je také zjištění, že v celé Africe se vyskytuje 1947 větších i menších přehrad. Tento údaj započítává i opravdu malé přehrady (nejmenší z nich je přehrada Fundisi v Zimbabwe, která má objem pouhých 1000 m³) (Frenken 2016).

2.6 Podnebné oblasti

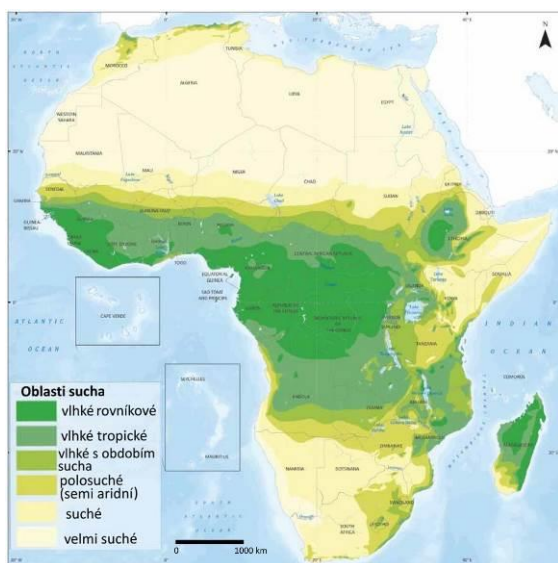
O africkém kontinentu je známo, že je nejteplejším na světě. Bylo by ovšem mylné se domnívat, že tato informace platí o všech jeho částech. Samotné klima není jednotné a je ovlivňováno velkým množstvím faktorů, které se prostorově velmi liší. Podnebí je ovlivněno polohou kontinentu, členitostí reliéfu, celistvostí území, nadmořskou výškou a samozřejmě



Obr. 18: Podnebné pásy (Zdroj: UNEP 2008, s. 9)

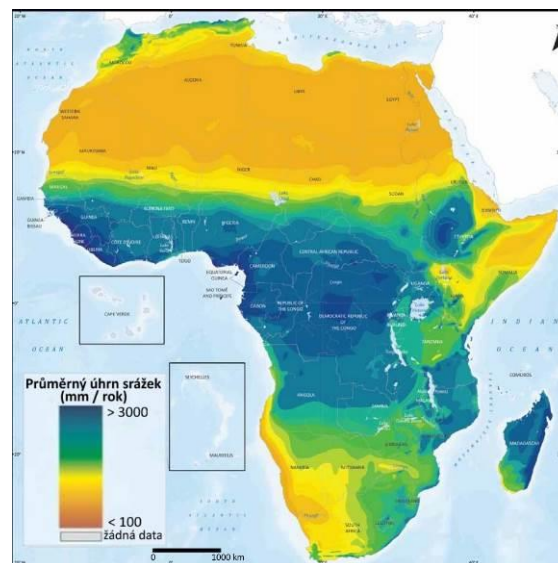
i oceánskými proudy. Afriku můžeme za pomoci Köppenova modelu rozdělit na celkem čtyři oblasti – vlhké, nejrozšířenější suché, mírné a vysokohorské, které jsou zde zastoupeny vysočinami (Farský, Matějček 2008, s. 54-55).

Z větší části leží Afrika v tropickém podnebném pásu, který se dále člení na rovníkový pás, charakteristický vysokými průměrnými teplotami a vysokým úhrnem srážek. Dalším je pás střídavě vlhký tropický, kde se (jak název napovídá) střídají období sucha a období dešťů. Třetí z tropických páسů je pás suchý, ve kterém je minimum srážek. Pouze jižní a severní úzké pásy se vyskytují v subtropickém pásu. Ve vyšších nadmořských výškách se nachází oblasti vysokohorské.



Obr. 19: Oblasti sucha

(Zdroj: Africa: water atlas 2010, s. 27)



Obr. 20: Průměrné roční srážky (mezi 2003 - 2007)

(Zdroj: Africa: water atlas 2010, s. 25)

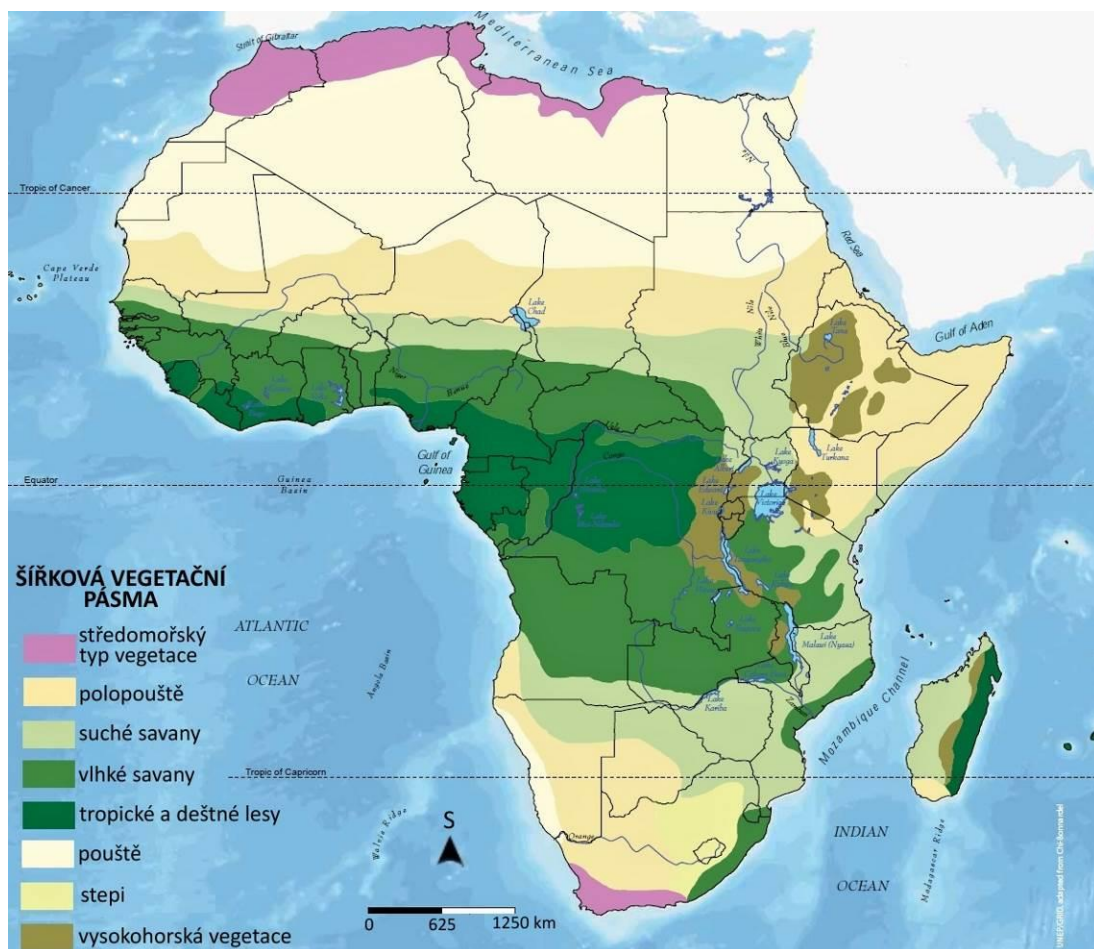
Tab. 5: Podnebná maxima a minima Afriky

nejsuchší místo	Asuán	Egypt	0,5 mm/rok
nejdeštivější místo	Debundža	Kamerun	10 500 mm/rok
nejvyšší teplota ⁵	Kebili	Tunisko	55°C
nejvyšší teplota subsaharské Afriky	Dunbrody	JAR	50,0°C
nejnižší teplota	Ifrane	Maroko	-23,9°C
nejnižší teplota subsaharské Afriky	Letseng-la-Draai	Lesotho	-20,4°C

(Zdroj: The Climate in Africa 2015)

⁵ Zajímavé je vyjádření Světové meteorologické organizace (WMO), která v roce 2010 oznámila, že do té doby nejvyšší naměřená teplota na světě (El Azizia 58°C, 13. září 1922) je neplatná. Tím pádem se prim nejvyšší naměřené teploty na světě přesouvá do Death Valley (místo Greenland Ranch) v Severní Americe, kde byla 10. července 1913 naměřena teplota 56,7°C (Khalid 2013).

Na africkém kontinentu lze dobře sledovat teplotní i srážkové rozdíly při postupu od rovníkových oblastí směrem k obratníkům. To je zapříčiněno cirkulací vzduchových hmot. Asi nejvýraznější je přesun srážek od rovníku k přibližně 11° s.š. a 13° j.š. I proto nejvíce srážek spadne v oblasti Guinejského zálivu a Konžské pánve. Od tohoto pásma směrem k obratníkům se množství srážek snižuje a od obratníků k pólům opět zvyšuje. I proto se v oblasti Sahary nevyskytuje velké množství srážek – podél obratníku Raka (střed Sahary) spadne okolo 0-25 mm srážek. Pro toto téma jsou zde uvedeny mapy s průměrnými srážkami a vlhkostí (viz Obr. 19. a 20.). Nejméně srážek na jih od rovníku spadne v pobřežní poušti Namib (0-100 mm) a v jihozápadní části Kalaharské pánve (100-200 mm). Sněhové srážky jsou ojedinělé. Pouze na krátkou chvíli se objevují v horských oblastech jižní Afriky a na severní Sahaře. Delší dobu sněhová pokrývka vydrží ve vysokohorských polohách Atlasu a na ledovcích nejvyšších afrických hor jako jsou Mount Keňa, Kilimandžáro a Ruwenzori (Kozák 2001, s. 11).



Obr. 21: Šířková vegetační pásma (Zdroj: UNEP 2008, s. 10)

2.7 Biomy, fauna, flora

Podíváme-li se na Afriku jako celek, můžeme říci, že vegetační pásy kopírují ty podnebné. Většina flory a fauny, která se v současné době v Africe vyskytuje, pochází z rostlinných a živočišných druhů, které byly přítomny na kontinentu při jeho oddělení se od Gondwany před přibližně 150 miliony let. V průběhu milionů let se tato fauna i flora vyvinula a adaptovala pro

nepříznivé klimatické podmínky života okolo rovníku. Proces přesunu kontinentu do současné polohy byl ukončen před 20 miliony lety. Afrika se od té doby výrazněji neposunula. Jediné, co se mění, je klima. To nutí živočišné a rostlinné druhy k neustálému přizpůsobování se proměnlivému prostředí (Meadows 1996, s. 161-172).

Afrika se vyznačuje vysokou mírou biodiverzity. Je to dáno především díky její poloze poblíž rovníku, kde jsou vhodné podmínky pro výskyt velkého množství druhů rostlin a živočichů. Čím více se postupuje k pouštím, tím výraznější je jejich úbytek. Pro lepší přehlednost bude území popsáno podle vegetačních šířkových pásem (viz Obr. 21).

a) tropické deštné lesy

Jsou charakteristické velkým druhovým bohatstvím rostlin a jejich uspořádáním do výškových pater. Je důležité poznamenat, že africký tropický deštný les tvoří zhruba 20 % celosvětové rozlohy deštných lesů. Největší plochy se vyskytují v Konžské nížině, dále pak v Kamerunu a pokračují až k Sieře Leoně. Malá plocha se také nachází na Madagaskaru. Pro tuto oblast je typická vysoká teplota a vydatné srážky. Díky těmto podmínkám je biodiverzita tropického deštného lesa nejvyšší ze všech suchozemských biotů. V porovnání s ostatními deštnými lesy světa mají ty africké nejméně druhů. Zajímavostí je v tomto případě ostrov Madagaskar. Celkem 90 % živočišných a 80 % rostlinných druhů, vyskytujících se na ostrově, jsou endemické (ploskorep fantastický, lemur zlatý, hroznýš madagaskarský, fosa či martináč kometa). Vegetace tropických deštných lesů pomáhá k obohacování půd, které se nazývají oxisoly. Ty jsou známy především pro nízké množství organických látek. V těchto lesích se vyskytují stromy, vysoké až 50 metrů. Ostatní stromy vytváří jednolitou korunu, která propouští jen malé množství světla. Patra jsou propojená liánami, které vylézají po stromech za světlem (Stock 2013, s. 151).

b) savany

Tento charakteristický ekosystém pokrývá dvě třetiny celé plochy Afriky. Vyskytuje se na hranici tropického deštného lesa v místech, pro které jsou typická období sucha. Africká savana je domovem mnoha druhů savců, které nenajdeme ve stejném ekosystému nikde na světě (zebry, žirafy, buvol kaferský nebo pes hyenovitý). Pro savany je typické střídání období sucha s obdobím dešťů. Dopadá zde velké množství slunečního světla, což v kombinaci s nestálými srážkami vede k absenci lesů. Vyskytují se zde pouze jednotlivé stromy, kterých vždy přibývá v blízkosti vodních toků. V těchto oblastech se objevují četné požáry, proti kterým se rostliny i živočichové, s výjimkou malých stromů a semen dokáží ubránit (migrace, tlustá kůra stromů, rychlá regenerace travin). Savany jsou v Africe dvojího typu – suché (súdánské) s dlouhými obdobími sucha, kde rostou zakrslé stromy či nízké traviny a vlhké (guinejské), disponující více srážkami, díky kterým zde roste i více stromů (Stock 2008, s. 152-156).

c) polopouště

Jsou to především oblasti Kalahari, Karoo v jižní Africe a pás Sahelu. Kvůli malému úhrnu srážek a vysokým teplotám se musely rostlinné a živočišné druhy více adaptovat na místní extrémní podmínky. Proto se zde nachází krátké traviny a rostliny s ostny. Spousta rostlin má jako svou strategii přežití to, že během krátkého období dešťů zvládne semeno rychle vyklíčit a vyrůst. To je také jediné období aktivního růstu. Stromy se pro suché oblasti dokázaly velmi dobře přizpůsobit (tlustá vrstva kůry a voskové listy, které jsou schopny stáhnout se a udržet déle vlhkost). Typické jsou akácie, baobaby a z nižších rostlin pak především aloe nebo sukulenty. V polopouštních oblastech se podle odhadů může vyskytovat na 7000 druhů rostlin. Lidé i zvířata se musí výrazně přizpůsobit. Nedostatek vláhy na severu a zamokřené oblasti s výskytem mouchy tse-tse nutí pastevce v oblasti Sahelu neustále přecházet a hledat vhodnou pastvu pro dobytek (UNEP 2008, s. 11).

d) pouště

V této oblasti jsou nejextrémnější podmínky pro život. Je zde nejmenší množství srážek, vysoké teploty a málo úrodné půdy. Semena rostlin jsou proto schopna roky vyčkávat, dokud nepřijde déšť. Není proto zvláštní, že pouště mají mnohem méně druhů rostlin a živočichů, než ostatní biomy. Pouštní rostliny využívají různé způsoby k přežití. V poušti Namib umí využívat vláhu z mlhy, která přichází od Atlantského oceánu. Na Sahaře se zase rostliny vyskytují poblíž suchých koryt (vádí), kde vyčkáávají, než se v korytu nahromadí voda po krátkém období dešťů (UNEP 2008, s. 11).

e) stepi

Velká stepní oblast se vyskytuje v jižní Africe mezi Dračími horami a Velkým srázem (*Great Escapement*). Příznačné jsou časté srážky a úrodné půdy, které umožňují růst travin a roztroušených stromů. Díky těmto vhodným podmínkám se zde intenzivně obdělává půda, čímž se také změnilo rostlinné druhy. Zajímavý je název pro africkou stepní oblast. V Severní Americe to jsou prairie, v Jižní pampy a v Africe tzv. *veldt* (Stock 2013, s. 156).

f) středomořský typ vegetace

Vyskytuje se především v severní Africe v pobřežním pásu od Maroka po Tunisko a podél jihovýchodního pobřeží Jihoafrické republiky. Díky dlouhým teplým létům a deštivým zimám je vegetace na celé ploše území. Rostliny jsou zde především suchomilné. Daří se zde proto pěstování vinné révy (Stock 2013, s. 157). Typickou rostlinou jsou tzv. fynbos (nízké stálezelené křovinaté porosty). Na relativně malé ploše je celkem 9000 poddruhů. Pro zajímavost – na Stolové hoře u Kapského města se vyskytuje 2 200 druhů rostlin, což je více než v celé Velké Británii. Není se proto čemu divit, když se v této oblasti vyskytuje nejvíce endemitů na světě. Ve fynbosu jsou například vřesovce, různé druhy travin. Nevyskytují se zde jednoletky ani stromy (Grulich 2012).

g) vysokohorská vegetace

Tato vegetační oblast se vyskytuje od 1000 m n. m. a pokračuje až nad 3 500 m n. m. Jedná se o nejvyšší oblasti Afriky (např. Etiopská vysočina, Albertinský rift či Dračí hory). V nižších oblastech je možné najít bambus a ve vyšší nadmořské výšce alpínskou tundru. Izolace těchto oblastí vedla k vývoji unikátních rostlinných skupin, které se nikde jinde nevyskytují (UNEP 2008, s. 11).

2.8 Vybrané problémy životního prostředí subsaharské Afriky

a) Odlesňování

Africký kontinent velmi trpí kvůli masivnímu odlesňování. Mezi lety 2000 a 2010 přicházela Afrika v důsledku odlesňování o 2,4 miliony hektarů lesa za rok (UNEP 2014, s. 158-159). Velkým úbytkem lesů se zvyšuje výskyt CO₂ v ovzduší, což pomalu ovlivňuje klimatické podmínky (zvyšování teploty a změna srážkových poměrů – např. delší období sucha) (Janský 2011, s. 1-2).

Problémy způsobené masivním odlesňováním na sebe nenechaly dlouho čekat. Ledovce v pohoří Ruwenzori se mezi lety 1987 a 2003 zmenšily o polovinu a velký úbytek sněhu také nastal na nejvyšší hoře Afriky – na Kilimandžáru (Lawrence 2008). Mezi další problémy se pak řadí znečištění ovzduší, eroze půdy, snížení míry podpovrchové vody či katastrofické důsledky povodní. Příkladem velké míry odlesňování může být Nigérie, kde se mezi lety 1990 a 2005 vytěžilo téměř 80 % pralesů (Butler 2014).

Důvody k odlesňování jsou především finanční. Kvalitní dřevo je prodáváno jako cenná surovina. Ve velké míře probíhá odlesňování žďářením (kdy popel funguje částečně jako hnojivo pro půdu). Na nově vzniklé ploše se budují plantáže s tržními plodinami, jako jsou banány, kakao, čaj nebo kaučukovníky (UNEP 2014, s. 159).



Obr. 22: Odlesňování v Nigérii
(Zdroj: jbdodane – flickr.com 2013)

b) nedostatek úrodné půdy – desertifikace

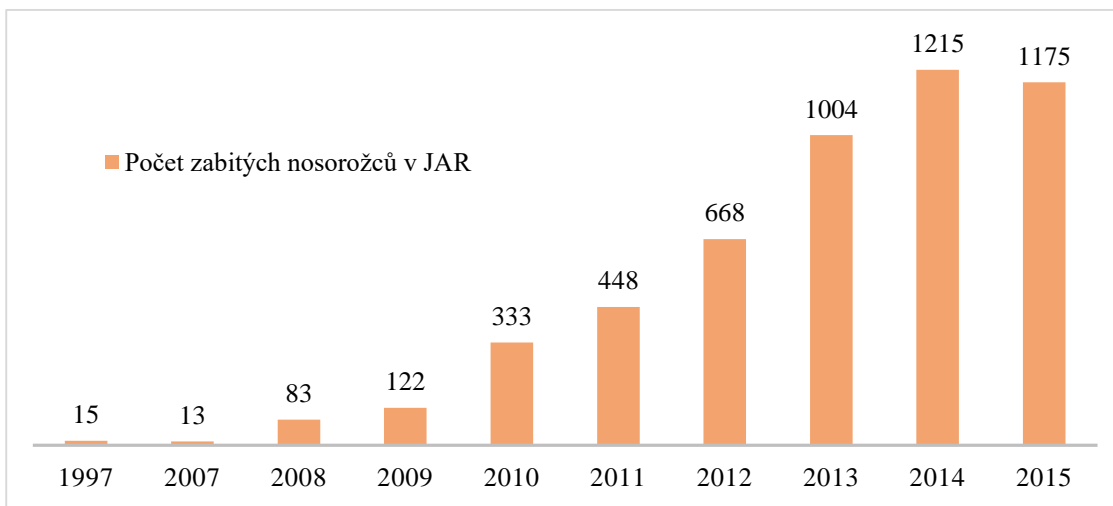
Jednou z nejrozšířenějších forem degradace půdy je desertifikace. V Africe ročně zmizí přes 12 milionů hektarů půdy. Na takovémto množství půdy by se dalo vypěstovat na 20 milionů tun obilí (Anon 2015). Proces desertifikace je z velké míry zapříčiněn lidskou činností (těžba nerostných surovin, masivní odlesňování či přeměňování divočiny v plantážní oblasti). Podle OSN se předpokládá, že k roku 2020 se bude muset kvůli desertifikaci přestěhovat na 50 milionů obyvatel. V současnosti podobný přesun obyvatelstva probíhá v Senegalu (UNEP 2008, s. 19).



Obr. 23: *Desertifikace v Africe*
(Zdroj: BBC NEWS, 2015)

c) Nelegální lov zvířat na příkladu nosorožců v JAR

Jihoafrická republika je zemí, která se pyšní prvním založeným národním parkem (Imfolozi, založen roku 1895). JAR musí v současné době řešit velký nárůst pytláctví, které se zaměřuje především na nosorožce. V celé Africe žije asi 25 tisíc nosorožců, z toho 21 tisíc v JAR.



Graf 1: *Počet zabíjených nosorožců v JAR* (Zdroj: Savetherhino 2016)

Samotná čísla hovoří o velkém nárůstu tohoto pytláctví. Především je důležité pozastavit se nad posledními údaji, které informují o tom, že se každý den zabijí přibližně tři nosorožci (Mikušová 2014, s. 25).

Samotný nárůst souvisí se zvýšením počtu čínských společností a jejich zaměstnanců nejen v JAR, ale i v celé Africe. Mezi Asiaty stále zůstává názor, že roh nosorožce má léčivé účinky. Údajně podle nich též funguje jako afrodisiakum. I když byly tyto mýty již vědecky dávno vyvráceny, názor asijských konzumentů se nezměnil.

Největší množství zabitých nosorožců je v Krugerově národním parku. Tento park se rozšířil směrem k Mozambiku a Zimbabwe. Tím, že se strhl plot mezi těmito zeměmi, se zjednodušil přístup pytlákům.

Na černém trhu je možné zaplatit za jeden roh až 65 000 amerických dolarů. Při aukci zvířat, kdy je možné zakoupit živého nosorožce, je cena za takového zvíře okolo 25 000 amerických dolarů. Z toho plyne, že za samotný roh se zaplatí třikrát vyšší suma, než za živého nosorožce (Mikušová 2014, s. 25).

Moderní pytláctví využívá nejmodernější sledovací zařízení, lékařské náčiní umožňující uspání zvířete a dokonce i helikoptéry pro rychlý přenos získaného zboží. Situaci ztěžuje neefektivní systém a absence politické vůle řešit tento velký problém. Souzeno za tento čin není vždy jen černošské obyvatelstvo. V jednom případě bylo obžalováno 12 bělochů (včetně žen), kteří byli profesní veterináři a manažeři národních parků (Mikušová 2014, s. 26). Díky tomuto případu můžeme vidět, že nelegální lov jakékoli vzácné zvěře je velkým byznysem, do kterého se zapojuje i mimo africká klientela.



*Obr. 24: Nosorožec zbavený rohu v Hluhluwe-iMfolozi Park
(Zdroj: Savetherhino, 2016)*

3 Humánní geografie

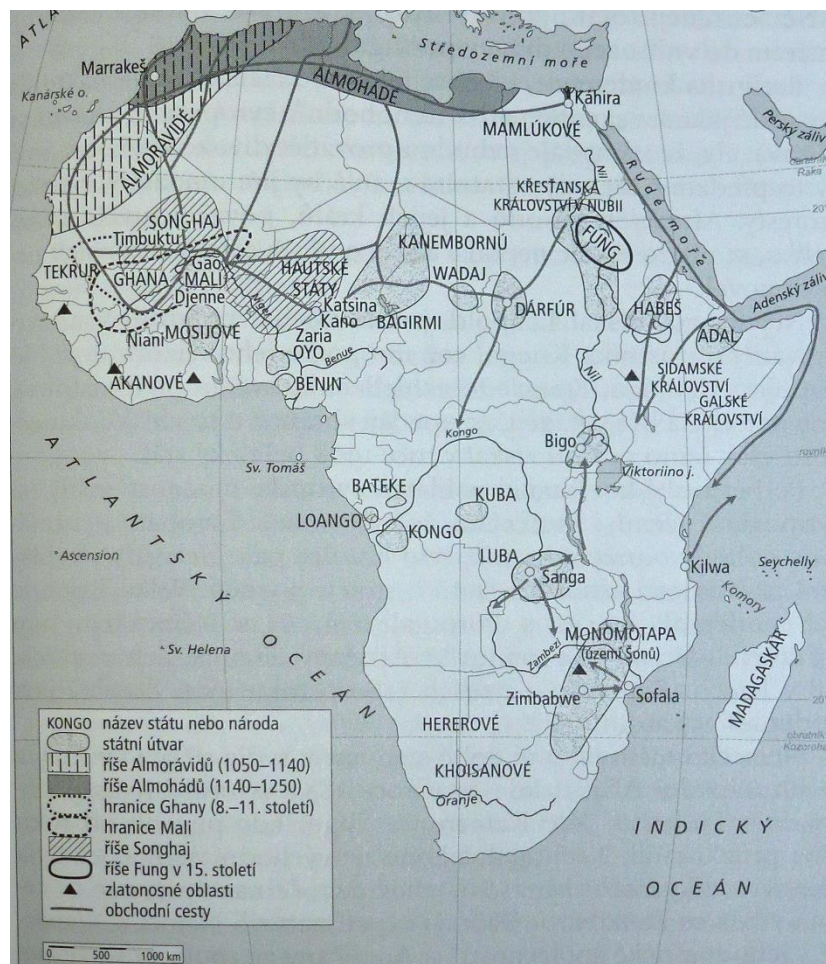
Jak již bylo zmíněno v kapitole o vymezení regionu, Afrika se z hlediska humánní geografie dělí na dva regiony, lišící se z hlediska historického i kulturního. V následující části budou popsány obecné informace k regionu subsaharská Afrika.

3.1 Stručná historie oblasti

Samotnou historii kontinentu můžeme dělit do 4 základních období – historické říše, kolonizace, dekolonizace, postkoloniální období a současnost.

3.1.1 Historické říše

Nejstarší africké dějiny jsou díky absenci psaných pramenů těžko dohledatelné (více informací je dochováno například o Mali). V samotné Africe bylo mnoho větších říší, ze kterých v současné době zbyly pouze názvy. Tyto říše byly vnitrozemské, kdy ve vnitrozemí byla i jejich



Obr. 25: Předkoloniální Afrika 10. – 16. století (Zdroj: Ferro 2007, s. 103)

ekonomická i politická centra. Z tohoto konceptu se vymyká východní oblast Afriky. Tento fakt je velice zajímavý, jelikož mnoho hlavních měst a ekonomických center (např. Kapské město) se nalézá na pobřeží nebo v jeho blízkosti.

V oblasti východního pobřeží vzniklo díky své poloze velké množství říší, které mohly obchodovat s arabským světem⁶. Mezi základní komodity patřily zlato, otroci a slonovina. Tímto se dostáváme k tématu otrokářství, u kterého je doložené, že nezačalo dovozem otroků do Nového světa, ale fungovalo dlouho před tím, než do Afriky dorazili první Evropané. Ve východní části kontinentu byla jednoznačně nejvýznamnější Etiopie (Habeš). V této zemi, ve které bylo již od 4. století státním náboženstvím křesťanství, převzali roku 1270 moc Amharové⁷ a začal se vyvíjet feudální stát. Etiopické císařství si v době koloniální dělby Afriky udrželo nezávislost a v této části zůstalo (společně s Libérií) jediným samostatným státem. Evropané do tohoto útvaru nepronikali právě kvůli křesťanství (pozdější invaze Italů za Mussoliniho vlády byla vedena snahou o získání dalšího území v Africe a rozšíření italského vlivu) (Cabada, Šanc 2011, s. 82).

Vývoj jihoafrické oblasti je spojen se státními útvary Zuluů, kteří do tohoto prostoru začali migrovat na začátku našeho letopočtu z rovníkové Afriky. Po příchodu Evropanů (nejdříve Nizozemců a později Britů) se s nimi začaly zulské kmeny střetávat a postupně byly zatlačovány do vnitrozemí. vojensky byli Zuluové sjednoceni na počátku 19. století králem Šakou, který vytvořil silný státní útvar zabírající většinu jižní Afriky.⁸

Ve vnitrozemské oblasti Guinejského zálivu existovala vnitrozemská Ghana, (založena okolo roku 800). Její hlavní město Ghana, bylo roku 1077 dobyto muslimy, kteří postupovali na jih (Braudel 1993, s. 128). Po rozpadu ghanské říše ve 13. století část jejich obyvatel přesídlila na sever dnešní Ghany, kde je úrodnější půda. Ke konci 17. století se zde utvořila centralizovaná Ašantská říše, která byla v 17. – 19. století jedním z nejsilnějších států v Africe. Ašantové dlouho obchodovali s Evropany, kterým prodávali zejména zlato a slonovinu. Na konci 19. století, podobně jako Zuluové, podlehli Britům (Cabada, Šanc 2011, s. 83).



Obr. 26: Šaka, král Zuluů (přibližně 1816-1828) (Zdroj: Reid 2011, s. 72)

3.1.2 Pronikání evropské kultury do subsaharské Afriky

Dnešní politicko-geografická struktura subsaharské Afriky je výsledkem dlouholetého působení evropských mocností. Tato doba je známá jako koloniální období. Zajímavé je, že kontinent, odkud se do celého světa rozšířil druh *Homo sapiens sapiens*, zůstával po dlouhou část dějin nepovšimnut. To se změnilo s rozvojem mořeplavby, kdy se nejdříve prozkoumávaly pobřežní oblasti, na kterých se následně budovaly obchodní stanice. Africké vnitrozemí zůstávalo ve srovnání s jinými kolonizovanými kontinenty neobsazeno po dlouhou dobu.

⁶ V 15. století se v této oblasti Afriky objevují také čínští mořeplavci.

⁷ Amharština je dodnes státním jazykem Etiopie.

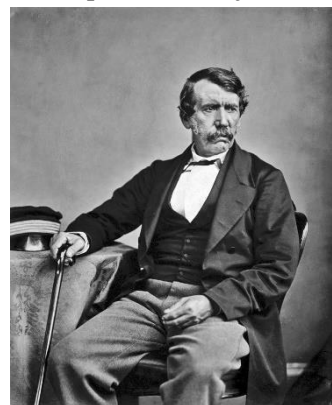
⁸ Tento státní útvar měl přibližně dva miliony obyvatel a 50 tisíc bojovníků. Šaka byl nakonec zabit vlastním bratrem a říše byla později obsazena Brity.

Až do začátku 20. století se všeobecně uznával názor, že Afrika nemá žádnou historii. Afričané byli zkrátka vnímáni jako lidé velice primitivní a divocí, bez jakékoli politické, kulturní a technologické kultivovanosti. To dávalo Evropanům přesvědčení o tom, že jsou nadřazenou civilizací. Právě koncept podřazenosti patřil mezi důležité body v obhajobě koloniální nadvlády. Afričané byli také bráni za nevzdělané lidi, bez vlastní historie a bez jakékoli budoucnosti. Evropané svou tezi o absenci historie podporovali tvrzením, že země, ve které lidé neznají písmo a tím i psané dokumenty, zkrátka nemohou mít historii. I proto se také Evropané vnímali jako „*zahránci*“ Afričanů před jejich bídným osudem. Evropa tedy podle těchto myšlenek přinesla do Afriky tři důležité věci: civilizaci, křesťanství a obchod. Historie tak podle nich začíná až v době, kdy Evropa přinesla gramotnost africkým elitám (Reid 2011, s. 15). Jakékoli důkazy přítomnosti civilizace byly vysvětlovány tím, že byla vybudována civilizací, která do Afriky přišla. Podle tohoto tvrzení kamenné budovy Velké Zimbabwe (říše, ležící severně od řeky Limpopo) byly postaveny již zmizelou bílou rasou. Zde je možné zahlédnout jisté kořeny rasistických předpokladů v jižní Africe, které se vyhrtyly do vážných politických důsledků, známých jako apartheid.⁹ (Reid 2011, s. 16).

Jedním z hlavních rozdílů mezi evropskou a africkou civilizací tedy tkví v lpění na státním zřízení. Západní historie se státem vždy počítá a vidí v něm hlavní faktor vývoje. Takže i lidé z oblastí se státním zřízením byli považováni za ty vyspělejší. V Africe po téměř dvě tisíciletí existovaly státy a skupiny bez jakékoli státní organizace vedle sebe, aniž by skupiny bez vlastního státu měly potřebu kopírovat instituce svých sousedů (Curtin et al. 1982, s. 81-82). Typickým příkladem skupin bez státního zřízení byly kočovné kmeny.

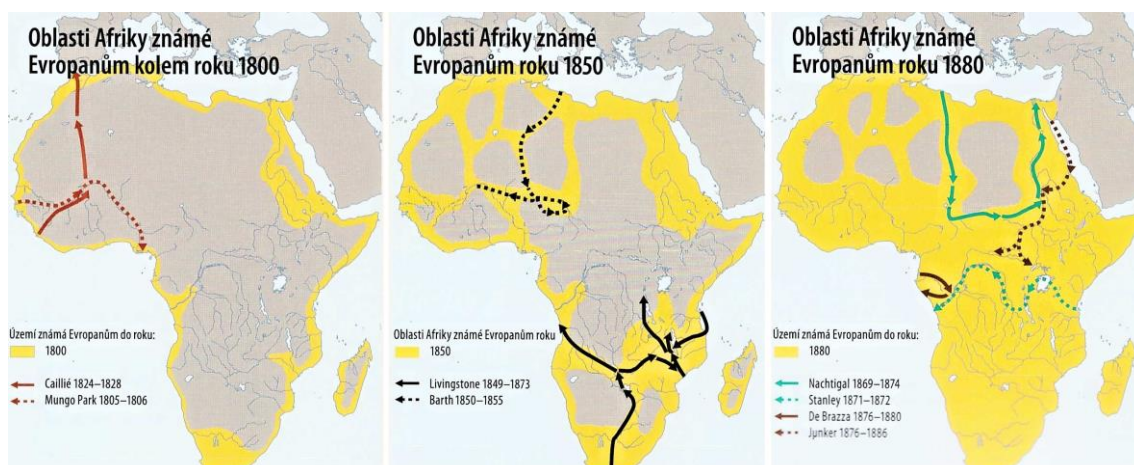
3.1.3 Objevování subsaharské Afriky

Subsaharská Afrika nebyla nikdy zcela uzavřený region s nepropustnou hranicí. Již v 15. století připlouvaly čínské flotily k východoafrickým břehům. V přibližně stejné době Portugalci začínají s průzkumy západního pobřeží. Jejich nejznámější objevitel je zajisté Bartolomeo Diaz, který roku 1488 dosáhl mysu Dobré naděje. Již v období středověku prostupovaly od severní oblasti přes Saharu dále k jihu obchodní karavany (Cabada, Šanc 2011, s. 80). Na následujících mapách je zobrazen proces objevování afrického kontinentu evropskými objeviteli a také jejich cesty. První vědecké expedice se do Afriky vydávají již na konci 18. století. Velká Británie právě v tomto období zakládá



Obr. 27: *David Livingstone*
(Zdroj: wikipedia.org)

⁹ Apartheid se ve 20. století zakládal na přesvědčení, že bílí osadníci objevili v 17. století neobydlené území, kde bylo maximálně jen pár černochů, kteří se ve svém vývoji příliš nevzdalovali zvěři.



Obr. 28: *Objevování afrického kontinentu Evropany* (Zdroj: Könemann 2011, s. 304)

Společnost pro podporu objevování vnitrozemských oblastí Afriky (Greengrass 1998, s. 65). Ale až od 20. let 19. století nastává období velkých geografických objevů. Z mnohých lze zmínit Heinricha Bartha, který v polovině 19. století prozkoumal Saharu a Súdán. Asi nejznámějším objevitelem je David Livingstone (1813 – 1873), který se do Afriky vydával především šířit křesťanství. Prozkoumal horní tok řeky Zambezi, objevil vodopády, které pojmenoval po královně Viktorii a zmapoval africké pobřeží. Cílem jeho poslední cesty byl pramen řeky Nil. Od roku 1869 byl nezvěstný až do doby, kdy ho další cestovatel Henry Morton Stanley (který prozkoumal dolní tok řeky Kongo a oblast okolo řeky Lualaba) našel nedaleko jezera Tanganika. Na svých cestách strávil David Livingstone 30 let života (Šámal 2013, s. 67).

Pro české prostředí je velice důležitá postava dr. Emila Holuba, který se zajímal především o oblast jižní a centrální Afriky. Emil Holub si během svých cest zapisoval do deníků, ve kterých jsou uchovány nejen přírodovědecké, geografické, historické a hlavně etnografické poznatky.¹⁰ Jeho výpravy byly velice důležité z etnografického hlediska, kdy za pomoci výměnného obchodu (často cenné věci od domorodců vyměněny za „cetky“) získal sbírku nástrojů, zbraní, ale i vypreparovaných zvířecích kůží, brouků, sušených rostlin apod. Bohužel byla tato doba velice necitlivá na uchování místních historických památek, a proto se můžeme u dr. Holuba setkat i s odlamováním skalních rytin kmene Khoisan. Na svou třetí výpravu se vydal dokonce se svojí manželkou (Kratochvíl 2008, s. 290). Na této cestě se mu jako prvnímu povedlo zpracovat podrobnou mapu Viktoriiných vodopádů. Zajímavý je pak jeho postřeh při opětovném navštívení soutoku řek Limpopo a Mariko. Po devíti letech si povšiml velkých změn: „*Panenskou krásu této pustiny postihl osud všech věcí pozemských – hustiny a neprostupná křoviska na břehu říčním byla [...] skoro nadobro zničena. Za prvé návštěvy mé byl kraj při ústí Marika ještě zcela liduprázdný a pustina se svými půvaby a hrobovým tichem rozkládala se vřkol. Dnes osídleny jsou oba břehy lidmi, a ačkoli jsem se na jedné straně musil radovati z tohoto pokroku kulturního,*

¹⁰ Holub také napsal cestopis *Sedm let v Jižní Africe*, kterou vydal roku 1880.

přece bylo mi v duchu líto, že kraj tento nepodržel své podoby dřívější.“ (Šámal 2013, s. 284). Jeho přínos je také ve snaze zmapovat oblasti obývané Mašukulumby, kteří byli jako kmen velice obávaní. Holub byl jako první Evropan na jejich území. To se také stalo osudným jeho sbírkám, jelikož byla výprava přepadena a byla ráda, když si zachránila vlastní život.

Tab. 6: Významné objevy v Africe

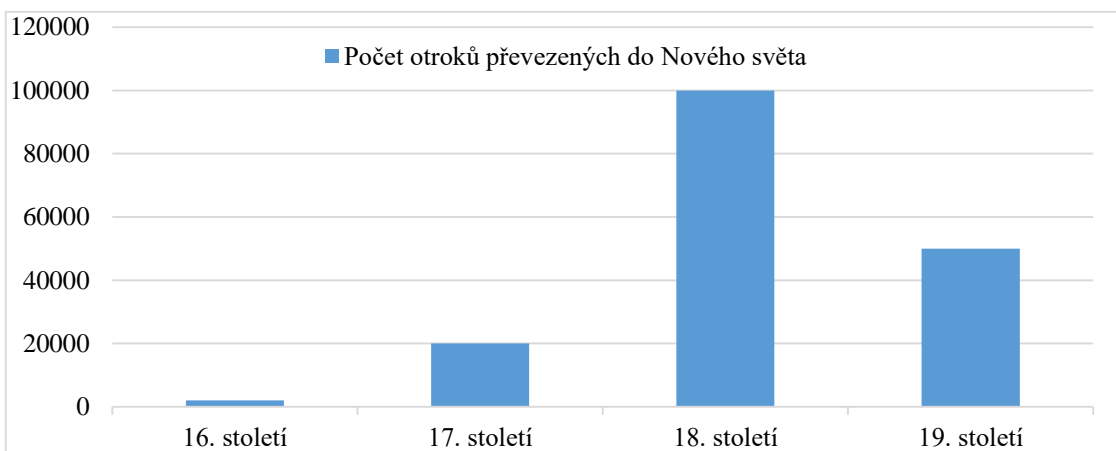
rok/-y	popis objevné cesty či události	jméno (původ) objevitele/-ů
1445	obeplutí Zeleného mysu	Portugalci
1474	překročen rovník	Portugalci
1488	obeplut mys Dobré naděje	Bartolomeo Dias
1498	plavba podél východoafrického pobřeží do Mombasy	Vasco da Gama
1770	od pramene Modrého Nilu do Káhiry	Bruce
1777 - 1779	objevena řeka Oranje, prozkoumáno jihoafrické pobřeží	Gordon
1790	cesta od řeky Gambie na východ k Nigeru	Houghton
1805 - 1806	výprava z Timbuktu po proudu Nigeru	Mungo Park
1825 – 1828	první Evropan, který došel do Timbuktu a vrátil se živý	René Caillié
1830	plavba po řece Niger – zmapování trasy	Richard a John Landerovi
1848 - 1849	objeveno Kilimandžáro a Mt. Keňa	Johannes Rebmann, Johan L. Krapf
1849	překročena poušť Kalahari k jezeru Ngami	David Livingstone, William C. Oswell
1850 – 1855	prozkoumána Sahara	Heinrich Barth
1853 – 1856	poprvé překročena Afrika ze západu na východ (po řece Zambezi)	David Livingstone
1857 – 1858	objeveno jezero Tanganika a Viktoriino jezero	Richard Burton, John H. Speke
1864	objeveno Albertovo jezero	Samuel Baker
1867 - 1873	prozkoumávání pramene Nilu kolem jezera Tanganika a horní tok Konga	David Livingstone
1873 – 1875	překročena Afrika z východu na západ	Verney L. Cameron
1874 - 1877	překročena Afrika z východu na západ a plavba po řece Kongo	Henry Morton Stanley
1878 – 1880	prozkoumáno neznámé území mezi jezerem Ňasa a Tanganikou	Joseph Thomson
1882 - 1883	geologický průzkum Riftového údolí	Joseph Thomson
1883 - 1887	průzkum podél řeky Limpopo, první Evropan u Mašukulumbů	Emil Holub
1893 - 1895	zoologická a antropologická pozorování v západní Africe	Mary Kingsleyová
1899	první výstup na Mt. Keňa	Halford Mackinder

Zdroj: Greengrass, M. 1998 s. 235-240

3.1.4 Kolonizace

Původně se působení Evropanů na africkém kontinentu vyskytovalo pouze na pobřeží. Postupem času se ale dostávali i do vnitrozemí, takže ke konci 19. století byly v Africe nezávislé pouze Etiopie (Habeš) a Libérie.

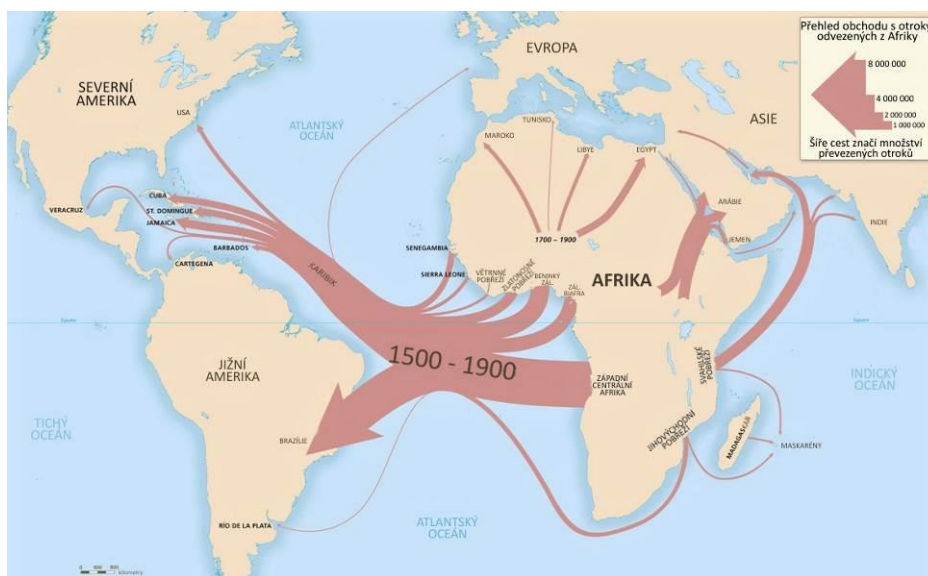
Na počátku objevování Afriky se Evropané v Africe soustředili hlavně na obchod s otroky, které převáželi do Nového světa. V následujícím grafu jsou znázorněny přibližné údaje, popisující počet otroků převezených z Afriky do Nového světa. Je důležité znát fakt, že v období 15. až 19. století bylo přirozené brát Afričany jako jakési „*přirozené otroky*“. Nakládalo se s nimi jako s produkty nevyvinutých společností. Už samotná černá barva pleti znamenala pro lidi nejen



Graf 2: *Počet otroků převezených z Afriky do Nového světa* (Zdroj: Braudel 1995, s. 131)

ze Západu znak otroctví a barbarství. Veškeré tyto negativní názory začínají být zpochybnovány až v polovině 20. století, kdy kolonialismu odbíjely poslední minuty (Reid 2011, s. 16).

Obchod s otroky byl po dlouhá staletí velice výnosným. Pro Afriku to ale znamenalo velký odliv pracovní síly, která byla prodávána hluboko pod její skutečnou hodnotou. Tím trpěl



Obr. 29: *Obchod s otroky, dováženími z Afriky* (Zdroj: slavevoyages.org, 2016, do ČJ přeložila Poláková 2016)

samotný ekonomický rozvoj. Až ve 30. letech 19. století postavila většina evropských zemí obchod s otroky mimo zákon. Trvalo ale ještě celé století, než tento obchod skončil natrvalo.

Velice smutným dokladem rasistického chování Američanů a Evropanů jsou tzv. lidské zoologické zahrady. V nich Afričané předváděli role zkrocených divochů a jejich způsob života, ale jen podle toho, jak jej vnímali běloši. Tato představení se často konala ve výběžích pro opice.

V Evropě tyto akce zakázal Adolf Hitler, ale ne z důvodu etických, nýbrž pro ochranu Evropanů před znečištěním rasy. Lidská zoo byla k vidění dokonce i v roce 2007 v australském městě Adelaide. Známy je příběh Pygmeje Oty Bengy, který byl poskytnut roku 1906 newyorské zahradě v Bronxu. Lidem byl vystavován v kleci společně s opicemi a orangutanem. U klece byl také nápis: „*Africký Pygmej Ota Benga. Věk 23 let, výška 150 cm, váha asi 47 kg. Přivezen byl ze Svobodného státu Kongo od řeky Kasai dr. Samuelem P. Vernerem. K vidění každé odpoledne v září.*“ (Könemann 2011, s. 315).



Obr. 30: *Pygmej Ota Benga*
(Zdroj: Könemann 2011, s. 315).

Až díky protestům afroamerických duchovních byl osvobozen. Sám pak nakonec spáchal sebevraždu – zastřelil se roku 1916 (Könemann 2011, s. 315).

Vedle obchodu s otroky se území Afriky využívalo jako místo dovozu trestanců z Evropy. První trestanecké kolonie byly vytvořeny na západoafrických ostrovech a systematické osídlování trestanců započalo v 17. století v Angole¹¹ (Ferro 2007, s. 181). Při porovnání osídlování Nového světa a Afriky zjistíme, že do Afriky nikdy nepřišlo velké množství evropských přistěhovalců, jako tomu bylo např. na východním pobřeží Severní Ameriky. Větší počet přišel pouze do jižní Afriky, ve které je podnebí a úrodnost půdy srovnatelná s evropskými poměry. Po objevení velkého množství nerostných surovin se počet přistěhovalců do této oblasti ještě zvýšil. Z Evropy sem přišli především Nizozemci¹² a později Britové (Kváča 2010, s. 294-295).

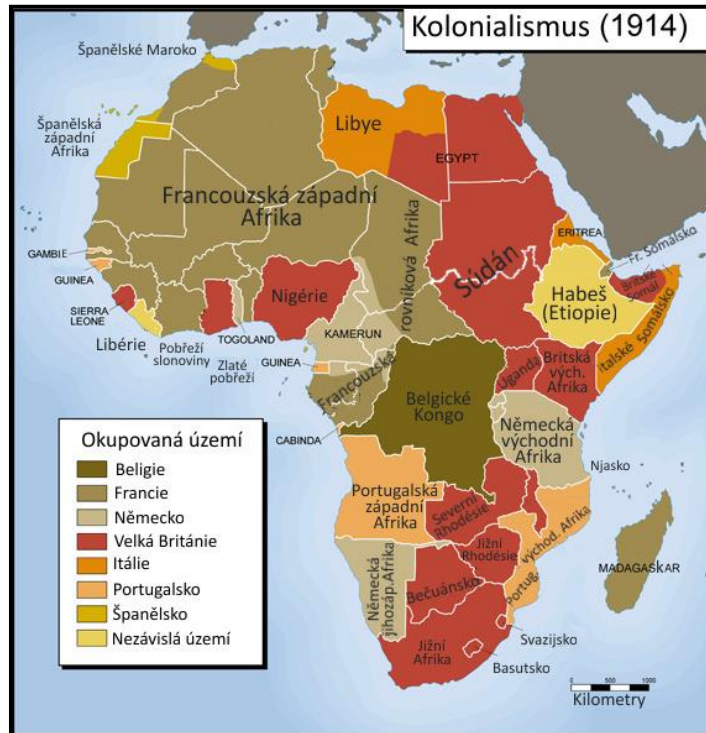
Zásadní předěl ve vývoji držby kolonií v subsaharské Africe nastává mezi lety 1884 a 1885 na berlínské konferenci. Touto konferencí se území rozdělilo mezi evropské státy a započal také proces kolonizace zbývajících území (Ferro 2007, s. 103). Konference byla také důležitá z ustavení základních pravidel, která se měla při kolonizaci dodržovat. Tím měla skončit tzv. „*divoká kolonizace*“. Zabíráno mělo být předem vymezené území. Velice podstatné je uvědomění si faktu, že tato jednání o rozdělování území nebyla s většinou panovníků nikterak

¹¹ Od roku 1415, kdy byla dobytá Ceuta, měla každá loď určité množství trestanců na palubě.

¹² Potomci Nizozemců se označovali jako Búrové nebo jako Afrikánci. Jejich největší počet je dnes v Jihoafrické republice, Zimbabwe a Namibii.

konzultována.¹³ To českým obyvatelům může připomenout jisté podobnosti s rokem 1938 a jednání „o nás bez nás“ na Mnichovské konferenci. Tím si také myslím, že si Češi mohou více představit, jak mohlo být místním obyvatelům a vládcům, kteří o výsledku nemohli nějak rozhodnout.

Opravdu silným „hráčem“ byla Velká Británie, která se ve východním prostoru snažila o propojení jižní Afriky s Egyptem. I proto v tomto období proniká více do vnitrozemí. Podobně jako Velká Británie na východním pobřeží působila Francie v západní Africe (Ferro 2007, s. 104-105).



Obr. 31: *Uspořádání Afriky před 1. světovou válkou*
(Zdroj: hismap.wz.cz 2016, do ČJ přeložila a aktualizovala Poláková 2016)

3.1.5 Dekolonizace

Evropský kolonialismus byl v Africe až do konce druhé světové války silný a neumožňoval jakékoli formy osamostatňování. Po ní byly evropské země ekonomicky vyčerpány. Roku 1945 vzniká Organizace spojených národů (OSN), která měla jako jeden z hlavních úkolů dohlížet na dekolonizaci. Tento proces byl ukončen až roku 1990, kdy byla osvobozena poslední kolonie. V době po druhé světové válce byly v subsaharské Africe nezávislé pouze Etiopie, Libérie a Jihoafrická unie. Čím dál tím víc sílilo vědomí, že bude zapotřebí proces osamostatňování kolonií. Atlantická charta potvrzovala právo států na sebeurčení a roku 1944 francouzský generál Charles de Gaulle přislíbil svým koloniím rozšíření autonomie. Rodící se

¹³ V některých případech se místní vládcí dohodli s evropskými kolonialisty na dobrovolném prodeji jejich země.

elity v britských koloniích odmítly systém přímého řízení a požadovaly samosprávu (Nálevka 2000, s. 150).

Další problém, který vznikl po procesu dekolonizace, byl v nahrazování místních elit. Namísto náčelníků nastupují moderní (politické) elity, sídlící v hlavních městech, často bez kontaktu s problémy vzdálených rurálních oblastí. Zatímco legitimita náčelníků byla postavena na rodové příslušnosti, věku, zásluhách, dědictví moci a náčelnických symbolech, legitimita politiků vycházela z voleb, se kterými nově vzniklé státy a jejich obyvatelé neměli příliš zkušeností a občané zejména na venkově se s nimi neuměli ztotožnit (Záhořík 2012, s. 51).

Další část této kapitoly se věnuje procesu dekolonizace jednotlivých evropských mocností. První z nich je **Německo**, které jako poražená země z první světové války o své kolonie na základě Versailleské mírové konference přichází. V tuto dobu mohla Československá republika získat svou vlastní kolonii Togo.¹⁴

V **britských** državách byl proces dekolonizace relativně klidný. Britové zastávali pragmatický přístup, kdy chtěli vytvořit či zlepšit vztahy s nově vznikajícími zeměmi. Jako první, kdo získal v subsaharské Africe nezávislost, byl roku 1956 Súdán (pod společnou anglo-egyptskou vládou). O rok později byla vyhlášena nezávislost v Ghaně, resp. Zlatonosném pobřeží. V Ghaně se do čela boje za svobodu postavil Kwame Nkrumah, který byl za svou politiku několik let vězněn. Strana národní jednoty (po jeho propuštění z vězení) vyhrála roku 1960 volby a Nkrumah nastoupil jako prezident. Později se prohlásil doživotním prezidentem a jeho strana byla od roku 1964 jedinou povolenou (Hlaváček, Piknerová 2007, s. 72). Podobný proces, kdy po svobodných volbách nastupuje do čela prezident, který se později ujme neomezené vlády v zemi, se ve velkém počtu nových států často opakuje.

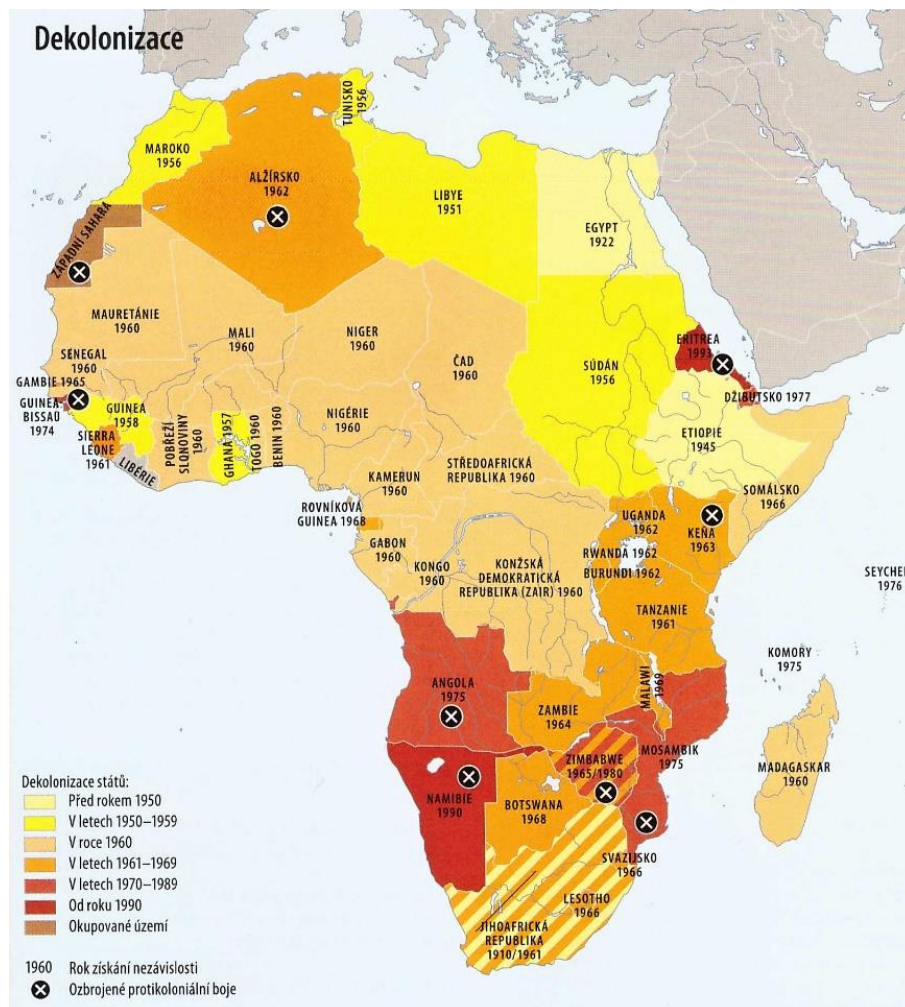
Postupně získávají nezávislost Nigérie, Tanganika (ze které se po spojení se Zanzibarem stává Tanzanie), Uganda a Sierra Leone. Problémovější proces nastává v Keni, kde museli Britové zasáhnout vojensky. Známostou postavou, která stála v čele organizace Mau-Mau¹⁵ byl Jomo Kenyatta, který se roku 1964 stává prezidentem. Vše napovídalo tomu, že se Keňa stane demokratickou republikou. Po smrti Kenyatty přebírá moc viceprezident Daniel Arap Moi, který dovedl zemi po roce 1982 k autoritářskému režimu (Ženíšek 2006, s. 192-196).

Na konci oddílu věnovanému britským koloniím je také vhodné připomenout, že si Britové udrželi alespoň malý vliv v těchto zemích dodnes. Stalo se tak díky Commonwealthu, do

¹⁴ Po první světové válce byl diplomatem Janem Klecandou vytvořen návrh, že by se Československo mělo podílet na dělení německých kolonií. Pro Československo by bylo nejvhodnější právě Togo, výsledek však dopadl jinak. Togo bylo roku 1922 vyhlášeno mandátním územím pod správou Francie a Velké Británie (Faltisek 2008).

¹⁵ Mau-Mau byla tajná radikalistická organizace kmene Kikujů v Keni. Ta v letech 1952 – 1956 stála v čele povstání kikujských rolníků, kteří bojovali proti britskému koloniálnímu útlaku. Britskou správou byli až do vyhlášení nezávislosti Keni (v roce 1963) pronásledováni a zabíjeni (ANON 2011).

jehož společenství se připojily všechny jejich bývalé kolonie až na Somálsko¹⁶ (Cabada, Šanc 2011, s. 88).



Obr. 32: Dekolonizace (Zdroj: Könemann, 2011, s. 306)

Poklidná dekolonizace neprobíhala všude. Příkladem je belgické Kongo. **Belgičané** se sami považovali za nejlepší kolonizátory, jelikož v jejich zemi se rozvíjely jak školy, tak i zdravotní zázemí. Po druhé světové válce, až do roku 1959 byl v zemi pořádek a dokonce se i zvýšil počet Belgičanů (Ferro 2007, s. 418). V roce 1960 se do čela dostaly síly, snažící se o rozdrobení země mezi kmeny. Jen minimum stran hájilo jednotu. Mezi ně patřilo Konžské národní hnutí, v jehož čele stál Patrice Lumumba. V tuto dobu usiloval o moc v provincii Katanga (která je velmi bohatá na nerosty) Moise Tshombe. Lumumba se po prvních volbách stal předsedou vlády. V tomto období nastalo vzbouření domorodých jednotek koloniální armády. Tento problém přerostl do masového násilí orientovaného proti Evropanům. Až díky belgickým výsadečným oddílům byla situace uklidněna. Další rána ale nečekala dlouho. Tshombe nenadále vyhlásil nezávislost Katangy a Lumumba byl odpůrci nakonec sesazen.

¹⁶ Somálsko jaké je dnes, patřilo pouze z části pod britskou správu (Britskému Somalilandu odpovídá území dnešního *de facto* státu Somaliland). Zbytek Somálska patřil Itálii, Francii (Džibutsko) nebo Etiopii a Keni.

Této chvíli využil důstojník konžské armády Joseph Desiré Mobutu.¹⁷ Za sesazení většiny politických představitelů byl dokonce finančně ohodnocen OSN. K tomuto zisku si také Mobutu přidal v průběhu své vlády většinu ze státního majetku.

Za odstranění Lumumby byli rádi hlavně Belgičané, pro které byl nepohodlný kvůli jeho kontaktům se Sovětským svazem. Lumumba končí velice nešťastně. Byl unesen a na Tshombeho příkaz zavražděn. Jeho tělo bylo rozpuštěno v kyselině. Důstojník belgické policie, který měl likvidaci na starost, si na památku nechal dva jeho zuby (Nálevka 2000, s. 166).

Po uzavření této kapitoly pokračovaly boje mezi různými stranami. Většina povstalců (vůdce Laurent Kabila) se hlásila k odkazu Lumumby.¹⁸ Proti nim byly vedeny silné zásahy belgických vojáků a žoldnérů. Při jednom z nich bylo postříleno ve městě Stanleyville deset tisíc lidí (většinou neozbrojení civilisté) (Nálevka 2000, s. 166).

Za pomoci Západu provedl roku 1965 Mobutu převrat. Zemi přejmenoval na Zaïre (ze stejného důvodu, jako byla motivována změna jeho jména, viz pozn. 17). Povstalci, vedení Kabilou se ale nevzdávali a nakonec roku 1997 obsadili hlavní město, ze kterého Mobutu utekl. Ten o chvíli později umírá v exilu. Až roku 2006 (po čtyřiceti letech) proběhly první svobodné volby. Nic se ale nemění na tom, že Kongo je dodnes nestabilní zemí (Cabada, Šanc 2011, s. 89).

Největší koloniální državy patřily ovšem **Francii**, jmenovitě Francouzská rovníková Afrika, Francouzské Somálsko a Francouzská západní Afrika. Po první světové válce se k nim přidala i mandátní území OSN Togo a Kamerun (bývalé německé kolonie). Paříž měla pod svou správou i Madagaskar, Réunion a Komory. Roku 1946 vzniká Francouzská unie, která se sestává z Francouzské republiky (Francie, Alžírsko a většina kolonií), přidružených států (Maroko, Tunisko, Kambodža, Laos) a přidružených zemí (Togo, Kamerun). Obyvatelé patřící do první skupiny byli plnoprávní francouzští občané (zbytek pak pouze občané unie). V úvodu této kapitoly byl také zmíněn plán Charlese de Gaulla z konference v konžském Brazzaville o rozšíření autonomie, který nakonec nebyl uskutečněn. Kvůli takovému přístupu vznikaly velké konflikty v Alžírsku nebo Indočíně (Nálevka 2000, s. 153). Až v roce 1956 se jednotlivé celky sdružené do Francouzské západní Afriky a Francouzské rovníkové Afriky začínají reformovat (např. bylo zavedeno všeobecné rovné volební právo). Bohužel zvolené vlády se nezodpovídaly svým parlamentům, ale francouzskému vysokému komisaři, který měl i nadále na starost zahraniční politiku, obranu a spoje. Unie se poté přetváří na Francouzské společenství, kdy mají všechny

¹⁷ Později známý jako Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga („*Mocný válečník krácející od vítězství k vítězství zanechávající za sebou spáleniště*“). Změna jména symbolizuje návrat k africké historii a tradici a vymezení se vůči koloniální nadvládě.

¹⁸ Důkazem podpory Sovětského bloku je i angažování se Ernesta Che Guevary v těchto partyzánských válkách (Nálevka 2000, s. 166).

země nárok na autonomii ve správě vnitřních věcí. Díky ústavě bylo zemím umožněno získání nezávislosti. Tu většina francouzských kolonií vyhlásila roku 1960 (Nálevka 2000, s. 163-164).

Další z evropských zemí s državami v subsaharské Africe bylo **Španělsko**. To mělo pouze malé území v oblasti rovníku. Ve 20. letech 20. století se spojilo do tzv. Španělské Guiney, která je později přejmenována na Rovníkovou Guineu. Nezávislost získává až roku 1968.

Itálie od konce 19. století spravovala Somálsko a území dnešní Eritrey. Itálie, pod vládou fašistického režimu Benita Mussoliniho, je nechvalně známa svým brutálním útokem na Habeš, který proběhl roku 1935. O zbytek svých kolonií přichází po druhé světové válce. Po válce získává Etiopie nezávislost a roku 1993 vyhlásuje nezávislost i Eritrea, která se po dlouhých bojích osamostatnila od Etiopie. Italské Somálsko bylo spravováno OSN a jeho část – Ogaden, byla navrácena Etiopii. Somálsko se stává samostatným roku 1960. Tento stát má velmi slabou státní strukturu, která je neschopná účinně spravovat zemi.¹⁹

Poslední z koloniálních velmocí je **Portugalsko**, které po druhé světové válce spravovalo Guineu-Bissau, Angolu, Mosambik, Kapverdské ostrovy a Sv. Tomáš a Princův ostrov. Autoritativní režim *Estado Novo* Antonia Salazara, vládoucí v té době v Portugalsku, odmítal veškeré snahy o dekolonizaci. I proto v 60. letech začal narůstat odpor. Války probíhající o udržení kolonií vyčerpaly portugalské státní finance. Kvůli válkám vyhlásují portugalské kolonie nezávislost až v 70. letech 20. století (Cabada, Šanc 2011, s. 91-92).

3.1.6 Studená válka na území subsaharské Afriky

Pro období studené války je typické vměšování se obou z tehdejších světových velmocí (SSSR i USA) do afrických záležitostí. Vhodnou ukázkou takového vměšování je například Angola. Aby mohl být tento stát samostatný, musel projít několikaletým válečným konfliktem. Jednou ze tří stran, které stály proti sobě, byla marxisticky orientovaná MPLA. Ta byla podporována Sovětským svazem a jednotkami vyslanými z Kuby. V zemi působily americké zpravodajské služby. Protistranu MPLA tvořila pravicová organizace UNITA, která byla podporována Jihoafrickou republikou. Díky čínsko-sovětskému sporu byla UNITA chvíli podporována i Čínou (Cabada, Šanc 2011, s. 92). Dodnes můžeme v Angole narazit na rozsáhlé zaminované plochy a odstavené nefunkční sovětské tanky, které zde připomínají dobu, kdy území subsaharské Afriky bylo „*bojištěm studené války*“.

Studená válka se promítla i do ideologií jednotlivých zemí. Několik států, například Mosambik, se přihlásilo k myšlenkám marxismu. Etiopie mohla díky přiklonění k východnímu bloku využít kubánské jednotky v konfliktu proti Somálsku.

¹⁹ Více k tomuto tématu v kapitole 3.7.2 – Současné problémy

Západní blok v čele s USA přímým i nepřímým způsobem podporoval diktátory, kteří stáli v čele bojů proti marxisticky orientovaným povstalcům. Tímto si také můžeme vysvětlit důvod, proč se naprostá většina z nových států, které vznikly v postkoloniálním období, nezačala vyvíjet demokraticky.²⁰

3.1.7 Závěrem k historii

Díky dekolonizaci vzniklo v subsaharské Africe velké množství států, které mají uměle vytvořené hranice, nerespektující rozmístění jednotlivých etnických skupin. Země mají mnohdy kvůli hranicím spoustu vnitřních problémů, vedoucím k válkám, vyvražďování civilního obyvatelstva, apod.

Zásahy západní civilizace přenesly do Afriky mnoho jejích institucí. Příkladem může být parlament či unie. Ve velké míře se zde vyskytují diktátorské režimy, vzniklé v období studené války a podporované světovými velmocemi (Cabada, Šanc 2011, s. 93). Zde je také zajímavé poznamenat skutečnost, že postkoloniální vládcí sice často čelili silné vnitrostátní opozici, ale současně nebyli vystaveni téměř žádnému tlaku zvenčí, který by je nutil dodržovat vnitrostátní pravidla (Sørensen 2005, s. 101). Historie nám dokáže osvětlit důvody některých činů nebo událostí, které se v současné době dějí v této oblasti. Od otázky, jak je možné, že se v Africe domluvíme evropskými jazyky, přes vysvětlení výskytu zbraní sovětské či americké výroby v některých afrických zemích, po otázky proč se v Africe vyskytuje velké množství bohatých diktátorských režimů, když ostatní obyvatelé žijí v bídě.

Vhodným zakončením kapitoly o historii Afrického kontinentu je úryvek z knihy od Richarda J. Reida (2011, s. 16), shrnující současný vývoj v subsaharské Africe a zmiňující důvody, proč je znalost historie důležitá: *„Zápas o současnost – dosažení národní suverenity, stability a prosperity – se také stal zápasem o minulost, kdy se Afričané spolu s novou generací západních vědců začali pokoušet o napravení mnoha kulturních a historických zkreslení. V současné době, kdy Afrika na své postkoloniální pouti klopýtá od jedné krize k druhé a kdy lidé z „rozvinutých“ zemí hledají „řešení“ v mnohém stejným způsobem, jako to dělali jejich předkové v 18. a 19. století, je hlubší poznání historie ještě důležitější. V době občanských konfliktů, hladomoru, sucha, nedostatečně vyvinuté a špatně řízené ekonomiky, korupce a politického útlaku musí hledání cesty do budoucnosti Afriky začít v její minulosti...“*

3.2 Současná subsaharská Afrika – politická mapa

Hranice v Africe jsou relativně mladé a často neodpovídají kulturním či politickým potřebám. Tyto hranice téměř vždy rozdělují hned několik kulturních oblastí. Příkladem může být

²⁰ Téma diktátory v Africe, společně s dalšími vybranými problematickými etapami postkoloniálního vývoje se věnuje kapitola 3.7.1

hranice mezi Kamerunem a Nigérií, protínající 14 kulturních oblastí a hranice Burkiny Faso dokonce až 21 takovýchto kulturních oblastí. Více než 30 % afrických hranic jsou utvořeny rovnými liniemi, kopírující poledníky či rovnoběžky (Waisová 2007, s. 34). Tuto skutečnost můžeme zařadit do skupiny koloniálního dědictví, které má za následek roztržitost politické



Obr. 33: Politická mapa Afriky (Zdroj: Ptáček 2011, s. 102, doplnila Poláková Z. 2016)

mapy. Ze všech 47 nezávislých států jsou některé příliš malé a s nízkým počtem obyvatel na to, aby byly považovány za ekonomicky soběstačné a životaschopné. Některé státy mají velmi neobvyklé tvary. Nejextrémnějším případem je Gambie. Ta se rozkládá v délce 325 km podél řeky Gambie, ale šířka této země nedosahuje vyšších hodnot než 30 km. S výjimkou krátkého pobřeží je Gambie zcela obklopena Senegalem (Stock 2013, s. 17).²¹

²¹ Gambie vznikla ze situace, kdy Britové nechtěli, aby se francouzský vliv v tomto regionu nadále rozšiřoval. Díky jedné z vyhraných válek obsadili řeku Gambie a po celé její splavné ploše (350 km) vytvořili stejnojmennou kolonii.

Poslední významná změna, která ovlivnila vzhled současné politické mapy subsaharské Afriky, byla provedena v roce 2011, a to konkrétně rozdělením Súdánu na Súdán a Jižní Súdán, který dosáhl nezávislosti po několika desítkách let bojů.

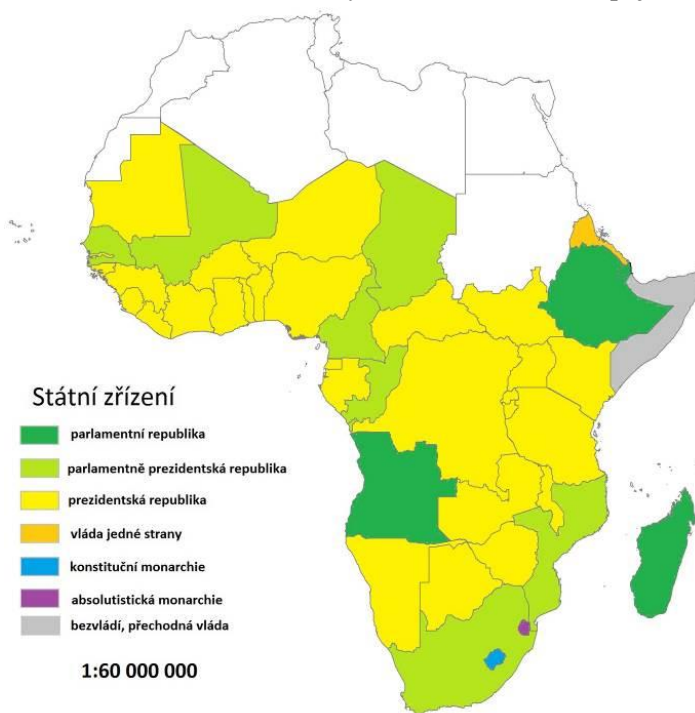
Celkem 16 států je vnitrozemských. Jedná se o Mali, Burkina Faso, Niger, Čad, Středoafriická republika, Jižní Súdán, Etiopie, Uganda, Rwanda, Burundi, Malawi, Zambie, Botswana, Zimbabwe, Svazijsko a Lesotho. Z těchto zemí má pouze Etiopie a Uganda více než 20 milionů obyvatel a většina z nich spadá do skupiny nejméně rozvinutých států světa (UNCTAD 2016, s. 57). Chudoba také souvisí s absencí větších dopravních cest a se závislostí na okolních zemích pro získání přístupu k moři (šest z těchto zemí dokonce nemá ani dálnice).

Hranice většiny afrických států jsou propustné a místní obyvatelé je bez problémů překračují. Díky tomu můžeme usoudit, že současná politická mapa Afriky neodráží reálný obraz regionu. Hranice jsou tedy respektovány spíše mezinárodními společenstvími než místním obyvatelstvem. Tím pádem tato mapa ztrácí jistou úroveň důvěryhodnosti, jelikož nevypovídá o aktuální situaci, ale spíše o naší idealizované představě, jak by vše mělo vypadat (Waisová 2007, s. 35).

3.3 Státní zřízení

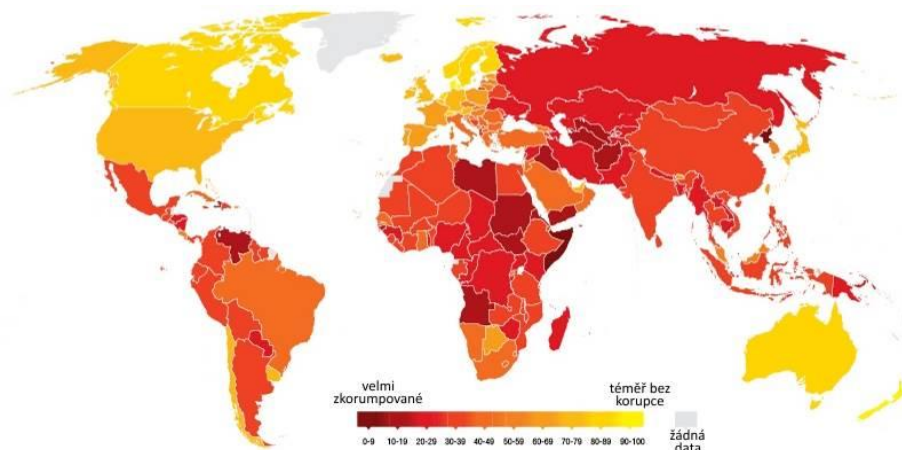
Podle přiložené mapy můžeme hodnotit subsaharskou Afriku jako region, ve kterém převažují republiková zřízení. Nejvíce je zde zastoupen prezidentský systém (který je např. i v USA), vyznačující se výrazným oddělením zákonodárné a výkonné moci a také spojením funkce prezidenta a předsedy vlády pod jednu osobu. Místo toho, aby vojenské, autoritářské režimy a systémy vlád jedné strany vyřešily tehdejší problémy, vytvořily problémů mnohem více (Gedlu 1998, s. 20). Snad nikde jinde na světě, než právě v subsaharské Africe, netíhne tento systém k autoritářským formám vlády. To také souvisí s mírou korupce, která je v subsaharské Africe velice rozšířena.

Právě pro potřeby zjišťování míry korupce vydala



Obr. 34: *Státní zřízení* (Zdroj: Ptáček 2015, s. 24, upravila Poláková 2016)

organizace Transparency International mapu (k roku 2014), ukazující míru korupce v jednotlivých zemích.



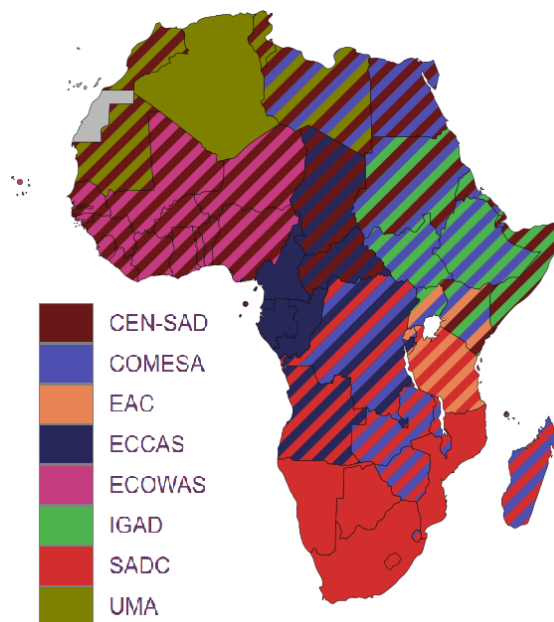
Obr. 35: *Míra korupce ve světě*
(Zdroj: Transparency International 2016, upravila Poláková 2016)

3.4 Mezinárodní organizace

Slučování se do mezinárodních organizací, ať ekonomických nebo politických, závisí i na společně sdílené kultuře a historii. Nejdůležitější politickou organizací je Africká unie (AU), založená roku 2002 jako náhrada za předchozí Organizaci africké jednoty (OAJ), která vznikla již v roce 1963. Snahu o vytvoření určitého panafrického projektu můžeme sledovat již v 60. letech 20. století, kdy v OSN vznikla Ekonomická komise pro Afriku, jejíž plány byly obsaženy v již zmíněné OAJ (Waisová 2009, s. 337-338).

V současné době má Africká unie celkem 55 členů. To znamená, že všechny africké země jsou jejími členy.²²

Africké hospodářské společenství (AEC) je souhrnný název pro celkem osm regionálně politicko-ekonomických organizací fungujících v subsaharské Africe. Jejich hlavním cílem je ekonomický rozvoj a spolupráce členských zemí. Někdy se tyto organizace označují jako osm pilířů Afrického hospodářského společenství. Mezi nimi jsou dvě, které svým významem vynikají: Hospodářské společenství západoafrických



Obr. 36: *Africká hospodářská společenství*
(Zdroj: wikipedia.org, 2012)

²² Maroko dlouho Africkou unii bojkotovalo, kvůli jejímu uznání Západní Sahary jako samostatného státu. Maroko si nárokuje Západní Saharu jako část svého území. Členství Maroka bylo po 33 letech obnoveno dne 30. 1. 2017 (Mohamed 2017).

států (ECOWAS), sdružující 15 zemí západní Afriky a Jihoafrické rozvojové společenství (SADC), které se skládá z 12 států jižní Afriky + Mauricius a Seychely (Stock 2013, s. 26).²³ Tyto organizace mají za hlavní cíl vytvořit jednotnou oblast volného obchodu, celní unii, jednotný trh, vytvoření centrální banky a s ní spojenou společnou měnu.

Skutečné výsledky integračních procesů jsou poměrně nízké a většina těchto uskupení je považována jako dysfunkční. Důvody jsou například v již zmíněných diktátorských systémech, které jsou zaměřené spíše ve svůj vlastní prospěch. Mezi další patří i rozdílná ekonomická úroveň členských států nebo chybějící podíl ekonomických aktérů a občanské společnosti na integraci (Waisová 2009, s. 350). Mezi úspěšné projekty mohou být zajisté počítána vodní díla s navazující infrastrukturou a budování dopravních koridorů (Cabada, Šanc 2011, s. 108).

3.5 Kultura, náboženství, jazyky

Afrika je rozmanitým kontinentem, který pojímá stovky skupin, které jsou definovány vlastním jazykem a etnicitou. Množství kulturních skupin velmi znesnadňuje práci kulturních geografů, kteří se snaží pochopit a popsat jejich znaky, vývoj a změny. Západní kultura vnímá tu africkou jako exotickou, záhadnou a velmi propojenou s tradicemi a s přírodou. Výskyt tolika odlišných kulturních skupin je dán původně nízkou zalidněností, umožňující migraci za obživou, která se získávala v různých částech země odlišným způsobem (pasevectví, zemědělství). Také podle přístupu jednotlivých skupin k přírodním zdrojům (ať je to zvěř, rostliny, nerostné suroviny, přístup k řece či moři apod.) se liší jejich řemeslné výrobky či strava.

Díky vlivům z jiných kultur (které se mezi obyvatelstvo dostává především skrze školy, televizi, filmy či od misionářů) a procesu modernizace nastává i kulturní proměna. Velké množství obyvatelstva se stěhuje do měst, jsou zaměstnáni ve službách nebo studují v zahraničí (Stock 2013, s. 65-69).

Zajímavým poznatkem je fakt, že jednotlivé kultury od sebe nejsou ostře oddělené. Robert Stock (2013, s. 65-69) popisuje jisté panafrické cítění, které je nejvíce znatelné u sportovních událostí. Když Keňané nebo Etiopané vyhrájí medaili na olympiádě nebo když ghanský, kamerunský či senegalský fotbalový tým uspěje ve Světovém poháru, oslavy probíhají naskrz celým kontinentem. Jsou totiž vnímány jako vítězství všech Afričanů.

Podle Kváči (2010, s. 293) existují tři přechodné kulturní oblasti. Na severu přechází do islámské (arabské) kultury, na jihu západní kultura (která je patrná v USA, kam se převáželi otroci, kteří si s sebou přivezli i kulturu – viz voodoo na Haiti, který je původně ze severní části Beninu). Na východě se můžeme setkat s jistými prvky hinduistické kultury. Jak evropská kultura,

²³ Zbývající organizace jsou: Společný trh pro Východní a Jižní Afriku (COMESA), Východoafrické společenství (EAC), Hospodářské společenství středoafriických států (ECCAS), Mezivládní úřad pro rozvoj (IGAD), Svaz arabského Maghrebu (AMU/UMA) a Společenství sahelských a saharských států (CEN-SAD).

tak i hinduistická nejsou ve svém působení tolik vyhocené jako islámská.²⁴ Ve shrnutí – západní kultura negativně ovlivňovala především v koloniálním období. V současné době je i subsaharská Afrika zapojena do procesu globalizace, kdy se západní kultura prolíná s tou tradiční. Stejně tak i hinduistická kultura, zanesená do Afriky Brity v koloniálním období.²⁵ Již zmíněný africko-islámský přechod můžeme sledovat z etnického i náboženského hlediska. Především náboženská hranice je velice problematická. Samuel Huntington (2001, s. 308) ji dokonce označil jako *krvavou hranici islámu*.²⁶

Pro bližší popsání základních kulturních částí je vhodné začít u Afričanů samotných. Jejich tradiční chápání společnosti je založené na životě ve skupinách. Řídí se také tím, že potřeby všech jsou postaveny nad individuálními potřebami. V zásadě můžeme říci, že vlastnictví jednoho je sdíleno s celou rodinou. Rodina je na celém světě chápána jako jádro všeho. I proto Afričané obecně oslovují sourozence svých rodičů otec a matka a své bratrance a sestřenice nazývají svými bratry a sestrami. Pro nás je možná tento systém obtížné pochopit, pro Afričany je ale velice důležitý, jelikož to také odráží jejich etiku. To, že je tedy život ve skupině pro Afričany velice důležitý, dokládá i zulské přísloví: *Člověk není člověkem, žije-li bez dalších lidí*.²⁷ Dalším ze znaků, kterým se mohou Afričané vyznačovat, je snaha o splynutí s davem. Neradi vyčnívají nebo se liší od ostatních, jelikož by tím mohli narušit tradice nebo normy skupiny. V africké společnosti má velice důležitou roli žena, jelikož se stará o dům, děti, práci na poli (setí, sklízení) a dopravu vody. V některých kulturách se ale očekává ženská podřízenost muži. Nerovnováha mezi pohlavími je vidět především v nerovných platových podmínkách (Richmond, Gestrin 2009, s. 2-3).



Obr. 37: *Skalní malby kmene Khoisan*
(Zdroj: cederberg.co.za, 2016)

²⁴ Podle Huntingtona (2001, s. 309) existuje sklon muslimů k ozbrojeným konfliktům, což naznačuje i vysoký stupeň muslimské militarizace. Vzpomínka na násilí na zlomových kulturních hranicích se uchovávala do dnešních dní. Tyto konflikty mají svůj původ hluboko ve své historii.

²⁵ Z důvodu zákazu obchodu s otroky byli do Afriky – především do Keni, Ugandy, JAR a Tanzanie a na ostrovy v Indickém oceánu, dovezeni nekvalifikovaní indiští dělníci. Jejich potomci se v současné době angažují především v obchodu. Zajímavostí je zajisté fakt, že na Mauriciu jsou hinduisté nejpočetnější skupinou. Asi nejznámějším Indem, pobývajícím v letech 1893-1915 na africkém kontinentu byl Gándhí, který zde vytvořil *satjágrahu*, neboli princip neozbrojeného boje, uskutečňovaný občanskou neposlušností (Kváča 2010, s. 295).

²⁶ Podle Huntingtona (2001, s. 308) se na hranicích muslimských a nemuslimských skupin (ať v Evropě, Asii či Africe) odehrává naprostá většina sporů. Dále pak dělí konflikty, odehrávající se na makroúrovni (střet mezi Západem a zbytkem světa) a mikroúrovni (mezi islámem a zbytkem světa). V Africe se tak mohly sledovat konflikty mezi pravoslavnými Amhary a muslimskými Oromy (Etiopie), muslimskými národy na severu afrického výběžku a animistickými křesťanskými černochoy na jihu; dále pak muslimsko-křesťanská válka v Súdánu či islámský sever Nigérie (Hausové) určující politiku Nigérie.

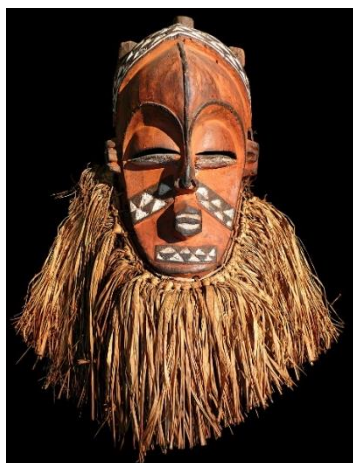
²⁷ Z angl. originálu *Person is not a person without other people*.

Kulturní přeměny probíhají po celém světě a výjimkou není ani subsaharská Afrika. Není to již region, kde by se stále vyráběly dřevěné sošky, léčilo se za pomoci šamanů, tančilo se okolo ohně a nosily se pouze roušky, zakrývající intimní partie lidského těla. Takovouto Afriku je možné vidět jen v několika oblastech, vzdálených od velkých měst. Tradiční umění je vnímáno jako odraz duchovního života, jako návaznost na předky, kteří provází své potomky po světě a chrání je před nebezpečím. Umění je proto vnímáno ne jako dekorace, ale pro bohoslužebné rituály, kouzla a pro komunikaci se svými předky a vyššími bytostmi (Mikušová 2014, s. 193).

K tradičnímu umění se řadí především malby, výroba masek i sochy. Některé kmeny, jako například Masajové, považují za umělecké předměty i nástroje denního užití (stoličky, oštěpy či



Obr. 38: Soška z D. R. Kongo (fetiš, z poč. 20. stol.)
(Zdroj: Christie's.com, 2016)



Obr. 39: Maska kmene Bimbo (žijící na území D. R. Kongo)
(Zdroj: Briannawilliams.com, 2013)

kalabáše na mléko). Z maleb jsou známé nejstarší z nich, které byly vytvořeny kmenem Khoisan. Zmíněné malby (o kterých již byla zmínka v souvislosti s dr. Holubem v kapitole 3.1.3) zobrazují především lovnou zvěř.

Velice důležité z hlediska tradic a náboženství jsou sochy, které jsou nejčastěji tvořeny ze dřeva (u vzácnějších případů z hlíny). U plastik jsou důležité např. panenky plodnosti či sochy mateřství, ochraňující matky s dětmi. Trochu výstřednějším dojmem působí tzv. fetiše, které obsahují (podle významu) krev, pera ptáků, nehty, kosti, semínka rostlin, hřebíky, nože či kusy zrcadel. Jejich hlavní úlohu (léčení, ochrana či poškození nepřítele) určuje kouzelník. Mezi nejznámější patří fetiše, vytvořené v Kongu z období 16. a 17. století. Právě v těchto sochách jsou zatlučeny hřebíky a nože. Jejich hlavní úlohou bylo zastrašení křesťanských misionářů.

Duše předků nejsou pouze v soškách, ale i v maskách. Tanečník, který ji při svém tanci nosí, ztrácí svou identitu a přebírá ducha masky. Masky se nosí při významných událostech, které se ve vesnici slaví (př. nové jmenování náčelníka či krále, oslavy vítězství, úrody apod.). Podobně jako sochy, jsou i masky tvořeny ze dřeva. Skládají se z obličejové části a z doplňků (většinou lýko) (Mikušová 2014, s. 193-195).

Umění v současné době není omezeno jen na výrobu sošek, masek či zbraní. Může se nám zdát, že africká kultura je téměř neznámá. Ale nebýt subsaharské Afriky, svět by asi nikdy netančil v rytmu salsy (která se vyvinula z kubánského tance son), rumbly, jazzu, rock 'n' rollu, reggae, funku, soulu či rapu. Všechny tyto vyjmenované styly mají své kořeny hluboko v africkém kontinentu. Moderní subsaharská hudba je ovlivněna především výše vyjmenovanými styly. Ze současných hudebních žánrů, které jsou velice populární, lze jmenovat např. *highlife* (v Ghaně),

juju (jižní Nigérie), *soukous* (známé též jako Kongo). Všechny tyto styly jsou typické pro své veselé a rytmické tóny, které se ideálně hodí pro tanec (jež je také jedním z pilířů africké kultury). Vypisovat zde všechny zpěváky a zpěvačky by bylo zbytečné. Mezi známé zpěváky a zpěvačky patří zajisté francouzsky zpívající Césaria Evora z Kapverdských ostrovů, malijská skupina Amadou et Mariam (též francouzsky zpívající), kamerunská zpěvačka Sally Nyola (francouzsky a etonsky) a Jihoafričanka Miriam Makeba (známá především díky hitu Pata Pata) (Stock 2013, s. 74-78).



Obr. 40: *Miriam Makeba*
(Zdroj: face2faceafrica.com, 2016)



Obr. 41: *Amadou et Mariam*
(Zdroj: djembe.com, 2016)



Obr. 42: *Césaria Evora*
(Zdroj: ourplanet.com, 2016)

Africká literatura v tradiční psané formě se vyskytuje na malém území. Zejména se jedná o severní Nigérii (texty psané v hauštině (jazyk Hausů, jejich písmo se nazývá *ajami*) a arabštině), Somálsko, Etiopii (texty psané dvěma místními jazyky: klasickou etiopštinou (*Ge'ez*) a amharštinou (sever Etiopie)). Několik spisovatelů je také nositeli prestižní Nobelovy ceny za literaturu. Jedná se například o nigerijského spisovatele Wole Soyinku, jihoafrickou spisovatelku Nadine Gordimer či jihoafrického spisovatele Johna Maxwella Coetzee. Z dalších spisovatelů, bych ráda zmínila například spisovatelku Doris Lessingovou, která byť je Angličanka (a také nositelka Nobelovy ceny za literaturu), tak vyrůstala v Jižní Rhodesii (dnes Zimbabwe). Její román *Tráva zpívá* (z anglického originálu *The Grass Is Singing*) je velmi oceňovanou knihou. Jako velká spousta spisovatelů, i ona popisuje situaci v rodné zemi, kdy se v románové formě snaží popsat kruté zacházení s černošským obyvatelstvem, s všudypřítomnou chudobou či snahou vypěstovat plodiny ve vyprahlé Jižní Africe.

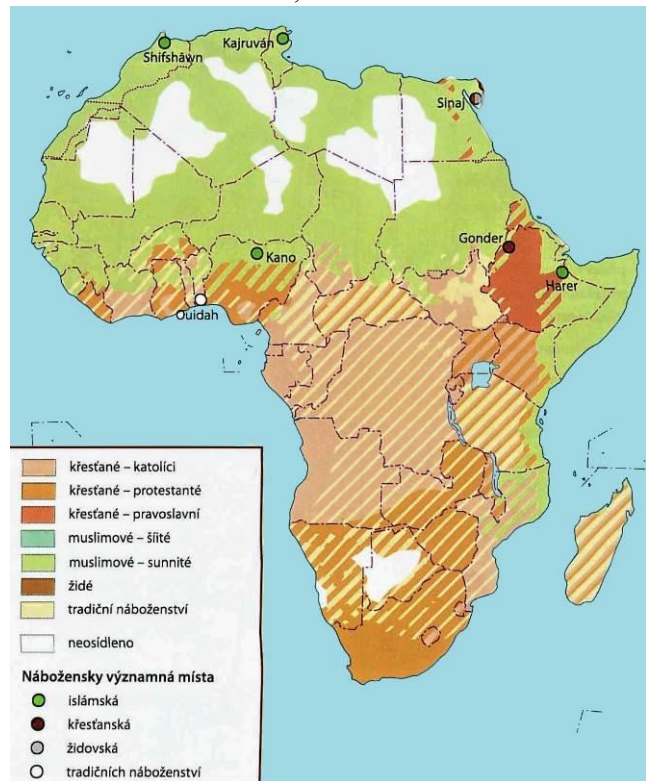
Právě literatura nám umožňuje nahlédnout na některé problematické kapitoly, které se odehrávaly na africkém kontinentu a to z pohledu přímých účastníků. Dokladem je například Immaculée Ilibagiza, žena z kmene Tutsiů, která přežila genocidu ve Rwandě.²⁸

S kulturou je úzce provázané i náboženství. Již v 7. století do Afriky proniká islám. Na zbylém území se uplatňovalo tradiční náboženství, vyznávající lokální božstva. Dále pak lidé uctívali duchy a duše předků (ti jsou totiž základním bodem víry). I dodnes se můžeme v Africe setkat s tímto druhem náboženství, pro které je charakteristické opravdu velké množství božstev,

²⁸ ILIBAGIZA, I., ERWIN, S. 2007. *Přežila jsem: otevřená výpověď o zradě, nenávisti a odpuštění*. Praha: Ikar. ISBN 978-80-249-0950-9.

odlišující se kmen od kmene. Významnější pronikání světových náboženství probíhá až v 19. století (Lawson 1998, s. 7).

Pro lepší představu toho, jak vypadá africký náboženský systém, zde bude uveden příklad jednoho z nich. Jedná se o soustavu představ národa Dogonů, který se vyskytuje v jižní oblasti Mali. V základě samotné víry je představa o rovnováze ve vesmíru, která se musí neustále hlídat a dodržovat, aby nedošlo k jejímu narušení. Společně s tím věří v cykličnost světa. Náboženský systém Dogonů má celkem 4 bohy. Jedním z nich je bůh stvořitel, který je současně nejvyšším z nich. Ostatní jsou trojčata, mezi kterými je důležitý hlavně ten, který se vzepřel vůli hlavního boha, za což byl potrestán vyhnanstvím na zemi. Lidem se zjevuje v podobě šakala nebo lišáka. Má šprýmařskou povahu a je prostředníkem mezi bohy a lidmi. Pro lidi je také důležitý z toho důvodu, že určuje jejich osudy a poskytuje věštby. Samotný dogonský systém překypuje velkým množstvím mýtů, kterému se jiný náboženský systém jen těžko vyrovná (Lawson 1998, s. 10).²⁹



Obr. 43: Náboženství v Africe (Zdroj: Ptáček 2011, s. 103)

V africkém náboženství hraje velkou roli magie. Ta je také chápána jinak než jako např. v Evropě (bílá x černá verze). V Africe je vnímána jako blíže neurčená síla, která existuje v přírodě a v celém vesmíru. Je to síla, kterou mohou lidé využít. Dobro a zlo je definováno v použití této síly: použil-li někdo magii proti mně nebo mým blízkým tak, aby mi ublížil, je to čaroděj. Pomáhá-li mi někdo (nebo útočí proti našim nepřátelům) je to kouzelník. Zde se také nachází vysvětlení, proč mají i dnes kouzelníci významné postavení ve vesnici – pomáhají totiž bránit před útoky čarodějů. Samotní Afričané totiž věří, že bohové škodí málokdy a že zlé věci nebo činy konají pouze čarodějové. Na konec této části je také dobré zmínit, že náboženství je silně spjaté s výrobou uměleckých předmětů, které (i když se nám Evropanům mohou jevit jako kmenové umění) jsou kultovními předměty (Lawson 1998, s. 11).

²⁹ Pro bližší informace, týkající se tradičního náboženství viz LAWSON, E. 1998. Náboženství Afriky: tradice v proměnách. 1. vyd. Praha: Prostor. Obzor. ISBN 80-85190-83-4. Především pak doporučuji kapitolu o zulsckém náboženství.

Příchodem muslimů a Evropanů nastalo šíření islámu a křesťanství. Ty sice pronikaly hluboko do kontinentu, jedno se jim ale nepovedlo – absolutně odstranit tradiční náboženství Afriky a s ním spojené rituály a obřady (Lawson 1998, s. 20). I právě z důvodu kontaktu s různými skupinami a jejich náboženstvím, probíhají pozvolné změny v tradicích, kterými se dané náboženské systémy vyvíjí (viz např. kmen Zulů). Výjimkou, která je velmi dobře patrná na mapě zobrazující rozšíření náboženství v Africe (viz Obr. 43), je zajisté výskyt pravoslavného křesťanství. Konkrétně se jedná o koptskou pravoslavnou církev, jež má hlubokou tradici v Egyptě, ale z velké míry i v Etiopii, Eritrei či v Jižním Súdánu. Na mapě (viz Obr. 43) jsou též ponechány zbývající africké státy z důvodu znázornění již zmíněné „krvavé hranice islámu“³⁰, neboli hranice, která snad nejvěrněji kopíruje samotnou hranici subsaharské Afriky.

Tab. 7: Náboženství v subsaharské Africe a jeho plánovaný růst k roku 2050

	poč. obyvatel (k 2010) [milion]	procentuální podíl [%]	poč. obyvatel (k roku 2050) [milion]	procentuální podíl v roce 2050 [%]	populační růst mezi lety 2010- 2050 [milion]	procentuální nárůst mezi 2010-2050 [%]
křesťané	517,3	62,8	1 112,39	58,5	595,07	115
muslimové	248,4	30,2	669,7	35,2	421,28	169,6
tradiční náboženství	27	3,3	61,4	3,2	34,47	127,6
nespojen s žádnou vírou ³¹	26,24	3,2	50,46	2,7	24,22	92,3
jiné náboženství	1,92	0,2	3,74	0,2	1,83	95,3
hinduisté	1,56	0,2	1,9	0,1	0,34	21,6
buddhisté	0,16	<0,1	0,22	<0,1	0,06	38,1
židé	0,10	<0,1	0,07	<0,1	-0,03	-28,9
celkem	822	100	1 899,96	100	1 077,23	130,9

Zdroj: PewResearchCenter, 2015

Téměř tři pětiny Afričanů, žijících jižně od Sahary, se považuje za křesťany. Počet lidí, kteří vyznávají islám, se však zdvojnásobil. Obě tato náboženství se od doby vyhlášení nezávislosti rozšiřují a expandují do dalších míst. Během posledních třiceti let zaznamenala vysoký nárůst i evangelická církev. Do roku 2050, kdy naroste počet obyvatel ze současných 988 milionů na 1,9 miliard, nastane podle předpokladů i nárůst počtu věřících křesťanství i islámu.

U tématu etnolingvistické struktury je Afrika nositelkou světového prvenství v nejpočetnější jazykové diverzitě. Nachází se zde téměř 2000 odlišných afrických jazyků a přibližně 3500 etnik. Převažuje zde negroidní rasa, která má podle svého umístění charakteristické vlastnosti (rozdílné postavy). Největší skupinou je Nigerokonžská, která obsahuje přibližně 800 – 1000 bantuských jazyků. Do této skupiny patří např. Dogoni,

³⁰ viz poznámky pod čarou č. 24 a 26

³¹ z angl. překladu *unaffiliated* – definovaný jako stav, kdy není člověk propojený s nějakou vírou. Tento člověk nemusí věřit v Boha, ale může jít do kostela kvůli rodině, či proto, že má rád lidi či hudbu v kostele). Také můžeme říct, že tento člověk je ateista, který je ale propojen s nějakou vírou.



Obr. 44: *Africké etnojazykové skupiny*
(Zdroj: Library of Congress, 2016)



Obr. 45: *Africké jazykové rodiny*
(Zdroj: Wikipedia.org, 2004,
do ČJ přeložila: Poláková 2016)

Mandingové, či Igbové. Další skupiny vyskytující se na africkém kontinentu jsou **nilosaharské** (Masajové, Nuerové, Fúrové, Núbijci či asi nejagresivnější kmen, s charakteristickým terakotovým talířkem v ústech - Mursiové), **afroasijské** (Arabové, Oromové, Tuaregové či Amharové), **koisanské** (Pygmejové, Sanové, Khoikhoiové), **indoevropské** (Afrikánci v JAR, indické komunity v JAR a Ugandě) a **austronéské** (Malgaši) (Stock 2013, s. 85-88).



Obr. 46: *Mursiové*
(Zdroj: joelsantos.net, 2016)



Obr. 47: *Yorubové*
(Zdroj: 36ng.com, 2016)



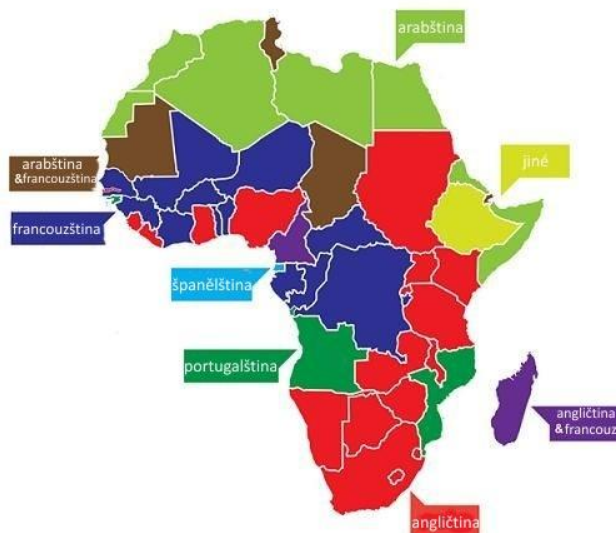
Obr. 48: *Křováci*
(Zdroj: Wikipedia, 2016)



Obr. 49: *Tuaregové*
(Zdroj: Wikipedia, 2016)

Většina afrických zemí má velké množství domorodých jazyků. Nigérie je s 525 používanými domorodými jazyky jazykově nejvíce rozmanitá země. Za ní následují s 250 jazyky Kamerun, 220 Demokratická republika Kongo a 147 domorodými jazyky Tanzanie. Za zmínku také stojí informace, že některé země mají nízký počet obyvatel, ale poměrně velký počet jazyků. Příkladem může být Gabon s 1,3 miliony obyvatel a 40 domorodými jazyky nebo Středoafriická republika, která má 71 jazyků na 4,1 miliony obyvatel (Stock 2013, s. 87).

Velké množství Afričanů je vícejazyčných. Znalost některého z evropských jazyků je velmi důležitá především pro obchodování se zahraničím. Používání evropských jazyků úzce souvisí s koloniálním obdobím, kdy se zaváděly jako úřední jazyky.



Obr. 50: *Evropské jazyky v Africe* (Zdroj: Pinterest.com, 2016, do ČJ upravila Poláková 2016)

3.6 Obyvatelstvo

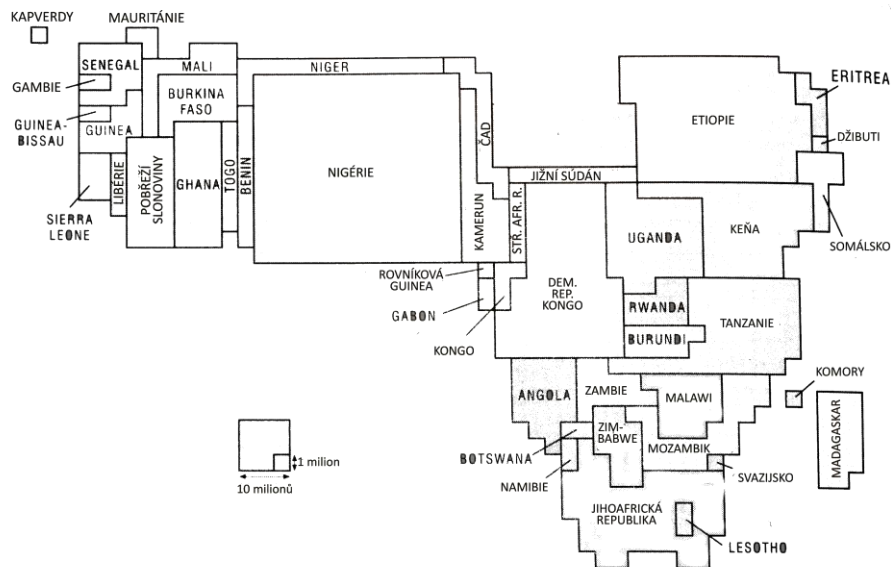
Tab. 8: *Populační růst v subsaharské Africe*

rok	počet obyvatel
1950	179 195 000
1960	220 674 000
1970	282 069 000
1980	370 098 000
1990	491 497 000
2000	642 172 000
2010	840 390 000
2015	962 286 000
2017	1 014 318 000
2047	2 006 994 000
2073	3 030 088 000

Zdroj: populationpyramid.net (2016)

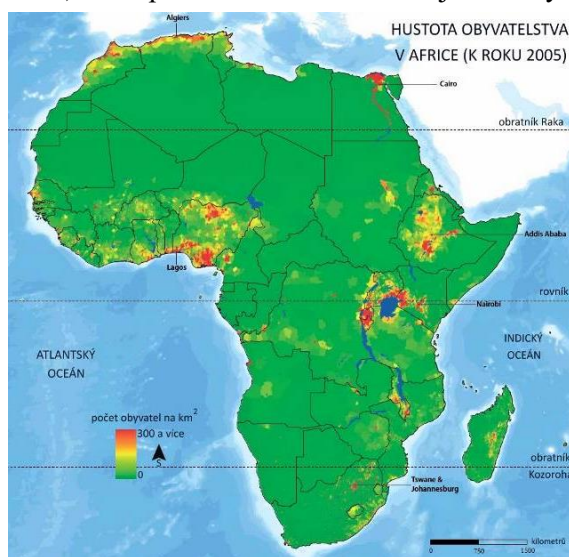
V tabulce (viz Tab. 8) jsou vypsané základní číselné údaje, vyjadřující hodnotu počtu obyvatel v subsaharské Africe v historickém vývoji. Dále jsou zde uvedeny i odhady, kdy zkoumaný region dosáhne hodnot jedné, dvou a tří miliard lidí. Pro současnou dobu je nejvíce aktuální hranice jedné miliardy, která by měla být překročena již v roce 2017. V porovnání s rokem 1950 se tedy počet obyvatel subsaharské Afriky zvýšil 5,6krát.

Na anamorfované mapě vycházející z počtu obyvatel je patrné, které země jsou nejpočetnější – především stojí za povšimnutí Rwanda (343 ob./km²) a Nigérie (hustota zalidnění: 189 ob./km²). Hustota zalidnění dosáhla roku 2015 hodnoty 42 ob./km². V porovnání s Evropou, která má hustotu obyvatelstva 73 ob./km² nebo s Asií (93 ob./km²) je relativně málo osídlená. Podobně, jako tomu je v Severní Americe (kde se hustota obyvatelstva pohybuje okolo 23 ob./km²) je i subsaharská Afrika osídlena velmi nerovnoměrně (World Development Indicators 2016).

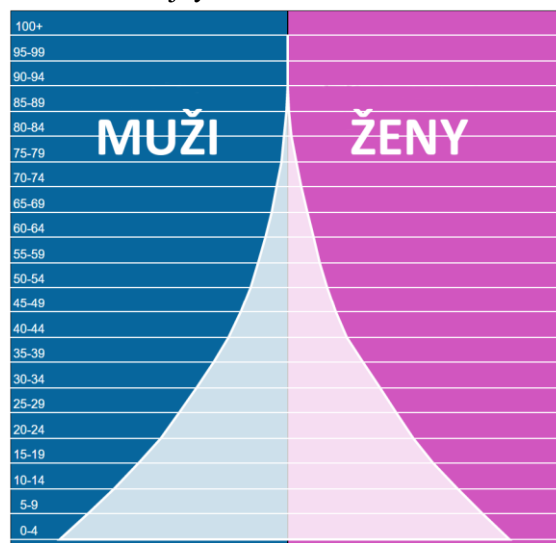


Obr. 51: Anamorfovaná mapa počtu obyvatelstva (k roku 2010) (Zdroj: Stock 2013, s. 238)

V Africe stále dominuje rurální typ osídlení. Míra urbanizace je stále na velmi nízké úrovni. K roku 2010 žilo pouze 38 % obyvatel ve městech. Mezi jednotlivými regiony jsou patrné rozdíly. Nejvyšší míra urbanizace (59 %) je v jižní Africe, za tímto regionem následuje západní Afrika (45 %) a střední Afrika (43 %). Nejnižší míra urbanizace je ve východní Africe (pouhých 24 %). Při pohledu na urbanizaci jednotlivých států má nejvyšší míru urbanizace Gabon



Obr. 52: Hustota osídlení v Africe (k roku 2005) (Zdroj: UNEP 2010, s. 15, do ČJ přeložila Poláková 2016)



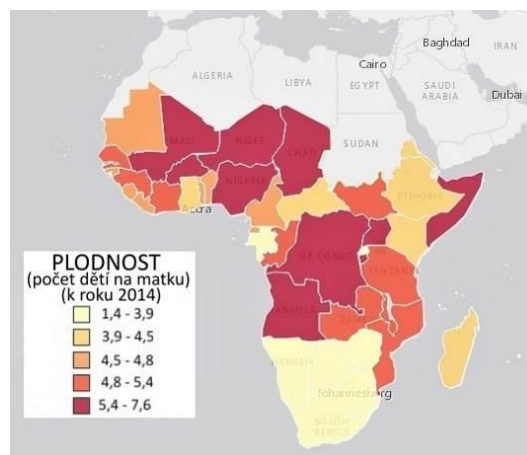
Obr. 53: Populační pyramida subsaharské Afriky (k roku 2016) Zdroj: populationpyramid.net, 2016)

a Džibutsko (přes 80 %). Naopak nejméně urbanizovanou zemí jsou Rwanda a Burundi (10 %) (Stock 2014, s. 235-236).

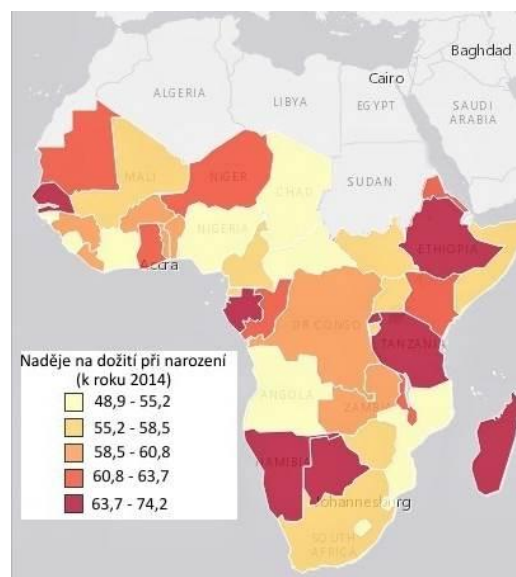
V subsaharské Africe je nejvyšší plodnost na světě. Její průměrná hodnota dosahuje 5,1 dítěte na matku.³² Vysvětlení takto vysoké plodnosti shledáváme v tradičním pojetí velké rodiny. Dalším důvodem vyšší plodnosti je vyšší počet lidí, který může pracovat v zemědělství, jelikož velká většina obyvatelstva je v primárním sektoru zaměstnána. Další zajímavostí na struktuře afrického obyvatelstva je jeho mladost. 40 až 50 % z celkového počtu obyvatelstva jsou lidé mezi 0 a 15 rokem (Stock 2014, s. 252). V takto vysoké plodnosti můžeme vidět další problematiku. Je to totiž známka toho, jak velká břemena jsou kladena na místní ženy, kterým je znemožněno získat vzdělání, či sehnat práci mimo domov (Berglee 2012, s. 438).

Nejvyšší plodnost ze všech států má Niger (7,6 dětí na matku). Naopak nejméně dětí se rodí v Jihoafrické republice (2,4 dítěte na matku). Na mapě (viz Obr. 54) můžeme sledovat menší porodnost právě v zemích, které jsou více vyspělé a kde je větší množství zaměstnáno buď v průmyslu, nebo ve službách. Nejvyšší naděje na dožití je k roku 2014 uváděna na ostrově Madagaskar (65,1 let). Naopak nejméně se lidé dožijí ve Svazijsku (48,9 let) (World Data Bank 2014).

Velikým problémem je dětská úmrtnost. Nejvyšší je v Angole, kde na 1000 živě narozených dětí připadá 220 mrtvých. Za Angolou je již zmíněná Nigérie (186 mrtvých). Tato čísla dokazují fakt, že i země s relativně dobrými zdroji mají i nadále nepříjemně vysokou kojeneckou a dětskou úmrtnost (Stock 2014, s. 256).



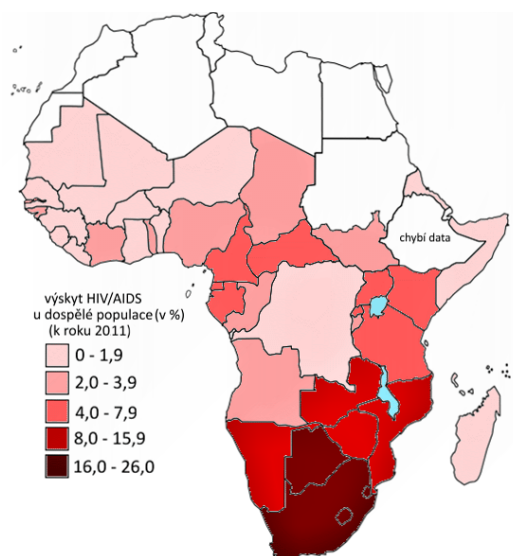
Obr. 54: **Plodnost** (Zdroj: World Data Bank, 2014) do ČJ přeložila Poláková, 2016)



Obr. 55: **Naděje na dožití** (Zdroj: World Data Bank, 2014) do ČJ přeložila: Poláková 2016)

³² Populace západoafrických států rychle roste. Okolo třiceti let se jejich počet zdvojnásobí. Tento trend klade další zátěž na hospodářství a životní prostředí. V těchto zemích také probíhá světově nejrychlejší přesun venkovského obyvatelstva do měst. V západní Africe je asi 32 % obyvatelstva (Berglee 2012, s. 439).

Co se týče statistik úmrtnosti, nelze opomenout tři hlavní nemoci, podílející se na vysoké úmrtnosti. První z nich je spavá nemoc³³, kterou trpí asi 6 milionů Afričanů. Ročně na tuto nemoc zemře kolem 150 000 lidí (Könemann 2011, s. 320). Druhou nemocí je malárie³⁴, kterou jsou ohroženy především děti. Nejrizikovější oblasti jsou západní a střední Afrika (WHO 2016, s. 70-72). Třetí a asi nejvážnější nemocí je AIDS.³⁵ Celosvětové statistiky evidují na cca 40 milionů nakažených lidí. Nejhorší situace je právě v subsaharské Africe, kdy četnost výskytu lidí nakažených virem HIV mezi populací ve věku 15-49 let činí 5 % (cca 22,5 milionů obyvatel) (WHO 2010, s. 26). Celkově se odhaduje, že v Africe žije okolo 67 % všech nakažených lidí HIV na světě. Nejhorší situace je v Botswaně, kde se podle OSN odhaduje míra nakažených osob ve věku 15-49 let k roku 2014 okolo 25 % (Anon, 2016b). Podle poslední zprávy organizace UNAIDS jsou hlášeny poklesy počtu nově nakažených tímto virem (WHO 2010, s. 17). Dle této zprávy se v roce 2009 vyskytovalo v subsaharské Africe na 22,5 milionů dětí, nakažených virem HIV.



Obr. 56: Výskyt HIV/AIDS u dospělé populace k roku 2011 (Zdroj: Stock 2011, s. 251) do ČJ přeložila a upravila: Poláková, 2016)

3.7 Konflikty a problémy v subsaharské Africe

Afrika jako kontinent prošla mnohým utrpením a problémy. Samotné toto téma by vydalo na další odbornou publikaci. Proto byla ze všech témat vybrána právě ta, která v novodobější historii zanechala smutnou nesmazatelnou stopu, provázející místní obyvatelstvo až do dnešních dní. Těmito tématy jsou genocidy a diktátorské režimy. Současné konflikty se samy o sobě dají rozdělit na konflikty uvnitř jednotlivých zemí, konflikty mezi africkými státy, konflikty mezi zájmy světových velmocí a na konflikty mezi africkými státy a velmocemi (Gedlu 1998, s. 59). Ze současně probíhajících konfliktů v subsaharské Africe byly vybrány ty největší a nejintenzivnější.³⁶

³³ Prvok rodu *Trypanosoma*, který je přenášen mouchou tse-tse, napadá nervový systém a srdce.

³⁴ Infekční horečnaté onemocnění, přenášené komáří samičkou rodu *Anopheles*. Prvotní příznaky nemoci jsou podobné jako u chřipky. V případě neléčení může nastat kóma a smrt.

³⁵ HIV (Human Immunodeficiency Virus) je přenosný pohlavním stykem, krví či při porodu, kdy je matka sama nakažená. Po různě dlouhé době nastoupí příznaky, označované jako AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrom). Člověk, nakažený virem HIV umírá po různě dlouhé době na následky selhání imunity, kdy tělo nemocného podlehne infekci, se kterou by si zdravý člověk bez pomoci poradil. Na tuto nemoc dosud neexistuje lék.

³⁶ Vybráno na základě údajů z webových stránek conflictmap.org. Na nich se konflikty dělí podle závažnosti a intenzity.

3.7.1 Dřívější problémy – genocidy a vláda diktátorů

Genocida byla jako trestný čin definována Úmluvou i zabránění a trestání zločinu genocida (přijata OSN roku 1948). Zjednodušeně je genocida úmyslné a systematické likvidování určité etnické nebo náboženské skupiny (OSN 1948). Tyto trestné činy jsou mnohými lidmi spojovány především s druhou světovou válkou a holocaustem. I Afrika má ve svých dějinách tuto kapitolu.

Roku 1972 byla spáchána genocida ve východoafrickém Burundi. Celkový počet obětí se vyšplhal na dvě stě tisíc, mezi kterými bylo převažující množství Hutuů. Genocida měla za následek obrovský pokles burundské ekonomiky (Záhořík 2012, s. 125). Mnohem známější konflikt se ale odehrál v sousedním státu. Od největší africké genocidy uplynulo pouhých 23 let. Roku 1994 proběhla rychlá, ale velmi krvavá genocida ve Rwandě.

I v tomto případě můžeme vidět hluboké kořeny této genocidy v koloniální éře. Belgičtí kolonizátoři ve třicátých letech 20. století zavedli několik opatření, díky kterým mohli menšinová zastupci kmene Tutsiů zastávat vyšší posty. Po pádu koloniálního režimu na konci 50. let se k moci dostali znevýhodňovaní Hutuové. Od této doby se také začali Tutsiové stěhovat do jiných zemí, aby unikli perzekuci. Samotná genocida započala v dubnu roku 1994. Až do jejího potlačení v červnu 1994 bylo zavražděno téměř milion Tutsiů, mezi oběťmi byli i politicky umírnění Hutuové.

V tomto konfliktu se naplno ukázala neschopnost tehdejšího vedení OSN, která se (i přes upozornění kanadského generálporučíka Roméa Dallaira (velitel pomocné mise OSN pro Rwandu (UNAMIR)) nedokázala spojit s námezdními vojáky, kteří nabízeli OSN svou pomoc a zakročit tak proti rebelům. Dallaire, který odmítl uposlechnout OSN, aby opustil se svou jednotkou Rwandu, opakovaně obviňoval OSN, že svou nečinností má svůj díl viny na uskutečnění genocidy (Anon 2014).



Obr. 57: **Genocida ve Rwandě (1994)**
(Zdroj:globalknock.com, 2016)

Druhý problém, který způsoboval některým africkým zemím obrovské problémy a komplikace, byli a místy i stále jsou diktátoři. Snad nikde jinde na světě se v průběhu druhé poloviny 20. století neobjevilo tolik autoritářských vůdců, jako právě v Africe.³⁷

³⁷ V současné době vládne v subsaharské Africe 18 diktátorů. Tomuto tématu se již částečně věnovala kapitola o dekolonizaci subsaharské Afriky.

Ne všichni diktátoři, kteří kdy vládli v Africe, byli silně zkorumpovaní a špatní. Například v Togu se dostal k moci bývalý francouzský generál Eyadéma. Ten za čtyři roky své vlády dosáhl určitého stupně stability v západní Africe. Takovýto výsledek byl opravdu velmi unikátní. Většina vojenských vládců nebyli kompetentní k tomu, aby dobře vládli a snadno podléhali korupci a už vůbec se nechtěli vzdát získané moci (Meredith 2006, s. 222).

Jean-Bedel Bokassa

Na začátku roku 1966, po prosincovém převratu ve Středoafričské republice, se k moci dostal Jean-Bedel Bokassa známý pro svou extrémní chamtivost a násilnickou povahu (Meredith 2006, s. 224). Na rozdíl od všech tehdejších vůdců, kteří se chtěli odtrhnout od evropských center, se Bokassa snažil o co největší sblížení se s Francií. Po počátečních snahách o změnu systému (rozehnutí zkorumpovaného parlamentu, povinnost práce apod.) se začal jeho režim ukazovat v plném světle (Nekola 2016, s. 139-141).



Obr. 58: Císařská korunovace Jeana-Bédela Bokassy (Zdroj:BBC NEWS 2009)

Bokassa byl například velmi rád přítomen u krutých výslechů, při kterých sledoval, jak jsou vězni požíráni dravými šelmy. Z jiných vězňů nechával stáhnout kůži a jejich maso ukládal do mrazáků. Kanibalismus byl jednou z jeho výstředností, mimo jiné měl 17 manželek a 55 dětí (i když v zemi zakázal mnohoženství). Po určité době se jmenoval doživotním prezidentem, rozpustil vládu a sám zastával funkce několika ministrů. Tento proces završil roku 1977 svou slavnou korunovaci na císaře.

Zchudlá země byla svědkem pompézní oslavy, kterou většina evropských státníků ignorovala. Dovezlo se na ní 65 000 lahví šampaňského a 650 tun jídla (mezi kterým se podle zvěstí vyskytovalo i lidské maso). Vrcholem byla v Paříži vyrobená císařská koruna v hodnotě 5 milionů dolarů a zlatý, pět metrů široký trůn v podobě orla. Za trůn vyplatil císař Bokassa závratné 2,5 miliardy středoafričských franků (Nekola 2016, s. 142-143). V té době tato částka odpovídala třetině ročního rozpočtu. Celkem se náklady celé akce vyšplhaly na neuvěřitelných 22 milionů dolarů. V zemi, kde bylo pouze 418 km dlážděných cest a kde byla vysoká kojenecká úmrtnost, to bylo opravdu neuvěřitelný akt sobectví a bezohlednosti (Meredith 2006, s. 228). I proto na sebe nenechal císařův pád dlouho čekat. Vše započaly protesty studentů roku 1978, kteří odmítali nosit uniformy (Bokassa se tím inspiroval v Číně). Vlna protestů se postupně stále zvyšovala. Vše ukončili v září 1979 francouzští výsadkáři při operaci Barracuda. Bokassa byl svržen a byl odsouzen k smrti a později k doživotí (za zpronevěry, genocidy, kanibalismus či

ze zrady), tak ve vězení strávil pouhých šest let. V roce 1993 byl propuštěn na základě amnestie. Zemřel v 75 letech v roce 1996 (Nekola 2016, s. 144).

Idi Amin

Tento dvoumetrový robustní muž, který byl za britské koloniální nadvlády v tehdejší Bugandě (dnes Uganda) členem armády, se postupem času vypracoval až do čela převratu. Ten proběhl v roce 1971, kdy byl svržen Milton Obote, kterému se kvůli špatnému hospodaření příliš nedařilo (podle socialistického vzoru znárodnil banky a většinu soukromých společností) a Uganda se tak rychle propadla do recese. V generálu Aminovi viděly západní velmoci naději na obnovení zpřetrhaných ekonomických vazeb. Amin ale rychle obrátil svůj zájem na rozkrádání země. Krutost, kterou prokazoval již v dřívějších službách u britského vojska, využíval i během své vlády. Příkladem může být rozhodnutí, že namísto hromadných poprav, kdy se nadělá mnoho hluku a spotřebuje velké množství střeliva, se odsouzenci uzavrou do velkých hladomoren. Vězňi dostali klacky a ocelové tyče, aby se mezi sebou pobili. Po dobu jeho vlády zemřelo 250 000 lidí. Při snahách o dobré vztahy s Velkou Británií dokonce nabídl sňatek princezně Anně a při večeři v Buckinghamském paláci laškoval s královnou Alžbětou II. (Nekola 2016, s. 161).



Obr. 59: Idi Amin s mnoha vyznamenáními, která s oblibou přijímal (Zdroj:reddit.com 2016)

V zahraniční politice se neuměl orientovat a dělal velké chyby (např. v jednu chvíli se stavil na stranu Izraele, po chvíli obrátil a požadoval jeho vyhlazení). Zlomovým okamžikem, který vedl k ukončení jeho osmileté vlády, byl neúspěšný útok proti Tanzanii. Amin utekl do libyjského exilu a později do Saúdské Arábie, kde roku 2003 zemřel. Na jeho místo po volbách znovu usedl Obote (Nekola 2016, s. 165).

Macías Nguema

Po osamostatnění Rovníkové Guinei v roce 1968 se novým prezidentem stal nepřilíh inteligentní Macías Nguema (několikrát se např. pokoušel o složení zkoušky na nejnižší úřednickou pozici). Malé a chudé zemi z počátku její samostatnosti nevěnovaly ostatní země přílišnou pozornost. To se změnilo ve chvíli, kdy se objevily obrovské zásoby ropy. Pro Nguemu to byla převratná doba, jelikož mu nadbíhaly jak západní, tak východní mocnosti. Nguema sliboval, že obnoví hospodářství, to se mu ale bez evropských farmářů (kteří uprchli) nedařilo. Místní obyvatelstvo bylo laické a neumělo efektivně hospodařit jako předchozí farmáři. Jak už bylo zmíněno u předchozích diktátorů, i zde se režim postupně utužoval. Nguema byl ale



Obr. 60: Macías Nguema (Zdroj: toptenz 2017)

výjimkou, jelikož nesnášel pohled na krev a už jen poslech hlášení o počtu zabitých mu způsobovalo nevolnost. K tomu také trpěl několika dalšími onemocněními, kvůli kterým bral velké množství léků a drog, mezi kterými bylo i LSD a hašiš (Nekola 2016, s. 126-127). Vliv drog způsoboval, že se např. nechal prohlásit za „*Jediný zázrak Rovníkové Guineje*“ a „*Velmistra vzdělanosti, vědy a kultury*“ (Meredith 2006, s. 241).

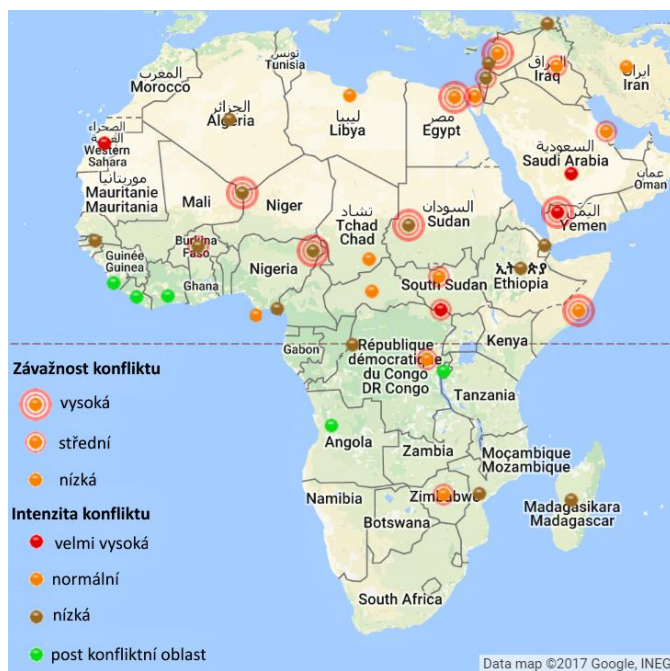
Pod jeho vedením se Rovníkové Guineji začalo přezdívat „*africká Osvětim*“, jelikož z celkových 340 tisíc lidí zemřelo 65 tisíc a 100 tisíc emigrovalo. Pronásledována byla hlavně vzdělaná vrstva obyvatelstva. Kdokoli by svými znalostmi převyšoval prezidenta, měl být potrestán. Při vražedných výpravách byli vražděni všichni, kteří nosili brýle, jelikož je to znamení toho, že moc čtou a tím jsou vzdělání. Jeho další zákazy zamezovaly dovozu jakýchkoliv zahraničních léčiv, zaminoval jedinou cestu za hranice a potopil všechny soukromé lodě, aby tak zamezil odchodu místního obyvatelstva. Západní mocnosti sice viděly, v jakém stavu se země nachází, ale kvůli bezproblémovému obchodu s ropou nezasáhly. Nguema z tohoto obchodu (ať se západem či východem) získával provize v hodnotě několika milionů dolarů (Nekola 2016, s. 127). I přes příjem peněz z těžby ropy země směřovala ke krachu. Nguema v tuto dobu bez rozmyslu vraždil kohokoli chtěl, a proto byl roku 1979 po dvoutýdenním krvavém puči svržen. Následně stanul před soudem a čelil obvinění z genocidy, za kterou byl také odsouzen k smrti. Po pádu Nguemy nastoupil jeho synovec Obiang (stojící v čele vojenského puče). Ani ten však nepřinesl změnu a peníze z těžby ropy si nadále rozděluje on a jeho okruh přátel (Nekola 2016, s. 128).

Z dalších diktátorů je možné jmenovat Mengistu Haile Mariama, který stál za vyvražděním 1,5 milionů Etiopanů, Josepha-Desiré Mobuta, který zpronevěřil tolik peněz v Kongu, že by jediným šekem dokázal splatit celý obrovský dluh této země. V neposlední řadě zmíním i Roberta Mugabeho, za jehož vlády v Zimbabwe se hyperinflace dostala na 80 miliard procent, takže papír, na kterém byly stomiliardové bankovky tištěny, byl dražší než hodnota dané měny (Nekola 2016, s. 45, 73, 169).

3.7.2 Současné problémy – konflikty, chudoba, nedostatek svobody

Počáteční radost ze získání nezávislosti byla ve velkém množství států vystřídána nejistotou a zklamáním z reality. Tyto státy se nemohly demokraticky plně rozvíjet z důvodu nedostatečně vyspělých politických elit, ze kterých se často stávají zkorumpovaní úředníci či rovnou diktátoři, stavějící zájmy bývalých koloniálních či jiných velmocí nad blaho státu. Společně s korupcí a devastováním přírodních zdrojů jde i nerespektování etnické, jazykové či náboženské různorodosti (Záhořík 2012, s. 40).

Hlavními důvody konfliktů v subsaharské Africe jsou snahy o odtržení části území, vysoká kriminalizace státu a s tím spojené špatné řízení státu, konflikty, do kterých se vměšují jiné státy a v neposlední řadě souboj o přírodní zdroje a nerostné suroviny (Záhořík 2012, s. 65).³⁸ Na uvedené mapě (viz Obr. 61) jsou znázorněny veškeré aktuální konflikty probíhající na území subsaharské Afriky. V následující kapitole budou popsány jen některé z hlavních konfliktů a dále pak i hlavní problémy subsaharského obyvatelstva.



Obr. 61: Aktuální konflikty v subsaharské Africe
(Zdroj: ConflictMap 2017,
do ČJ částečně přeložila Poláková 2017)

Senegal – Casamanský region

Jedná se o konflikt, který začal již roku 1982, mezi senegalskou vládou a Casamanským hnutím demokratických sil (MFDC), které požadovalo samostatnost Casamanského regionu (z důvodu etnické a náboženské odlišnosti od zbytku státu). Veškeré snahy o mír neuspěly, a tak konflikt, kvůli kterému zahynulo na 5 000 obyvatel, stále pokračuje (Mané 2011).

Severní Mali – převzetí moci Al- Kajdou

Roku 2012 padla vláda Muammara Kaddáfího. V souvislosti s tzv. arabským jarem se do Mali začali vracet Tuaregové, kteří působili v Kaddáfího armádě. Díky množství zbraní, které si s sebou přinesli, začal konflikt, ve kterém si Tuaregové vytyčili za cíl převzetí moci. Slabá malijská armáda nekladla téměř žádný odpor, a tak mohli Tuaregové brzy po vypuknutí konfliktu vyhlásit v severním Mali nový stát „Azawad“. Vojenskou aktivitu brzy převzalo radikální islámské hnutí AQMI (*Al-Qaida au Maghrem islamique*). Tito radikální islamisté se snažili přetvořit Mali na principech ortodoxního islámu (zavádění práva šaría, ale i zákaz zpěvu). Konflikt má za následek 300 000 uprchlíků, utíkajících před radikály (Lachout 2014).

³⁸ V občanských válkách, probíhajících na území afrického kontinentu se tristuhodně zneužívá nemoci HIV. Ve Rwandě, Burundi či Kongu jsou zajímány ženy a dívky, které jsou znásilňovány muži, kteří jsou nakaženi tímto virem. Hlavním cílem je „znečištění“ a podmanění nepřátelské skupiny obyvatel (Záhořík 2012, s. 158).

Nigérie – Boko Haram

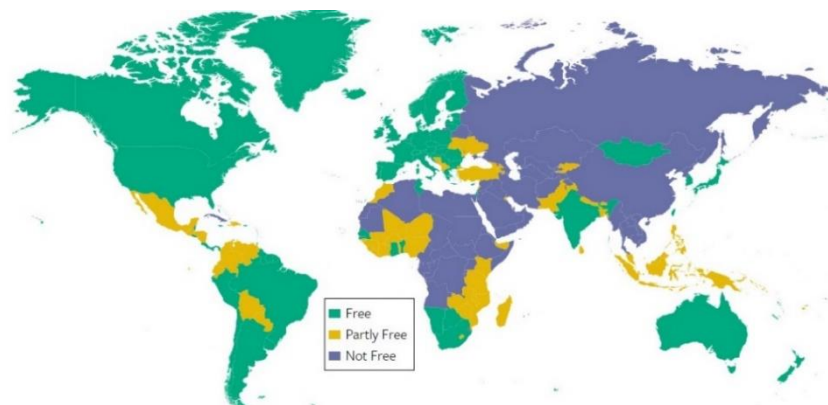
Tato teroristická organizace, která se roku 2015 přihlásila k tzv. Islámskému státu, působí v oblasti Nigérie, Čadu, Nigeru a Kamerunu. Její hlavní snahy jsou zaměřeny na přetvoření Nigérie v muslimský stát, který by striktně dodržoval právo šaría. Hlavní strategií Boko Haram jsou teroristické útoky (bombové útoky – např. na budovu OSN v září 2011, ale i školy), únosy lidí (např. únos 218 dívek z internátní nigerijské školy v roce 2014), sebevražedné atentáty či zabíjení civilistů. Peníze na svou činnost získávají především z kriminální aktivity (výkupné, drogy, loupeže) (Zdráhala 2014a). Boko Haram má na svědomí hned několik tisíc obětí. K tomuto číslu je také potřeba zmínit, že minimálně 350 000 lidí bylo vysídleno (z tohoto počtu 60 000 lidí uprchlo za hranice) (Zdráhala 2014b).

Somálsko – občanská válka

Od roku 1991 probíhá na území Somálska občanská válka, která způsobila rozvrat, nestabilitu, ale také hladomor. Po více než dvacet let chybí v této zemi vláda. Od Somálska se na začátku konfliktu oddělily dva regiony – *de facto* stát³⁹ Somaliland (v období kolonialismu pod správou Velké Británie) a autonomní region Puntland. Od roku 1991 zemřelo kvůli konfliktu několik set tisíc lidí (uvádí se v rozmezí 350 000 až 1 milion). Do tohoto počtu se započítávají i oběti, které zemřely v prvním roce konfliktu na hladomor (okolo 300 000). Nejznámější radikální uskupení bojující proti somálské armádě je aš-Šabáb. Pravděpodobně největší zlom v tomto konfliktu nastal roku 2011, kdy spojená ofenzíva vládních jednotek vytlačila islámské milice z nejdůležitějších center (ANON, 2017).

Míra svobody a index zhroucených států

V kapitole o historii subsaharské Afriky jsem se zmínila o tématu zasahování světových velmocí do vnitřních záležitostí jednotlivých zemí, což se projevilo mimo jiné v míře nesvobody

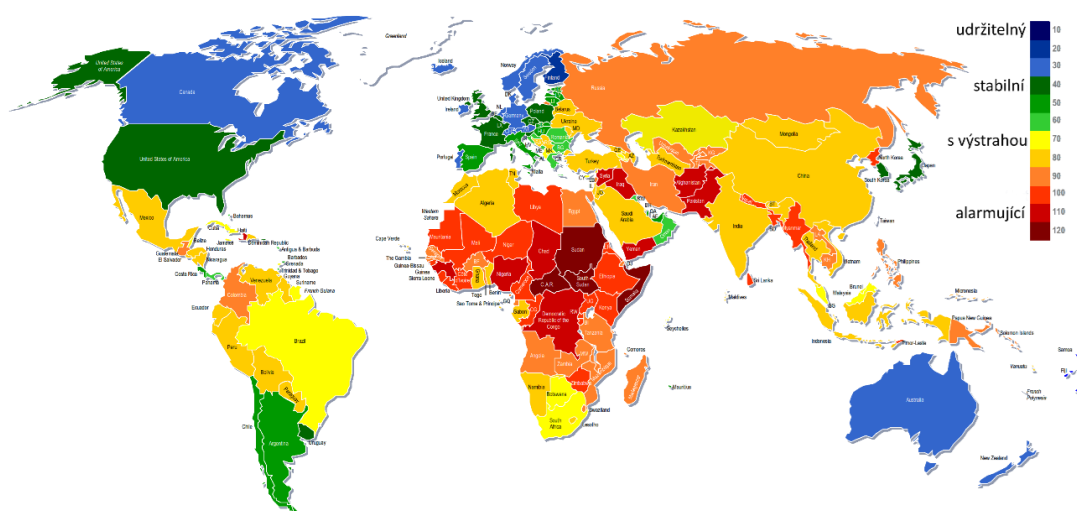


Obr. 62: *Hodnocení míry svobody ve světě k roku 2016* (Zdroj: freedomhouse.org 2016)

³⁹ De facto stát je stát, který splňuje čtyři základní kritéria existence státu (obyvatelstvo, území, efektivní státní moc a schopnost navazovat vztahy s jinými státy), ale doposud nedosáhl mezinárodního uznání.

jednotlivých zemí regionu. Podle průzkumů organizace *Freedom House* z roku 2016 je v subsaharské Africe pouze 12 % svobodných zemí, 49 % částečně svobodných a 39 % nesvobodných zemí.⁴⁰

Druhá organizace, věnující se zjišťování úrovně života lidí žijících v daných zemích je *Fund for Peace*, která také vydává seznam tzv. zhroucených států (v originálním názvu *Fragile in the World*).⁴¹



Obr. 63: *Index zhroucených států (k roku 2015)*
(Zdroj: Fund for Peace, 2016, upraveno do ČJ: Poláková 2016))

Chudoba

S těmito zmíněnými problémy je provázán i problém chudoby. Pouze v Africe dochází z dlouhodobého hlediska k nárůstu počtu osob žijících pod hranicí absolutní chudoby (1,90 USD za den). Nejvyšší chudoba je na Madagaskaru (téměř 78 % obyvatel žije pod hranicí chudoby). Hned za ní je Burundi a Demokratická republika Kongo (okolo 77 % obyvatel pod hranicí chudoby) (The World Bank 2017a). Chudoba je navíc přímo provázána s dalšími rozvojovými problémy, zejména šířením nemocí, nedostatkem potravin (kterých v některých případech vede ke stále vyskytujícím se hladomorům), nízkým vzděláním apod. (Kocourek 2006, s. 18). Další z údajů, dosvědčující chudobu a nerozvinutost některých oblastí v subsaharské Africe je údaj, že zde žije 589 milionů obyvatel bez elektrického proudu, či že více než 500 milionů obyvatel trpí nedostatkem čisté pitné vody (The Borgen Project 2014).

⁴⁰ Hodnocení probíhá na základě 3 kritérií: politická práva, osobní svobody a svobodné volby. Nejvyšší míra svobody (83 bodů ze 100) má Ghana. Nejméně (2 body) má Somálsko (freedomhouse 2016).

⁴¹ Tato organizace vyhodnocuje 3 indikátory – sociální, ekonomické a vojensko-politické. Ty obsahují další zkoumaná témata a oblasti. Hlavní skupiny jsou: sociální (př. nemoci, uprchlíci, *brain drain*), ekonomické (nerovné rozložení bohatství, státní dluh, nezaměstnanost), vojensko-politické (korupce, efektivita vlády, svoboda tisku). V závorkách jsou vypsány jen některé, pro další viz. <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2016.pdf>, s. 12. Podle daného výzkumu je na světě celkem 8 zemí s vysoce rizikovým stavem. Mezi nimi je 5 zemí ze subsaharské Afriky: 1. Somálsko, 2. Jižní Súdán, 3. Středoafrická republika, 7. Čad a 8. Demokratická republika Kongo. (Messner 2016, s. 7).

3.8 Hospodářství subsaharské Afriky

Pro pochopení vývoje současné subsaharské Afriky jsou důležité informace o hospodářství. Jednotlivé aspekty hospodářství, jako je zaměstnanost v sektorech, rozvoj služeb či export mohou ukázat postupný vývoj subsaharských států a jejich snahu o zapojení se do světového hospodářství. O těchto a dalších tématech hospodářství se budou zabývat následující kapitoly.

3.8.1 Základní charakteristika

Poté, co se státy v Africe osamostatnily, projevovaly bývalé koloniální velmoci hned několik zájmů. Chtěli si zajistit volný přístup k nerostným surovinám a k trhu v nových zemích; uchovat vzájemné vztahy a zabránit tak ztrátě strategického postavení v kontextu studené války; zabránit expanzi komunismu a podpořit ekonomický růst nových zemí (Záhořík 2010, s. 19).

Hospodářství subsaharské Afriky bylo v koloniálním období determinováno závislostí na mateřské zemi. Rozvoj produkce plodin byl tedy ovlivňován spíše potřebami koloniálních velmocí, než místních zemí. Asi nejvyšší míra využívání nerostných surovin byla dosažena během druhé světové války. Příkladem může být uvedeno Belgické Kongo, kde Belgičané a Francouzi intenzivně těžili suroviny, které dále využívali k výrobě střeliva, tanků a letadel v boji proti Německu (Záhořík 2010, s. 29).

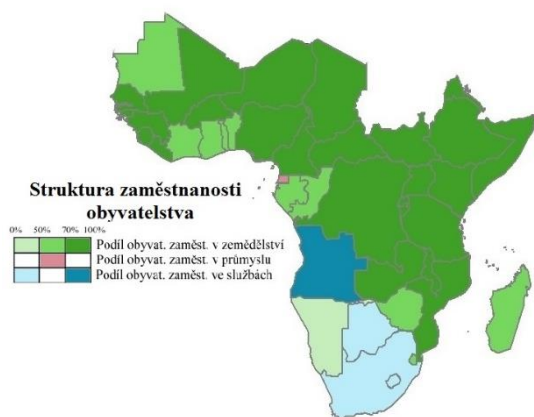
Důležité je také uvědomit si, jaký skok musely udělat africké země, když bez předchozího technického vývoje byly dovezeny stroje z vyspělých zemí. Tím, že byla přeskočena fáze postupného zavádění strojů do výroby si státy nevytvořily silnější pouto k výrobním postupům. Podle Sørensen (2005, s. 103) se může postkoloniální stát označit jako ekonomicky slabý a strádající. Není zde žádná soudržná národní ekonomika a také státu chybí schopnost zajistit základní úroveň blahobytu obyvatelstva. Ekonomiky postkoloniálních států jsou charakteristické svou závislostí na světovém trhu, často mají jen jedno ekonomické zaměření. Tyto země jsou dále závislé na vývozu jednoho či více primárních produktů a dovozu výrobků, které jsou technologicky náročné na výrobu. Dalším charakteristickým rysem je strukturální heterogenita, kdy v jedné zemi na jedné straně funguje výroba s moderními prvky a na druhé feudální či polofeudální struktury v zemědělství. V některých oblastech ještě zcela neproběhl přechod od samozásobitelského způsobu obživy k tržnímu zemědělství.

3.8.2 Zaměstnanost a nezaměstnanost, podíl sektorů na HDP

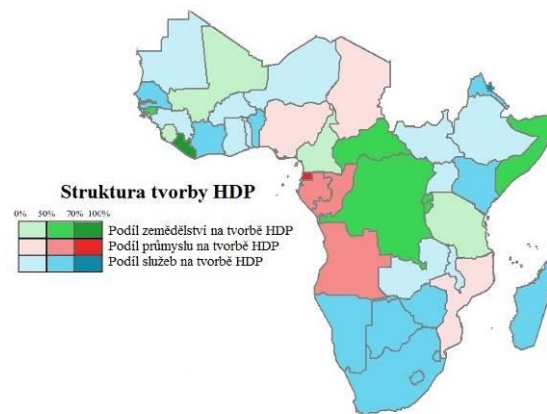
Na následujících dvou mapách jsou struktury týkající se tvorby HDP a zaměstnanosti obyvatelstva v jednotlivých sektorech. Jak je vidět, ve většině zemí je více než 70 % obyvatelstva zaměstnáno v zemědělství. I když většina obyvatelstva pracuje v zemědělství, je zaznamenán velký nárůst profesionálně vzdělané skupiny lidí, kteří pracují ve službách či státní správě. Co se

týče struktury tvorby HDP, zemědělství (byť zaměstnávající nejvíce obyvatel) není tolik výkonné a produktivní jako průmysl a služby. V tomto případě je také důležité poznamenat, že velká část zemědělství má funkci samozásobitelskou. I proto zemědělská produkce subsaharské Afriky nepřesahuje více než 5 % světového úhrnu (Skokan 2007, s. 48).

Podle údajů dostupných na World Bank Group je průměrná nezaměstnanost zemí



Obr. 64: Struktura zaměstnanosti obyvatelstva
(Zdroj: Waisová 2007, s. 130, upravila Poláková 2017)



Obr. 65: Struktura tvorby HDP (Zdroj: Waisová 2007, s. 131) (upravila Poláková 2017)

subsaharské Afriky k roku 2014 na hodnotě 9,19 %. Vysokou nezaměstnanost má například Lesotho (26,2 %).⁴² Naopak nejnižší nezaměstnanost mají ve Rwandě (0,6 %) a v Beninu (1 %). Tyto statistické údaje se odvíjejí především od způsobu obživy lidí v dané zemi. Lze si povšimnout, že nejvyšší nezaměstnanost je v zemích, kde není většina lidí zaměstnána v zemědělském sektoru, ale spíše se orientuje na průmysl a služby (The World Bank 2017b).

Z ekonomického hlediska (i přes dostatek přírodních zdrojů) je celá subsaharská Afrika nejchudší makroregion na světě. Většina obyvatelstva vydělává pouze 1-3 americké dolary za den (Berglee 2012, s. 437). Výjimku tvoří jižní část subsaharské Afriky. Patrné je to na příkladu zpracovatelského průmyslu, který tvoří pouhé jedno procento světové produkce. Z tohoto procenta připadá více než polovina právě na Jihoafrickou republiku (Skokan 2007, s. 48).

3.8.3 Urbanizace, hospodářská jádra, problematika práce ve městech

V regionu subsaharská Afrika chybí hlavní hospodářské jádro. Je zde spíše více jádrových měst, zbytek jsou periferie. Velké množství těchto jádrových měst zlepšuje svou infrastrukturu i technologický vývoj, díky čemuž je jim umožněn vstup do globální ekonomiky. Do značné míry jsou tato jádra závislá na vnější technické i finanční podpoře. Počítače, lékařské vybavení a další high-tech výrobky jsou importovány. I z důvodu nadnárodní spolupráce se země spojily do

⁴² U Lesotha se můžeme domnívat, že nezaměstnanost je dána jeho přírodními podmínkami, znesnadňující práci v zemědělství.

Africké unie, která má za hlavní cíl podporu hospodářského rozvoje a obchodu (Berglee 2012, s. 437).

Subsaharská Afrika má téměř 40 urbánních oblastí s více než milionem obyvatel. Uprostřed těchto měst se vyskytují moderní, rychle se rozvíjející obchodní společnosti, které jsou dobře napojeny na globální ekonomiku. Mimo tyto moderní centra se nacházejí slumy, ve kterých je chudoba, mizivá hygienická úroveň a úplně v nich chybí služby (Berglee 2012, s. 438).

Neformální sektor se stal primárním systémem podnikání ve většině měst. Zahrnuje především pouliční trhy a podniky bez jakýchkoli finančních záznamů hotovostních transakcí. Nedostatečná vládní regulace a kontrola brání správnému výběru daní, což má za následek snižování podpory veřejných služeb a zlepšování infrastruktury. Formální sektor musí platit účty za provozování vlády a podporovat již zmíněné veřejné služby. Mezi ně patří školství, bezpečnost a doprava (Berglee 2012, s. 438).

Navzdory bídě, velkému množství lidí a špatným hygienickým podmínkám, které se vyskytují ve slumech, přichází další venkovské obyvatelstvo, které ve městech hledá pracovní příležitosti. Toto je hlavní důvod rychlého růstu měst v Africe. Tato města ale nejsou na velký počet obyvatel připravena a mnoho z nich roste bez řízeného plánování (Berglee 2012, s. 438).

3.8.4 Export, spolupráce se zahraničím, nadnárodní korporace

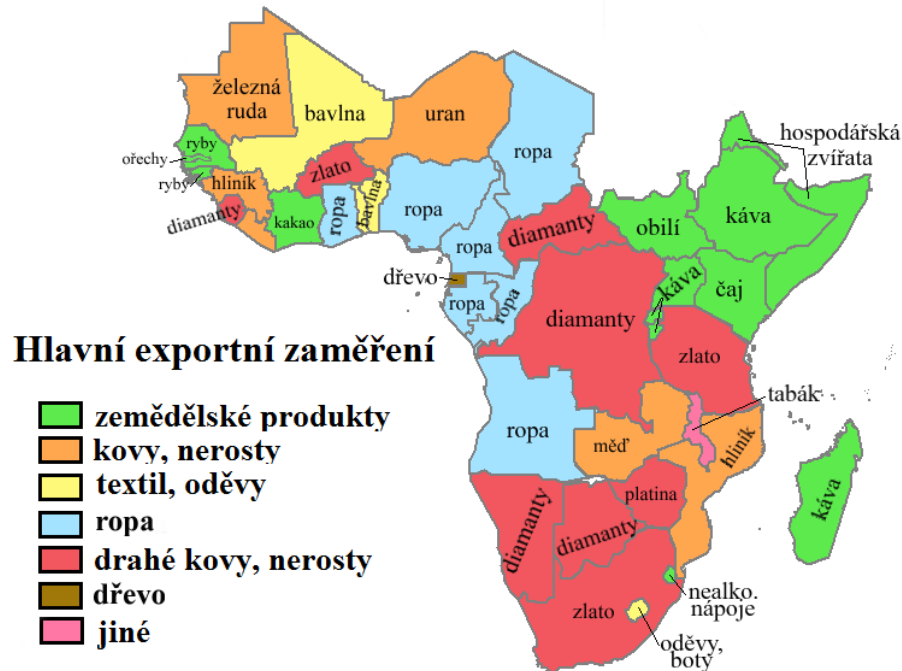
Vyspělé země odebírají z Afriky 90 % své spotřeby diamantů, 80 % zlata a kobaltu, třetinu fosfátů a téměř čtvrtinu mědi. Těžební průmysl je tak sférou, která zaznamenává největší růst. O africký trh se velice zajímají především USA, Evropská unie (hlavně Německo) a asijské země (především Čína, Indie a Japonsko). Největším africkým obchodním partnerem je aktuálně Čína, která předběhla USA (Stock 2014, s. 289).

Odpověď na to, proč se Čína tolik snaží o angažování se v Africe, je jednoduchá. Podle předpokladů se očekává, že k roku 2025 bude Čína potřebovat 14,2 milionů barelů ropy denně, což je dvojnásobek odběru v roce 2010. Příkladem aktivity Číny může být Kongo. Do něj investovala 8 miliard amerických dolarů, které měly být využity pro rozvoj těžebního průmyslu a infrastruktury (výstavba 3200 km dlouhé železnice, stejně dlouhé silnice, nemocnice a kliniky) (Záhořík 2010, s. 77).

Zahraníční investoři se zaměřují především na těžbu ropy a strategických surovin, na bankovní sféru a energetiku. Jak již bylo zmíněno, pro subsaharskou Afriku je velmi důležitý export. Na následující mapě jsou uvedeny vždy hlavní exportní komodity vyvážené z jednotlivých zemí. Opět se zde potvrzuje převaha surovinového a zemědělského vývozu (v porovnání např. s evropským exportem, zaměřeným především na strojírenství a služby) (Skokan 2007, s. 48). Hlavní exportní země jsou Jihoafrická republika, Nigérie a Angola. Ty také tvoří tři pětiny z celkového exportu subsaharské Afriky (Stock 2014, s. 284).

Při zahraničním obchodu, ať už se jedná o export či import, africké země nemohou nijak ovlivňovat ceny za komodity, které prodávají nebo nakupují. Tuto moc mají v rukou světová centra, jako jsou New York či Londýn. I z tohoto důvodu zde existuje Africké hospodářské společenství, které má podporovat a ochraňovat slabé země fungující na světovém trhu (Stock 2014, s. 288).

Nadnárodní společnosti, zabývající se primárně o zisk, jsou dalším faktorem, který neblaze ovlivňuje ekonomiku Afriky. Mezi těmito nadnárodními společnostmi se řadí De Beers Consolidated (Anglo-americká společnost zaměřující se na těžbu diamantů a jiných drahých



Obr. 66: *Hlavní exportní zaměření* (Zdroj: Bank of America Merrill Lynch 2016, do ČJ přeložila a upravila: Poláková 2017)

kovů), Royal Dutch Shell, Nestlé nebo Unilever (potravinářské odvětví). Některé z těchto korporací jsou obviněny za ničení přírodního bohatství. Příkladem může být Royal Dutch Shell, čelící obvinění z ničení životního prostředí v deltě řeky Niger, dále pak obvinění společnosti De Beers z ilegálního obchodu s krvavými diamanty (Stock 2014, s. 295). Posledním příkladem jsou silné protesty proti kanadské energetické společnosti Talisman Energy a jejím zásahům do občanské války v Súdánu (BAKX, 2015).

3.8.5 Hlavní cíle zlepšování hospodářství – diverzifikace

Jedním z hlavních cílů posledních let je snaha afrických zemí o diverzifikaci hospodářství. Ta by umožnila nejenom větší soběstačnost, ale také odloučení od koloniálního a post koloniálního modelu, kdy se ve většině případů zaměřuje jedna země na pouze omezený počet odvětví. V tomto směru je možno vidět velmi pozitivní posun hlavně v zaměření se na vhodnější získávání peněz než jen z pěstování tzv. tržních plodin. Ty jsou ekonomicky velice neefektivní,

mnohdy náročné na pěstování a ve velké většině případů se prodávají do zahraničí pod cenou⁴³ (Stock 2014, s. 309).

Diverzifikaci hospodářství již můžeme vidět v některých zemích. Příkladem je Keňa, která se stala největším dodavatelem čerstvé zeleniny a ovoce pro Evropu. Podobně se vyvíjí i Gambie, Tanzanie, Etiopie a Jihoafrická republika. Z těchto zemí se dováží také řezané květiny (Stock 2014, s. 309).⁴⁴

Aby se podpořil i rozvoj průmyslu a především, aby se do Afriky nalákali zahraniční investoři, existují ve většině zemí tzv. *export processing zones* (EPZs; výrobní zóny). V těchto zónách jsou vybudované infrastruktury, platí zde daňové prázdny a pro dovážené zboží zde nejsou poplatky. Tento model je poněkud kontroverzní způsob průmyslového rozvoje. Investoři ale i přes tyto pobídky vyhledávají především politicky stabilní země a oblasti, které jsou blízko přístavům či letišťům. Investoři také požadují kvalifikovanou pracovní sílu, která může být v některých chudších zemích velmi nedostatečná (Stock 2014 s. 311-312).

3.8.6 Zemědělství

I přes rozvíjející se těžební průmysl, bez kterého by se v současné době neobešla většina subsaharských zemí, je základem africké ekonomiky zemědělství. Afrika je světovým dodavatelem kakaových bobů (2/3 světového exportu), jader kokosových ořechů (1/2), kávy a palmového oleje (1/3), čaje (1/10), arašídů a arašídového oleje. Oproti tomuto velkému exportu stále narůstá objem importovaného obilí a živočišných produktů. Mezi další významné exportní plodiny patří také kávovník, kaučukovník, kešu oříšky, pomeranče, banány, olivy a tabák (Skokan 2007, s. 51 a 53).

Pro obyvatelstvo subsaharské Afriky jsou základní plodiny maniok jedlý, jam, taro, batáty, ale také obiloviny (hlavně proso a čirok; v oblasti savan především kukuřice), luštěniny



Obr. 67: **Kešu oříšek**
(Zdroj: Balconygardenweb 2017)



Obr. 68: **Podzemnice olejná neboli arašíd**
(Zdroj: nostalgiafilm 2015)

⁴³ Cena za mnohé tržní komodity, jako je například kakao, není pevně stanovená. Výkyvy ve výkupních cenách mohou negativně ovlivnit ekonomiku země, která se zaměřuje pouze na vývoz jedné plodiny.

⁴⁴ Květiny se dovážejí především od keňského jezera Naiwasha. Reálná cena za toto pěstování je velmi vysoká. Aby zvládali sklízet několik set tisíc růží denně, používají řadu chemikálií, které jsou zdraví škodlivé. Agresivní pesticidy a hnojiva znečišťují vodní zdroje (Marek 2011, s. 12). Firmy, které budují velké květinové farmy, jsou obviňovány z *land grabbingu* (zabírání obrovských ploch; mnohdy tisíce kilometrů čtverečních) (Graham et. al. s. 7).

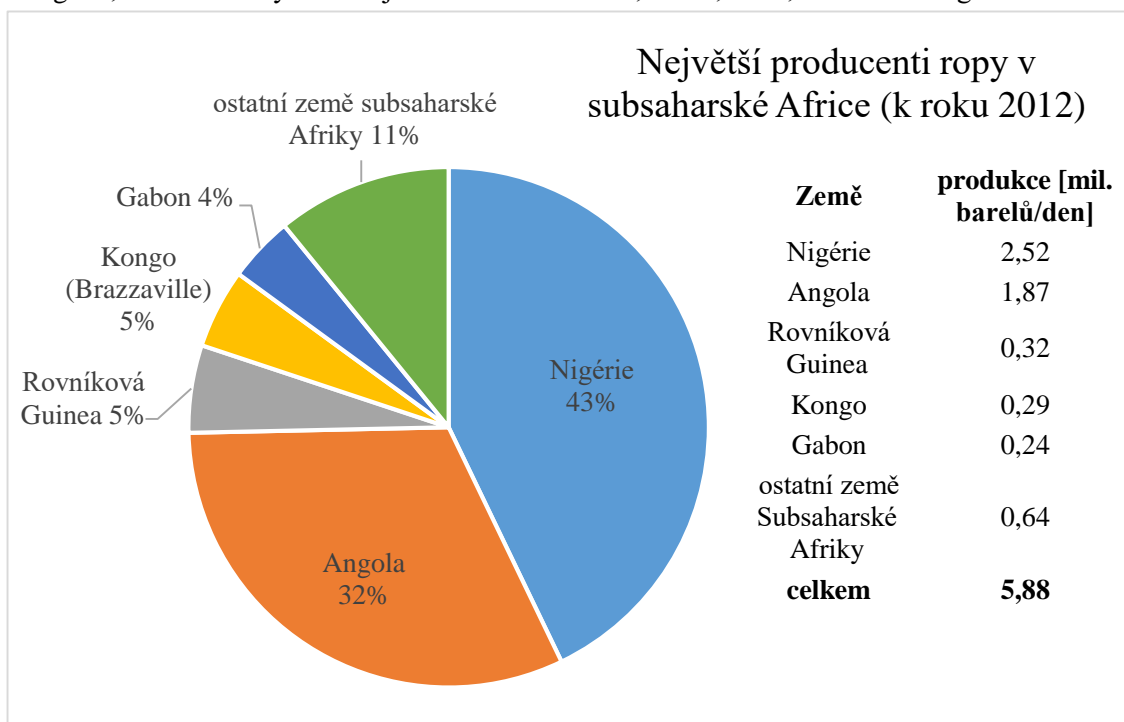
a různé druhy zeleniny. Byť se to zdá nepravděpodobné, v Africe se také pěstuje rýže (především v oblastech východní Afriky, Madagaskaru a v údolí Nilu) (Skokan 2007, s. 55).

Podobně jako dvě průmyslové oblasti (viz níže), jsou rozvrstveny i zemědělské oblasti.⁴⁵ Nejvýznamnější zemědělský makroregion, tvořící jádro celé oblasti, je pás podél pobřeží Guinejského zálivu táhnoucí se až k JAR a Zimbabwe. Zemědělské regiony nejsou tolik vázané jako ty průmyslové, i proto se s významnými areály můžeme setkat i v Zambii či v Keni. Drobnější tržní zemědělství se vyskytuje v Etiopii a plantážní zemědělství existuje i na pobřeží Tanzanie a Mosambiku (Skokan 2007, s. 49).

3.8.7 Průmyslová výroba a těžba nerostných surovin

Co se týče průmyslové výroby, existují v subsaharské Africe dvě významné osy. První z nich – Witwatersrand – se vyskytuje na pobřeží JAR a dále postupuje severně do Zimbabwe, ve kterém se na tuto oblast napojuje velice důležitý měděný pás. Druhá osa leží v pásu od Zeleného mysu (Senegal) k Cabindě (exkláva Angoly). V jiných částech jsou průmyslové oblasti spíše rozptýlené (Skokan 2007, s. 48-49).

Afrika je z hlediska průmyslu nejméně rozvinutý region světa. Je to jediný kontinent, v jehož průmyslu je téměř polovina výroby zastoupena těžbou. Díky bohatým nalezištím má Afrika téměř monopolní postavení v těžbě některých nerostů, především diamantů, zlata, platiny, manganu, či kobaltu. Významná je také těžba fosforitů, uranu, mědi, azbestu nebo grafitu. U těžby



Graf 3: Největší producenti ropy v subsaharské Africe (k roku 2012) (Zdroj: eia.gov, 2013)

⁴⁵ Dáno z historického hlediska: tyto oblasti jsou na dobrém umístění, ze kterého je možné snadno dovážet z areálů, kde se pěstují exportní plodiny do přístavů.

těchto nerostů je důležité zmínit, že kvůli jejich nerovnoměrnému rozmístění více než polovina produkce připadá na JAR a Nigérii.

Přibližně 60 % hodnoty produkce těžebního průmyslu připadá na ropu. K roku 2012 subsaharská Afrika produkovala téměř 6 milionů barelů za den.⁴⁶ Tato hodnota odpovídá přibližně 7 % celosvětové produkce. Jak můžeme vidět na grafu 3, největším producentem ropy je Nigérie.⁴⁷ Ropa se nejvíce vyváží do Číny (22 %), USA (13 %) a Indie (11 %) (EIA 2013, s. 10). Ve světovém obchodě můžeme označit za jistý trend fakt, že roste význam těch afrických zemí, ve kterých se vyskytují zásoby ropy. Tím pádem roste jejich aktivní úloha v mezinárodní politice



Obr. 69: *Hospodářství subsaharské Afriky* (Zdroj: Boehm 2010, s. 489, do ČJ přeložila Poláková 2017)

⁴⁶ 1 barel = 158,987 litrů

⁴⁷ Co se týče celkových zásob ropy, je Afrika na 6. místě s 62,6 miliardami barelů (k roku 2012). Na prvním místě je Blízký východ s 800 miliardami barelů.

a zároveň roste i zájem ze strany velkých firem, jak ze západu (USA), tak i z východu (Čína, Indie). Existuje také snaha o rozšíření počtu zemí, ze kterých je ropa dovážena. Zde naráží spousta (především evropských) hráčů, jelikož se nechtějí angažovat v konfliktních oblastech (Kváča, Knotková, Kochan 2009, 179-181).

Mezi spíše slabší odvětví (s výjimkou JAR) patří zpracovatelský průmysl. Naopak největší odvětví je spotřební průmysl, tvořící přibližně dvě třetiny produkce. Za zmínku zajisté stojí oděvní a textilní odvětví. Zpracování bavlny probíhá nejvíce v Nigérii, Pobřeží Slonoviny, Senegalu či v Ugandě. Z dalších průmyslových odvětví, která se vyskytují v subsaharské Africe lze dále jmenovat hutnictví železa a neželezných kovů, petrochemie, výroba hlidíku a strojírenství. Velké množství výrobků z těžkého průmyslu se však musí dovážet. Z předchozích vyjmenovaných odvětví těžkého průmyslu se jich nejvíce vyskytuje v JAR (Skokan 2007, s. 51).

3.8.8 Rozvoj sektoru služeb – cestovní ruch, doprava

V neposlední řadě je velice důležitý sektor služeb. Za zmínku stojí především cestovní ruch a doprava, které se s rostoucím významem podílí na rozvoji subsaharských zemí. Mezi lety 1990 a 2009 vzrostl cestovní ruch o více než 300 %. V roce 2015 navštívilo subsaharskou Afriku téměř 35,4 milionů turistů.⁴⁸ Celkový příjem z turismu ve stejném roce činil 24 miliard amerických dolarů (UNWTO 2016, s. 4-5). Díky cestovnímu ruchu se vytváří nová pracovní místa, ale také se zlepšuje infrastruktura (budování cest, hotelů, restaurací a dalších). Negativním jevem je málo placená práce v tomto odvětví a také růst ilegálních aktivit, jako je prostituce a prodej drog (Stock 2014, s. 313). Afrika má širokou škálu nabídky turisticky velmi zajímavých oblastí: od pouští po deštné lesy, od vysokých pohoří po písčité pláže či od moderní architektury velkých měst až po historické a kulturní památky.

Všechny sektory jsou dohromady závislé na kvalitní dopravní síti. Již v koloniálním období se zde budovala síť železnic, která saturovala potřeby dovozu surovin. I proto je většina této sítě orientovaná od přístavů k těžebním místům. Nej hustší železniční síť je v Jihoafrické



Obr. 70: Keňská dálnice
(Zdroj: Skyscrapercity 2008)



Obr. 71: Nová silnice v Mauretánii a problémy s pískem
(Zdroj: Skyscrapercity 2008)



Obr. 72: Moderní vlakové spojení Etiopie a Džibutska
(Zdroj: The Guardian 2016)

⁴⁸ Cestovní ruch se postupně rozvíjí, v porovnání s návštěvností Evropy však stále silně zaostává. Pro představu uvedu, že roku 2015 byl počet turistů v Evropě celkem 609 milionů (ANON 2016c).

republiky. V celé Africe je 84 tisíc km tratí, takže hustota sítě je asi 2,7 km na 1000 km². Pro srovnání to je 3,5krát pod světovým průměrem (Skokan 2007, s. 54). Velmi důležitá je



Obr. 73: *Trans-Africká dálnice*
(Zdroj: Wikipedia.org, 2007)



Obr. 74: *Železniční síť* (Zdroj: African Development Bank, 2015, do ČJ přeložila Poláková 2017)

z obchodního hlediska tzv. Trans-Africká dálnice, která má délku celkem 56 683 km.⁴⁹ Více než polovina je zpevněná, ale velký problém zde činí údržba (záplavy či písečné bouře). Další prvek znesnadňující údržbu silnic je klima v oblasti deštného pralesa, které způsobuje pouze krátkou životnost silnic (Skokan 2007, s. 54).

Místní letecká doprava je velmi zastaralá a pouze třetina letišť je se zpevněným povrchem. Většina afrických společností je silně zadlužená a z toho důvodu jsou součástí větších leteckých společností. Hustota této formy dopravy je velmi nízká. Největší letiště v celé Africe je v Johannesburgu (Mezinárodní letiště Olivera Tamba).⁵⁰ Asi nejznámější africkou leteckou společností je *South African Airways*, které jsou hned za *Egyptair* druhou největší leteckou společností v celé Africe. Další známou leteckou společností je též *Ethiopian Airlines*.

Poslední forma přepravování je lodní doprava. Na Africkém kontinentu je malé množství velkých přístavů, které jsou nerovnoměrně rozmístěny. Přístavy jsou využívány především pro vývoz surovin. Mezi největší



Obr. 75: *Ethiopian Airlines*
(Zdroj: wikipedia 2012)



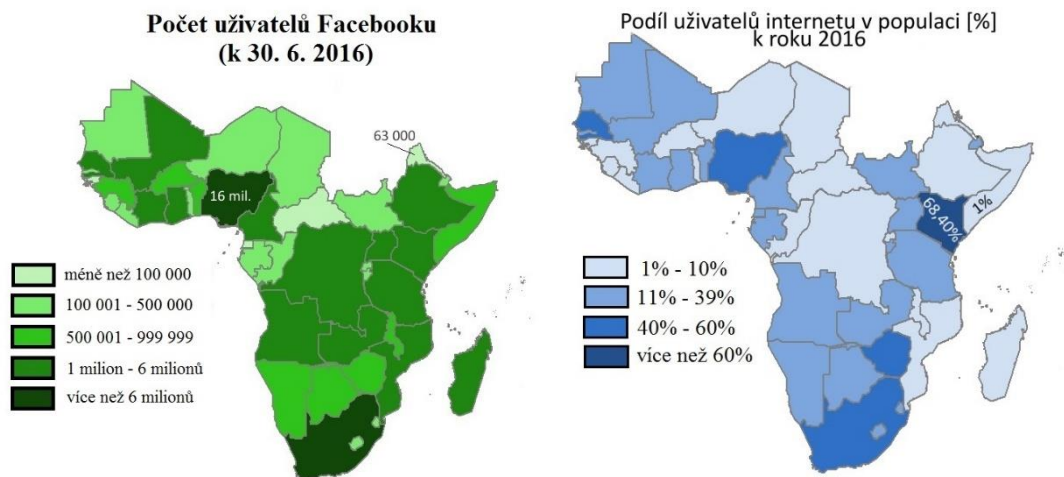
Obr. 76: *South African Airways*
(Zdroj: sanec 2015)

⁴⁹ Celkem je na africkém kontinentu okolo 2 milionů kilometrů silnic.

⁵⁰ Třetí největší letiště Afriky hned za Káhirou je letiště v Kapském Městě.

patří Durban (JAR), Abidžan (Pobřeží Slonoviny), Lagos (Nigérie), Dakar (Senegal) a Kapské Město (JAR). V lodní dopravě vyniká především Libérie. Ta k roku 2010 registrovala na 2771 obchodních lodí, z nichž 2559 patří zahraničním rejdařům (CIA 2010), kteří se díky systému tzv. levných vlajek vyhýbají placení vysokých daní ve svých zemích (Skokan 2007, s. 54).

K infrastruktuře také patří rozšíření moderních technologií. Za posledních několik let se počet uživatelů internetu velmi zvýšil a to ve všech zemích subsaharské Afriky (Internet World Stats 2016).⁵¹



Obr. 77: *Počet uživatelů Facebooku k roku 2016* (Zdroj: Internet World Stats 2016, mapu vytvořila: Poláková 2017)

Obr. 78: *Podíl uživatelů internetu v populaci k roku 2016* (Zdroj: Internet World Stats 2016, mapu vytvořila: Poláková 2017)

3.8.9 Hospodářství západní Afriky

Surovinové bohatství západní Afriky je velmi pestré. Nejdůležitější surovinou je zde především ropa (Nigérie) či bauxit, dále pak zlato a diamanty. Zemědělská výroba se odvíjí podle srážkových poměrů. V severních suchých oblastech převládá chov dobytka, v sahelu se pěstuje proso a čirok, na zavlažovaných polích rýže či kukuřice a v lesnatých oblastech převládá pěstování manioku a jamu. Země západní Afriky jsou světovým dodavatelem kakaa (Pobřeží Slonoviny), palmových jader a oleje (Nigérie) a banánů (vyvážející především do zemí EU). Průmysl převládá spotřební a potravinářský a je soustředěn do velkých přístavů (Skokan 2007, s. 56).

Kvůli svému umístění jsou hospodářsky nejslabší vnitrozemské státy. Přímořské státy je možné rozdělit na exportéry tropických plodin a dřeva (Benin, Togo, Gambie, Pobřeží Slonoviny a Senegal) a na dodavatele minerálních surovin (Sierra Leone, Libérie a Guinea). Speciální

⁵¹ V České republice bylo k 30. 11. 2015 celkem 8,4 milionů internetových uživatelů, což je 79,9 % z celkové populace. Počet facebookových uživatelů byl ke stejnému dni celkem 4,5 milionu (Internet World Stats 2015).

kategorií je Nigérie, patřící do první desítky světových exportérů ropy. Nigérie je také sídlem Nollywoodu, který je od roku 2009 druhým největším filmovým průmyslem na světě (hned po Bollywoodu v Indii). Samotný Nollywood za rok 2013 vydělal 3,3 miliardy amerických dolarů a produkoval na 1844 filmů (Vitnerová 2010).⁵²

3.8.10 Hospodářství centrální Afriky

Region centrální Afrika leží převážně v Konžské pánvi, ve které se nachází velké množství surovin. Zejména pak vzácné dřeviny (příkladem může být strom tomel, poskytující ebenové dřevo), které se zde těží v takové míře, že pokrývají více než třetinu africké těžby. Díky příhodným podmínkám se zde lidé věnují zemědělství (více než 80 % místní populace). Tržní zemědělství se rozvíjí na plantážích, které mají svůj původ v koloniálním období. Pro export se v lesních oblastech pěstují banány, palmy olejné, káva, kaučuk, kakao či cukrová třtina, v oblasti savan pak tabák, bavlna a arašidy (Skokan 2007, s. 63). Hospodářský rozvoj úzce souvisí s těžbou rud, a to především v Kamerunu (měď) a Kongu. Kongo zajišťuje ze sedmdesáti procent světový export technických diamantů. V Gabonu a Cabindě se těží ropa (Skokan 2007, s. 64).

3.8.11 Hospodářství východní Afriky

Ze zemí východní Afriky jsou mezi světové vývozce zařazeny pouze Zambie (měď) a Tanzanie (nejvyšší exportér hřebíčku a sisalu⁵³). Co se týče obchodu, mají ostatní země slabé mezinárodní postavení. V tomto regionu převládá především zemědělská produkce (banány, kukuřice, rýže, maniok, batáty; v sušších oblastech arašidy, proso a čirok).

Průmysl se soustřeďuje v hlavních městech a přístavech. V již zmíněné Zambii se vyskytuje měděný pás. Místní rudy také obsahují zinek, olovo, kobalt, ale i germanium, zlato a stříbro. Z části se v této vnitrozemské oblasti vyskytuje i strojírenský a potravinářský průmysl (Skokan 2007, s. 67-68).

Z průmyslového hlediska je tato oblast v porovnání s ostatními v nevýhodě, jelikož nemá takové zdroje nerostného bohatství. O to víc ale nabízí ze svých přírodních krás, díky kterým do východní Afriky (Keňa, Etiopie apod.) přijíždí velké množství turistů, především do národního parku Serengeti v Tanzanii, k Viktoriinmu jezeru či na Kilimandžáro.

⁵² Nigerijské filmy se zaměřují na místní oblíbená témata, řešící rodinné a společenské problémy. Zajímavou roli v nich hrají i náboženské prvky, jako šamanismus, rituální vraždy a čarodějnictví. I proto je možná kritizován nigerijskými intelektuály za svou jednoduchost a podporování špatné nigerijské reputace ve světě (Vitnerová 2010).

⁵³ Sisal jsou vlákna agáve, sloužící k výrobě hrubých tkanin a lan.

3.8.12 Hospodářství jižní Afriky

Poslední jmenovaný region se nejvyšší měrou podílí na ekonomice celé Afriky. Největší díl zásluhy na této statistice má Jihoafrická republika. Na 5,5 % území Afriky se zde koncentruje více než polovina produkce zpracovatelského průmyslu či 60 % produkce elektřiny. Velmi významný je těžební průmysl (zlato, uhlí, železné rudy, mangan, měděné i hliníkové rudy). Z celého kontinentu je zde nejvíce zastoupeno hutnictví železa i strojírenská produkce, která se zaměřuje na širokou škálu výrobků. Počínaje od zemědělských strojů, přes motorčky po výpočetní techniku a turbíny. V zemědělské produkci je tento region i přes méně příznivé podmínky téměř soběstačný. Díky systému zavlažování se zde daří pěstování čiroku, kukuřice či pšenice. Významné je i pěstování arašídů, slunečnice, cukrové třtiny, tabáku, bavlny, zeleniny a v oblasti Kapského Města a v Natalu i pěstování vinné révy. Rozšířený je také chov skotu, ovcí a rybolov.

Region jižní Afriky je ve velké míře cílem několika milionů turistů za rok. Nejvyhledávanějšími místy jsou především Kapské Město, Krugerův národní park, ale i pláže na ostrově Madagaskar (Skokan 2007, s. 77-79).

II Didaktické prostředky

4 Úvod k didaktické části – vedení k prostorovému myšlení, stanovené cíle a revidovaná Bloomova taxonomie

Regionální geografie se zabývá studiem velkého souboru prvků na jednom místě (klíma, půdy, populace, hospodářství, politická situace, náboženství, historický vývoj, atd.) Zaměřuje se na řešení otázky, jak tyto sféry vstupují do vzájemné interakce, čímž tvoří region takový, jaký je (Gersmehl 2005, s. 16). Za pomoci základní mapy je nám umožněno sledovat umístění množství prvků v rámci dané oblasti. Takovéto poznatky jsou velmi obecné a proto je potřeba využívat i poznatků lokální geografie.⁵⁴ Ta nám již ukazuje určitý prostorový vzorec ve větším měřítku. Umožní nám sledovat kde a v jakém množství se sledovaný jev nebo prvek vyskytuje (hojně, ve shluku, rozptýleně, vzácně nebo naopak kde chybí). Hlavním nástrojem jsou tematické mapy, ukazující přesnější výskyt zkoumaných prvků v dané oblasti. Za pomoci těchto map si můžeme klást základní geografické otázky, proč se prvek vyskytuje právě v daném místě, co tam dělá, co dalšího mají místa se stejným prvkem společného a jak se dané věci mohly rozšířit do míst, ve kterých právě jsou (Gersmehl 2005, s. 16).

Vytvořené přípravy k vyučování vychází z vědeckých poznatků, vyzdvihující zapojení obou mozkových hemisfér⁵⁵ v procesu učení (Petty 2013, s. 147). Díky tomuto stylu učení, při kterém se využívají obě mozkové hemisféry, se prokázalo lepší osvojení dané látky. I proto bylo použito při vytváření materiálů více stylů učení (skupinové práce, diskuse, tvorba projektů). Díky tomu by mělo být učení pestřejší, zajímavější a žáci by si měli osvojit různé typy dovedností. Význam výskytu obrazového materiálu ve výuce vyzdvihuje i Gersmehl (2005, s. 29-30). Použití obrázků při výkladu či jiné formě výuky podporuje lepší zapamatování si daného faktu či jevu. I proto byla vytvořena power pointová prezentace, která má za úkol zvýšit zájem žáků o probíranou látku, především prostřednictvím obrazového materiálu.

Jedním z hlavních cílů geografie je naučit žáky správnému čtení v mapách. Tím se rozumí nejenom znalost kartografických prvků, ale také schopnost hledání souvislostí a vzorů, které mohou nahradit velké množství psaného textu. Vedení žáků k dovednostem analýzy map a jejich porovnávání je klíčem k jejich hlubšímu pochopení jakékoli problematiky, kterou je možné zobrazit v mapě. I proto se v přípravě do hodin vyskytuje velké množství map, které jsou jak ve formě papírové (pracovní listy, atlasy), tak i v prezentaci a ve webových aplikacích (Google Earth online, National Geography Interactive Map či Story Maps od Esri).

⁵⁴ V anglicky mluvících zemích se používá pojem *topical geography*.

⁵⁵ Jedinci s dominancí levé hemisféry preferují verbální posloupné učení (po částech). Jedinci s dominancí pravé hemisféry využívají vizuální holistické učení (vnímají určitý celek v kontextu) (Petty 2013, s. 151).

Se schopností práce s mapou úzce souvisí prostorové myšlení. Tento pojem obsahuje myšlení o lokaci (umístění), podmínkách a propojení. U připraveného materiálu k výuce tématu subsaharská Afrika lze s prostorovým myšlením a jeho rozvíjením dobře pracovat. Základní otázky, které bývají kladeny při prostorovém myšlení, jsou: *Kde to je?* (vyjádření umístění); *Co tam je?* (popsání podmínek); *Jak je to propojené s jinými místy?* (hledání propojení); *Jak je to podobné nebo rozdílné?* (porovnání lokalit); *Jaký je vliv dané lokality na okolí?* (určení zóny vlivu kolem lokality); *Jak jsou blízko ležící oblasti podobné této?* (vymezení oblasti na podobných místech); *Jak se mění věci mezi dvěma místy?* (popsání přechodové oblasti, ležící mezi těmito místy); *Jaká vzdálená místa mají podobné podmínky?* (hledání podobností se vzdálenými místy); *Jaké výrazné uspořádání můžeme vidět na mapě?* (struktura v podobě shluků, pásů, apod.); *Jsou si prostorové vzory (struktury) podobné?* (porovnávání prostorových vzorů); *Kde jsou místa, která se nevejdou do určeného pravidla?* (stanovení výjimek); *Jak se věci šíří?* (analýza změn ve struktuře za delší časový úsek). Nejabstraktnějším příkladem práce s prostorovým myšlením je *navrhování prostorového modelu* (jak si myslíme, že mohou být prvky propojené v prostoru) (Gersmehl 2005. s. 99-111).

Tento model prostorového myšlení je možné popsat na příkladu hustoty zalidnění. Ve třídě se postupně mohou klást otázky: *Kde je nejvyšší hustota zalidnění v subsaharské Africe?*; *Jaké jsou v dané oblasti podmínky (klimatické, vegetační, suroviny, dopravní infrastruktura)?*; *Jak je tato oblast propojena se svým okolím?*; *Jak si jsou navzájem podobné lokality s nejvyšší hustotou zalidnění?*; *Jaký je vliv dané oblasti na její okolí?* (např. jaká je míra stěhování obyvatelstva z okolí do tohoto místa); *Jak vypadají okolní oblasti, které mají v subsaharské Africe podobnou hustotu zalidnění?*; *Jak vypadají tzv. přechodné oblasti, které leží mezi dvěma místy s nejvyšší hustotou zalidnění? Je možné nalézt podobné vlastnosti dvou vzdálených míst, které mají vysokou hustotu zalidnění?* (např. stejné klimatické podmínky, vzdálenost od pobřeží nebo vyšší výskyt nerostných surovin); *Do jakého tvaru jsou místa s nejvyšší hustotou zalidnění uspořádána?* (Mají podobu shluku okolo jednoho bodu, nebo mají tvar linie, jelikož kopírují pobřeží?) Porovnejte tyto prostorové vzory s dalším místem s vysokou hustotou obyvatelstva.; *Jsou si podobné?*; *Existuje v subsaharské Africe oblast, která má podobné charakteristické vlastnosti jako výše zmíněné hustě osídlené oblasti, ale vyšší počet obyvatelstva se zde nenachází?*; *Existuje nějaké vysvětlení této výjimky?*; Současný stav porovnej se staršími mapami, zobrazujícími hustotu zalidnění subsaharské Afriky. *Je mezi těmito mapami nějaký rozdíl? Mění se nějak místa s nejvyšší hustotou zalidnění?*

Diplomová práce, zaměřená na vzdělávání, by měla obsahovat nejenom cíle, které mají být naplněny během jednotlivých hodin, ale také komplexní (souhrnné) cíle. Ty mají učitelům pomoci ukázat, kam a jak mají výuku směřovat (Anderson, Krathwohl 2001, s. 15). Při této příležitosti bylo využito aplikování revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů

(Anderson, Krathwohl 2001, s. 66-88) s využitím překladu a poznámek od Jaroslava Vávry (Vávra 2011). Samotná revidovaná Bloomova taxonomie je rozdělena na šest kategorií dimenzí kognitivního procesu, které mohou být samy o sobě v rámci učiva rozděleny do tří stupňů. První stupeň je minimum, které by mělo být dosaženo celou třídou. Zahrnuje první dvě kategorie – pamatování a porozumění. Druhým stupněm je optimum, ve kterém pokročilejší žáci, kteří jsou schopni dosáhnout dalších dvou kategorií – aplikování a analyzování. Poslední, excelentní, stupeň obsahuje hodnocení a tvoření, kterého jsou schopni žáci s rozvinutým kognitivním myšlením (Vávra 2011).

5 Přehled vybraných výukových metod

Pro výuku o regionu subsaharská Afrika bylo vymezeno hned několik metod výuky, přičemž v této části budou vypsány veškeré metody, které mají být aplikovány při výuce o tomto regionu. U popisu jednotlivých výukových hodin pak budou metody pouze vyjmenovány. Podle Maňáka a Švece (2003, s. 49) se výukové metody dělí na klasické, aktivizující a na komplexní výukové metody.

Klasické metody:

Vyprávění je popisováno jako vyjadřování zážitků, zkušeností a poznatků epickou formou s trochou dramatičnosti. Metoda je charakterizována jako jednosměrný proud informací, vedený od učitele k žákům. Díky poutavému vyprávění se u žáků rozvíjí schopnost naslouchání. I proto by mělo být vyprávění zajímavé a poutavé, jelikož delší naslouchání je mnohdy velmi vyčerpávající. Během vyprávění je možné plynule přejít k řešení problémových situací (Maňák, Švec 2003, s. 54-56).

Vysvětlování je spojováno s frontální výukou, charakterizované logickým a systematickým postupem, během kterého se zprostředkovává učivo žákům. Během vysvětlování se v nejvhodnější formě postupuje od známého k neznámému a od jednoduchého ke složitému. U této metody je vhodné využívat názorných pomůcek, umožňující lepší a rychlejší osvojení učiva, jelikož se zapojí více smyslů zároveň. U vysvětlování je důležitá především srozumitelnost a logická stavba (Maňák, Švec 2003, s. 57-59).

Prací s textem se rozumí zpracovávání textových informací žákem, během kterého si procvičuje především dovednosti využití informací z textu při řešení dalších úloh či problémů. Důležité je na začátku textu stanovit cíle, které mají být při aplikované metodě, naplněny. Práce s textem může mít povahu jak reproduktivní, kdy se žák učí napsaným informacím, nebo produktivní. V tomto druhém případě má žák za úkol zjistit, co je obsahem zkoumaného textu. Tím řeší problémy, o kterých text pojednává (Vališová, Kasíková, Bureš 2011, s. 199).

Rozhovor patří mezi klíčové metody, která se vede mezi učitelem a žáky. Cílem je prostřednictvím verbální komunikace dospět ke stanovenému cíli. Především se uplatňuje tzv.

výukový rozhovor, který aktivizuje žáky k pozornosti a vyzývá ke spolupráci. Díky takovému rozhovoru se zprostředkovávají zpětné informace o stavu vědomostí žáků. Takováto metoda se často uplatňuje i při zkoušení. Velmi důležité jsou také otázky, které rozhovor mohou usměrňovat tak, aby se příliš neodbočovalo od hlavního tématu a dosáhlo se tak kýžených odpovědí. Existuje hned několik typů otázek (otevřené, uzavřené, problémové apod.). Rozhovor může být veden mezi žáky, během kterého hodnotí své vlastní zkušenosti a představy týkající se probírané problematiky (Maňák, Švec 2003, s. 69-73).

Práce s obrazem je v zeměpise velmi důležitá metoda, při které se znázorňuje určitá realita, která umožní uchování vjemu nebo představy. Zapojuje se také vizuální myšlení žáků, díky kterému se rozvíjí schopnost kritického myšlení, schopnost popsání, co je na obraze apod. (Maňák, Švec 2003, s. 82-85).

Aktivizující metody

Diskuse je oproti rozhovoru verbální forma výměny názorů na dané téma. Na základě svých znalostí žáci uvádějí argumenty pro svá tvrzení, díky čemuž se společně dobírají řešení společného problému (Maňák, Švec 2003, s. 108).

Didaktická hra má za cíl především vzdělávat a procvičovat naučené znalosti zábavnou formou společenského nebo pohybového charakteru (Maňák, Švec 2003, s. 126-128).

Komplexní výukové metody

Frontální výuka je charakterizována jako společná práce žáků ve třídě s dominantním postavením učitele, který řídí a kontroluje veškeré aktivity žáků. Výuka je orientována na kognitivní procesy, kdy se za hlavní cíl považuje osvojení maximálního rozsahu poznatků. Byť je to možná podle některých tvrzení nejefektivnější forma učení, není vhodné uplatňovat takovouto formu po celou dobu výuky (Maňák, Švec 2003, s. 133). Vhodnou alternativu nabízí Petty (2013) v podobě **frontální interaktivní výuky** s kladením doplňujících otázek. Žáci jsou vedeni k samostatnému uvažování a k hledání osobního pojetí vědomostí a dovedností, kterým je učitel učí. Žáci se mohou při hodině projevit aktivním předvedením naučených dovedností. Spolužáci poté posoudí, zda šlo o správnou demonstraci. Během této metody mají žáci ve třídě spolupracovat a podporovat se. Proto je důležité, aby se strohá frontální výuka provázala s kladením otázek (nejlépe asertivních), které žáky aktivně zapojí do výuky. Forma asertivních otázek musí vyžadovat samostatné usuzování, díky kterému by žáci měli odpovídat a postupně se dobírat správnému řešení. Učitel může zapisovat odpovědi a po ukončení této části se celá třída zamýšlí, jestli jsou odpovědi relevantní či nikoli. Na dané odpovědi se pak učitel (ale i žáci) mohou ptát na otázku „proč“ (Petty 2013, s. 275-279).

Skupinová a kooperativní výuka je vhodná při řešení složitějších nebo větších úkolů, při kterých je potřeba rozdělení jednotlivých úkolů na každého člena skupiny. Rozvíjí se tím schopnost žáků spolupracovat s někým jiným (spolužák, učitel). Důležitým znakem je oceňování

výsledků práce skupiny jako celku a individuální odpovědnost za práci, kterou ve skupině odvedli. Skupinové práce jsou vhodné pro obměňování členů skupin, seznamování se s jinými členy třídy a s jiným uspořádáním zasedacího pořádku. Vhodné jsou práce, kdy se spojí stoly a žáci sedí nebo stojí nejlépe v kroužku (Maňák, Švec 2003, s. 138-139).

Samostatná práce žáků je taková učební aktivita, při které žáci získávají poznatky vlastním úsilím a to zejména řešením problémů. Pozitivní je především realizování jejich nápadů a učení se spoléháním na své vlastní schopnosti a síly. Naopak negativem je nerozvíjení sociálních vztahů a spolupráce se spolužáky (Maňák, Švec 2003, s. 153-155).

Kritické myšlení umožňuje přejít od povrchního učení k hloubkovému, během kterého se odhalují souvislosti a vytváří vlastní závěry, díky čemuž žáci lépe porozumí učivu. Fáze kritického myšlení se dělí na 3 části: evokace (vyvolání zájmu o problematiku), uvědomění si významu (udržení zájmu žáka, hledání informací) a reflexe (vede k prohloubení a upevnění učiva; přetváří se poznatkové struktury do smysluplného rámce souvislostí a vazeb) (Maňák, Švec 2003, s. 159-161).

Brainstorming znamená vyprodukování co možná nejvíce nápadů a následně posouzení jejich významu (Maňák, Švec 2003, s. 164).

Projektová výuka je vnímána již jako komplexnější úloha zaměřená na praktickou činnost, která má již širší praktický dosah. Často se projekt propojuje s životní realitou, kterou je nutno řešit v teoretické i praktické úrovni, aby bylo dosaženo požadovaného cíle (Maňák, Švec 2003, s. 168).

Audiovizuální výuka nastává, když se učení zprostředkovává na principu zvukového záznamu nebo videa, které je do výuky vloženo tak, aby bylo dosaženo optimálního výsledku. Tato metoda zahrnuje i power pointovou prezentaci, která všechny možné vizuální prostředky (videa, zvuky, obrázky, text) spojuje dohromady (Maňák, Švec 2003, s. 181-183).

Výuka podporovaná počítačem je podobnou metodou jako audiovizuální výuka (Maňák, Švec 2003, s. 186). Umožňuje rozvíjení dovedností, spojených s užíváním moderních technologií (počítače, tablety, internet). S touto metodou úzce souvisí samotná výchova k práci s informacemi. Žáci se například během vyhledávání různých informací musí sami rozhodovat, jestli jsou dané zdroje věrohodné, aktuální nebo vhodné k tématu. Tím, že tyto informace vyhledávají nejčastěji na počítačích, se učí i počítačové gramotnosti (Vališová, Kasíková, Bureš 2011, s. 212-214).

6 Přehled vybraných materiálních didaktických prostředků

Během hodin zaměřených na výuku subsaharské Afriky bylo vybráno několik vhodných pomůcek, které mohou oživit výuku a podnítit žáky k většímu zájmu o probírané téma. Základní

charakteristiky jednotlivých materiálních didaktických prostředků byly použity z práce Chromého (2011).

Text jakožto statické médium je při výuce cenným prostředkem. Důležitá je jeho čtivost (délka vět, použitá slova apod.). Ve výuce se vyskytuje ve formě pracovních listů, žáky vyhledaných informací k tvorbě projektů a především jako součást power pointové prezentace. V ní jsou nejenom krátké informace v bodech, ale i ukázky z dobových pramenů, sloužící především k osvojování dovedností čtení a chápání textu (Chromý 2011, s. 69). Text nemusí být vždy přesně zaměřený na vzdělávání. Při vypracovávání skupinových prací je možno použít i katalogy cestovních kanceláří, cestopisy, ale i encyklopedie.

Obrazy, grafy, schémata jsou materiální prostředky, doplňující výklad či jinou formu výuky o jeho vizuální část. Umožňují žákům lepší pochopení a následné vybavení učiva. S obrazem či schématem je vhodné pracovat v podobě jejich popisu, analyzování a hodnocení (Chromý 2011, s. 76).

Mapy a atlas jsou klíčové součásti, bez kterých se výuka zeměpisu neobejde. Práce s nimi je důležitá z hlediska rozvíjení kritického myšlení (čtení údajů z map, jejich vyhodnocování a porovnávání).

Interaktivní tabule je v současné době velmi protežovaným prvkem v moderním pojetí výuky. Mnohdy se však kvůli neseznámení s tímto typem přístroje zachází jako s pouhou projekční plochou. Pro výuku zeměpisu je však vhodným materiálním prostředkem, především pak k práci s mapou a kreslení schémat. Obecně je důležité, aby byla interaktivní tabule ve funkčním a udržovaném stavu (vyčištěný filtr, nevysvícená lampa). Při nesprávném používání hrozí nekvalitní zobrazování informací. K správnému použití moderní techniky je zapotřebí i vhodné zastínění místnosti.

Power pointová prezentace je multimediální prvek, který je součástí dalších programů, vytvořených společností Microsoft Office. Umožňuje grafické zpracování přípravy hodin, které mohou být doplněny o textový a grafický obsah.

Audiovizuální prostředky jsou ve výuce vhodným doplněním, které umožňuje zvýšení zájmu žáků o probírané téma. V tématu subsaharská Afrika jsou preferovány především cizojazyčné zdroje (hlavně anglický jazyk) umožňující mezipředmětovou vazbu s výukou cizího jazyku. Veškeré tyto prostředky (je-li to zapotřebí) jsou doplněny titulky.⁵⁶

Internet je pro výuku ve 21. století nenahraditelným médiem, umožňující okamžité vyhledání informací, obrázků či videí. Společně s takovýmto vyhledáváním informací se musí

⁵⁶ Zde je vhodné zmínit metodu CLIL, která patří k významným kurikulárním trendům současného školství. Její podstatou je výuka předmětu se zapojením cizojazyčných prvků. Žáci se tím mohou v průběhu výuky zeměpisu naučit novým anglickým slovíčkům či frázím (Baladová 2009).

současně rozvíjet i práce s nalezenými zdroji a hodnocení jejich relevantnosti a aktuálnosti. Během výuky se budou využívat především online dostupná videa na stránkách Youtube (<https://www.youtube.com/>).

Dalším prvkem ve výuce jsou dostupné **interaktivní online mapy** na Google maps (<https://www.google.cz/maps>), National Geographic (<http://mapmaker.nationalgeographic.org/>) a Story maps od Esri (<https://storymaps.arcgis.com/en/>).

7 Zhodnocení významu a postavení učiva v kontextu Rámcového vzdělávacího programu

Zeměpis (společně s fyzikou, chemií a přírodopisem) spadá jako předmět do vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Celková dotace na druhém stupni základního vzdělávání pro všechny tyto předměty je 21 hodin (MŠMT 2016, s. 140). Tato diplomová práce je postavena na předpokladech týdenní dvouhodinové dotace zeměpisu od šesté do deváté třídy.

Mezi cíle základního vzdělávání patří utváření a rozvoj klíčových kompetencí, které umožní žákům nejenom získat kvalitní všeobecné vzdělání, ale také odhalit a rozvíjet zájmy, které umožní rozvoj a dosažení osobního maxima (MŠMT 2016, s. 8). Z obecných cílů vzdělávání bude v průběhu výuky o subsaharské Africe kladen důraz především na podněcování k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů; vedení k všestranné a otevřené komunikaci; rozvoj spolupráce a respektování práce druhých; rozvoj vnímavosti a citlivých vztahů k lidem, prostředí i k přírodě; vedení k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, kulturám apod. (MŠMT 2016, s. 8-9).

Na základě podkladů z Rámcového vzdělávacího programu (MŠMT 2016, s. 10-12) byly vybrány kompetence, které by měly být v rámci výuky tematického celku region subsaharská Afrika procvičovány a osvojovány.

Z kompetencí k učení žák:

- vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení a praktickém životě
- operuje s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí, propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí a na základě toho si vytváří komplexnější pohled na matematické, přírodní, společenské a kulturní jevy (MŠMT 2016, s. 10).

Z kompetencí k řešení problémů žák:

- vyhledá informace vhodné k řešení problému, nachází jejich shodné, podobné a odlišné znaky, využívá získané vědomosti a dovednosti k objevování různých variant řešení

- samostatně řeší problémy; volí vhodné způsoby řešení; užívá při řešení problémů logické postupy (MŠMT 2016, s. 11).

Z komunikativních kompetencí žák:

- formuluje a vyjadřuje své myšlenky a názory v logickém sledu, vyjadřuje se výstižně, souvisle a kultivovaně v písemném i ústním projevu
- naslouchá promluvám druhých lidí, porozumí jim, vhodně na ně reaguje, účinně se zapojuje do diskuse, obhajuje svůj názor a vhodně argumentuje
- rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků, přemýšlí o nich, reaguje na ně a tvořivě je využívá ke svému rozvoji a k aktivnímu zapojení se do společenského dění
- využívá informační a komunikační prostředky a technologie pro kvalitní a účinnou komunikaci s okolním světem (MŠMT 2016, s. 11).

Z kompetencí sociálních a personálních žák:

- účinně spolupracuje ve skupině, podílí se společně s pedagogy na vytváření pravidel práce v týmu, v pracovní činnosti pozitivně ovlivňuje kvalitu společné práce
- podílí se na utváření příjemné atmosféry v týmu, na základě ohleduplnosti a úcty při jednání s druhými lidmi přispívá k upevňování dobrých mezilidských vztahů, v případě potřeby poskytne pomoc nebo o ni požádá
- přispívá k diskusi v malé skupině i k debatě celé třídy, chápe potřebu efektivně spolupracovat s druhými při řešení daného úkolu, oceňuje zkušenosti druhých lidí, respektuje různá hlediska a čerpá poučení z toho, co si druzí lidé myslí, říkají a dělají (MŠMT 2016, s. 12).

A z kompetencí občanských žák:

- chápe základní ekologické souvislosti a environmentální problémy, respektuje požadavky na kvalitní životní prostředí, rozhoduje se v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti (MŠMT 2016, s. 12).

Jak již bylo zmíněno, zeměpis spadá do vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Svou povahou je přírodovědný i společenskovědní. V této oblasti (u vybraného tematického celku, podle MŠMT 2016, s. 62) je směřováno k rozvoji klíčových kompetencí tím, že jsou žáci vedeni k „*potřebě klást si otázky o průběhu a příčinách různých přírodních procesů, které mají vliv i na ochranu zdraví, životů, životního prostředí a majetku, správně tyto otázky formulovat a hledat na ně adekvátní odpovědi; k porozumění souvislostem mezi činnostmi lidí a stavem přírodního a životního prostředí*“.

Očekávané výstupy můžeme hodnotit jako způsobilost žáků k využívání osvojeného učiva v běžných životních situacích (MŠMT 2016, s. 15). V následující tabulce jsou uvedeny

očekávané výstupy z učiva o regionech světa. Společně s očekávanými výstupy jsou uvedeny i úpravy těchto výstupů, které mají být provedeny v rámci podpůrných opatření.⁵⁷

Tab. 9: Očekávané výstupy a minimální doporučená úroveň pro podpůrná opatření

Regiony světa	
Očekávané výstupy, žák:	
Z-9-3-01	rozlišuje zásadní přírodní a společenské atributy jako kritéria pro vymezení, ohrazení a lokalizaci regionů světa
Z-9-3-02	lokalizuje na mapách světadíly, oceány a makroregiony světa podle zvolených kritérií, srovnává jejich postavení, rozvojová jádra a periferní zóny
Z-9-3-03	porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států
Z-9-3-04	zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech světa nastaly, nastávají, mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich
Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření, žák:	
Z-9-3-02p	vyhledá na mapách jednotlivé světadíly a oceány
Z-9-3-03p	rozliší zásadní přírodní a společenské znaky světových regionů
Z-9-3-04p	charakterizuje polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry vybraných světadílů, oceánů a vybraných států

Zdroj: MŠMT 2016, s. 77

V Rámcovém vzdělávacím programu jsou vypsána i základní témata učiva, vztahující se všeobecně ke světovým regionům. Jsou zde uvedeny pouze pro pořádek a pro uvědomění si, která témata by neměla být opomenuta. Toto učivo je rozděleno na dvě části. První z nich jsou světadíly, oceány a makroregiony světa. V ní se mají žáci dozvědět o určujících a porovnávajících kritériích, vhodně a z určité míry je charakterizovat z hlediska přírodních a socioekonomických poměrů s důrazem na vazby a souvislosti (přírodní oblasti, podnebné oblasti, sídelní oblasti, jazykové oblasti, náboženské oblasti, kulturní oblasti). Druhá část nese název modelové regiony světa. Zabývá se vybranými modelovými přírodními, environmentálními, společenskými, politickými a hospodářskými problémy s návrhy možností jejich řešení (MŠMT 2016, s. 77).

8 Průřezová témata

Výuka geografie ideálně propojuje myšlenku globální výchovy. Svět by měl být sám o sobě chápán jako systém, ve kterém lze téma nebo problém řešit pouze tak, že se propojí s dalšími souvisejícími jevy. Předměty by se tedy měly vyučovat ne izolovaně, ale propojeně (Pike, Selby 2009, s. 21). Žáci by měli dospět ke zjištění, že předměty, kterým se na základní

⁵⁷ Tabulka je přepsána přesně podle znění, jak je uvedeno v RVP (MŠMT 2016, s. 77).

škole učí, jsou vzájemně provázány a díky využití poznatků z různých předmětů dokáží pochopit mnohem více prvků.

S využitím informací z příručky *Základy zeměpisných znalostí* (Herink, Tlach 2006, s. 22-23) je uveden výčet průřezových témat a jejich přínos zeměpisu.⁵⁸

Osobnostní a sociální výchova

- přispívání k utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ni (aktivity při skupinové práci) (Herink, Tlach 2006, s. 22).

Výchova demokratického občana

- respektuje kulturní, etnické, náboženské a jazykové odlišnosti
- rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti (Herink, Tlach 2006, s. 22).

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

- orientuje se na mapě dnešního světa
- seznamování s příčinami a důsledky globálních problémů lidstva
- vytváří poznatky a dovednosti k přípravě zájezdu s cestovní kanceláří (Herink, Tlach 2006, s. 22).

Multikulturní výchova

- seznamuje se s různými kulturami, s jejich tradicemi i hodnotami, spoluvytváření předpokladu k uvědomování si vlastních kulturních zvyků, tradic a hodnot, podpora utváření pozitivních mezilidských vztahů (spolupráce) (Herink, Tlach 2006, s. 22).

Environmentální výchova

- vedení k uvědomování podmínek života a možností jeho ohrožení (živelné pohromy, lidská činnost)
- poznávání a chápání souvislostí mezi vývojem lidské populace a vztahů k prostředí v různých oblastech světa
- vedení žáků k angažování se v ochraně životního prostředí, vhodnému přístupu k přírodě, k přírodnímu a kulturnímu dědictví (Herink, Tlach 2006, s. 22).

Mediální výchova

- spoluvytváření předpokladů ke kritickému vnímání mediálních sdělení, k přiměřené analýze mediálních prostředků jako zdrojů geografických dat a informací
- vedení ke sledování zpravodajských relací, k zájmu o odbornou literaturu a časopisy
- rozvoj dovedností při práci s internetem

⁵⁸ Tato průřezová témata a mezipředmětové vazby budou zmíněny u konkrétních výukových hodin. Na jednom místě jsou uvedeny pouze kvůli přehlednosti.

- vedení ke kritickému přebírání všech získávaných informací (Herink, Tlach 2006, s. 23).

9 Zhodnocení významu a postavení učiva v kontextu Školního vzdělávacího programu na vybrané základní škole

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále jen ŠVP ZV) Základní školy 28. října v Turnově byl vydán 29. srpna roku 2008 a naposledy aktualizován 30. 8. 2016. Část věnovaná předmětu zeměpis (kapitola 5.14) informuje o rozsahu hodin, který je od 6. do 9. ročníku v dotaci dvou hodin týdně. Kompetence, které mají být naplněny, jsou totožné s kompetencemi uvedenými v RVP ZV. Očekávané výstupy jsou totožné s očekávanými výstupy z příručky Základy zeměpisných znalostí od Herinka a Tlacha (2006).

Učivo je v ŠVP ZV rozděleno podle ročníků, kdy má být probráno:

6. ročník: postavení Země ve vesmíru, tvar a pohyby planety Země, glóbus, mapa, práce s atlasem, časová pásma, krajinná sféra, atmosféra, hydrosféra, pedosféra, biosféra, geografická poloha, rozloha a členitost světadílů a oceánů, oceány – Tichý, Atlantský, Indický, Severní ledový⁵⁹, polární oblasti – Arktida, Antarktida (ŠVP ZV 2016).

7. ročník: Afrika, Austrálie a Oceánie – fyzickogeografická sféra, socioekonomická sféra, charakteristika států, Amerika, Asie - fyzickogeografická sféra, socioekonomická sféra, charakteristika států (ŠVP ZV 2016)

8. ročník: Evropa – fyzickogeografická sféra, socioekonomická sféra, charakteristika států, Česká republika – přírodní podmínky, obyvatelstvo, hospodářství

9. ročník: oblasti České republiky, světové hospodářství - jádrové a periferní oblasti, zemědělství, rybolov a lesní hospodářství, těžba nerostných surovin, energetika, těžký a spotřební průmysl, doprava, služby obyvatelstvu, cestovní ruch, mezinárodní obchod, hospodářské organizace ve světě, krajina, příroda a životní prostředí, vlivy člověka a lidské společnosti na krajinu, terénní geografická výuka, působení životního prostředí na člověka a lidskou společnost, ochrana životního prostředí, ochrana člověka při ohrožení zdraví a života.

Podle ŠVP jsem si vybrala tuto školu pro absolvování souvislé praxe. Během ní jsem si plánovala vyzkoušet v praxi své přípravy. Podle tematického plánu byla Afrika probrána již na konci 6. ročníku (viz Příloha 1). To je hlavní důvod, proč v diplomové práci budou popsány pouze dvě výukové hodiny.

Afrika je na této škole probírána v tématu světové regiony. Zde nastává také hlavní odlišnost, jelikož se na dané škole neprobírá subsaharská Afrika jako samostatný region, ale jako součást jednoho regionu Afrika, který se dělí na severní, východní, jižní a severní část.

⁵⁹ Zde je neaktualizovaný obsah, kdy není zakomponovaný Jižní oceán.

III Praktické využití

10 Schéma jednotlivých výukových hodin, popis power pointové prezentace

Výuka je koncipována na časovou dotaci dvě hodiny týdně. Předpoklady pro rozvržení témat do jednotlivých ročníků jsou takové, že v šesté třídě budou probрана témata vesmír, Země jako planeta, sféry, kartografie (i rozvržení kontinentů a oceánů) a terénní výuka. Sedmý (pro toto téma klíčový) ročník, se věnuje úvodu do humánní geografie (obyvatelstvo, sídla, typy státních zřízení, rozdělení hospodářství na sektory), regionům Amerika, subsaharská Afrika, Blízký východ a severní Afrika, Asie, Austrálie a Oceánie a Antarktida. Osmý ročník se věnuje Evropě a České republice. Devátý ročník je zaměřen na téma lidé a hospodářství, světové problémy.

Na začátku popisu každé hodiny jsou uvedeny školní výstupy, které vycházejí z revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů. Tyto cíle jsou rozděleny do 3 stupňů – minimum, optimum a excelence. První stupeň by měli na konci hodiny naplnit všichni žáci. Jsou-li k dané hodině i průřezová témata a mezipředmětové vazby, jsou popsány za školními výstupy. Veškeré tyto školní výstupy, průřezová témata a mezipředmětové vazby jsou čerpány z publikace Herinka a Tlacha (2006, s. 47-49) a z revidované Bloomovy taxonomie (Vávra 2011), ze které byly jednotlivé body upraveny a doplněny podle témat a aktivit, které budou během hodin aplikovány.

Dále jsou popsány vyučovací pomůcky, ze kterých je klíčová power pointová prezentace. Popisy jednotlivých slidů společně s uvedením aktivit, které se k nim vztahují, jsou uvedeny u popisů jednotlivých hodin (viz kapitoly 10.1 až 10.15).

V plánech hodin nejsou vloženy opakování ani návrhy testů. Vždy záleží na konkrétním učiteli, jakou formu hodnocení vybere. Zde se nabízí zkoušení ze zakreslených pojmů ve slepé mapě (buď vyhledávání v atlasu, nebo použití interaktivní mapy), testy vytvořené na základě pracovních listů apod. Je důležité zmínit, že pracovní listy, které učitel rozdává všem nejednou, slouží žákům zároveň jako zápisy z hodin.

Důležitým prvkem je power pointová prezentace, vytvořena pro účely zefektivnění výuky regionální geografie, jelikož obsahuje velké množství obrázků, map, ale i odkazů na audio a video. Ukázky slidů z prezentace jsou uvedeny v přílohách (viz Příloha 5). Součástí prezentace jsou i hypertextové odkazy na interaktivní mapy a na story maps. V úvodním slidu je hlavní nabídka s odkazy na jednotlivé kapitoly prezentace. Učitel si tedy může sám zvolit, jak bude jeho výuka strukturována. V jednotlivých slidech jsou naopak odkazy na tuto hlavní nabídku.

Na slidu 3 jsou uvedeny základní poznámky k prezentaci, především legenda použitých znaků a informace o citování obrázků. Prezentace neobsahuje veškeré informace, které jsou

uvedeny v diplomové práci. Text v prezentaci prošel didaktickou transformací a jsou tudíž uvedeny jen nejdůležitější informace společně s několika zajímavostmi. Text by měl být i graficky upravený (pro větší efektivitu) a především animovaný. Animace v prezentaci slouží k zobrazování určitých částí, aby se žáci zaměřovali pouze na ně. Podobně je to i se zobrazováním obrázků a map.

10.1 Hodina č. 1

Hlavní téma hodiny: Úvod k novému regionu, určení umístění kontinentu

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vyhledá na glóbu a v mapách světa Afriku, určí její geografickou polohu v zeměpisné síti, vzhledem k okolním oceánům a mořím, k ostatním kontinentům a k zemským polokoulím.
- Vybavuje si názvy světových regionů.
- Vyvodí závěry, proč je subsaharská Afrika samostatným regionem.
- Vyhledává v mapách průběh rovníku, obratníků a nultého poledníku Afrikou.
- Pojmenuje a vyhledá v mapách Afriky významné prvky horizontální členitosti: významné části pobřeží, moře a zálivy, ostrovy, poloostrovy, průlivy, Suezský průplav.
- Porovnává rozlohu Afriky s rozlohou ostatních kontinentů.
- Provádí analýzu mapy při zjišťování, zdali je možné přejít po souši z Afriky na jiný kontinent.
- Analyzuje fotografii podle uvedených indicií.

Konkretizovaná průřezová témata:

- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: orientace na politické mapě světa a Afriky, na obecně zeměpisné mapě Afriky a v atlasových tematických mapách
- mediální výchova: práce v interaktivní mapě
- osobnostní a sociální výchova: přispívání k utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ni (aktivity při skupinové práci)

Metody a formy výuky:

- brainstorming, vysvětlování, práce s obrazem, frontální interaktivní výuka, skupinová práce, kritické myšlení

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 4-12), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní sešit fyzické geografie (viz Příloha 3), Google Earth online, interaktivní tabule, internet, interaktivní mapa

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 5: zopakování, jaké existují světové regiony z hlediska humánní geografie – které jsou již probrány a které ještě ne – zmínka o novém tématu: subsaharská Afrika – seznámení se

- s novým regionem – formou brainstormingu zjistit, co žáci o regionu subsaharská Afrika ví a jestli se přímo s tímto pojmem někdy setkali
- slide 6: vysvětlit podle obrázků a map proč je Afrika rozdělena do dvou regionů
 - po seznámení se s novým pojmem Sahel, pokusit se o jeho znázornění v mapě (přímo v prezentaci) – následně odkrýt správné řešení
 - žáci si rozdají pracovní listy k tématu fyzická geografie Afriky – napsání názvu hodiny – upozornění, že si pracovní listy mají schraňovat, jelikož je to zároveň i zápis z hodiny
 - slide 8: vypracovávání zadaných úkolů na téma rozloha Afriky
 - slide 9 a 10: skutečná velikost Afriky; ukázka, že Afrikou prochází rovník i poledník – zakreslit do slepé mapy v pracovním listu str. 1
 - slide 11: aktivita – je možné z Afriky přejít po souši na jiný kontinent – vyslechnout návrhy – poté na Google Earth online ukázat řešení
 - slide 12: práce s atlasem – vyhledávání nej S, V, J, Z body a zamyšlení se nad tím, jestli tyto body mohou být ještě vzdálenější; analýza obrázku – kde se dané místo vyskytuje?

10.2 Hodina č. 2

Hlavní téma hodiny: Členitost pobřeží a charakteristika reliéfu

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Popíše s pomocí mapy výškovou členitost povrchu Afriky, pojmenuje a vyhledá v mapách nejvíce zastoupené povrchové útvary a posoudí činitele, které je formovaly.
- Pojmenuje a vyhledá v mapách vybrané povrchové celky Afriky.
- Určí název, nadmořskou výšku a vyhledá v obecně zeměpisné mapě Afriky nejvyšší horský masiv.
- Klasifikuje severní, východní, jižní a západní část Afriky podle převládajících tvarů povrchu.
- Rozlišuje dva typy reliéfu (nížinný a vysočiný).

Metody a formy výuky:

- vysvětlování, práce s obrazem, frontální interaktivní výuka, samostatná práce, kritické myšlení

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 13-16), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list fyzické geografie (viz Příloha 3), interaktivní tabule, internet, interaktivní mapa od National Geographic s obrazovou a audiovizuální přílohou

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 13: porovnávání členitosti pobřeží Afriky s pobřežím S Ameriky – následuje práce s interaktivní mapou a pracovním listem, do kterých žáci doplňují vypsané pojmy

- postup práce: žáci vyhledávají jednotlivé body, kdo bod najde – přihlásí se a může jít tento bod přesunout v interaktivní mapě na správné místo – třída si při tom bod zakreslí do slepé mapy (pokud se některé body nestihnou zaznamenat v hodině, pak je to domácí úkol – motivace k rychlejší práci v hodině)
- slide 14 a 15: po zakreslování do slepé mapy (pracovní list viz Příloha 3 – s. 1) ukázky známých ostrovů – žáci podle indicií hádají, o jaký ostrov se jedná
- slide 16: charakteristika reliéfu - na reliéfní mapě Afriky mohou žáci vyhledat: hranice litosférických desek; Velkou příkopovou propadlinu – místo výskytu Kilimandžára a velkých jezer; dále mohou vyhledat, v které části Afriky je největší množství činných sopek a pokusit se vysvětlit, proč se činné sopky vyskytují právě v těchto místech

Na slidu je další odkaz na práci s interaktivní mapou, tentokrát na téma reliéf. Zde si může učitel vybrat – buď se inspirovat tím, jak by výsledná mapa měla vypadat (učitel sám dokreslí prvky do prázdné mapy, doporučuji ponechat vrstvu s nadmořskou výškou (*surface elevation*)) nebo použije odkaz s již vytvořenými prvky. U vybraných reliéfů je v interaktivní mapě vložen buď tematický obrázek se zajímavostmi, nebo i video. Na interaktivní mapě je možné dokázat odlišnost reliéfu SZ a JV Afriky. Dále pak je možnost poukázat na oblasti srázů, u kterých se často vyskytují jezera. Důležité je v tomto směru zmínit Velkou příkopovou propadlinu, ve které se nachází i oblast velkých jezer. Žáci během aktivity s druhou interaktivní mapou zakreslují pojmy do slepé mapy v pracovním listu (viz Příloha 3 s. 3).

10.3 Hodina č. 3

Hlavní téma hodiny: Vodstvo

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Určí a vyhledá v mapách úmoří afrického kontinentu.
- Vyhledá v mapách polohu Viktoriiniých vodopádů a vybraných jezer.
- Pojmenuje a v mapě vyhledá hlavní vodní toky Afriky (Nil, Kongo, Niger, Zambezi).
- Pojmenuje a v mapě vyhledá hlavní jezera a posoudí jejich důležitost a jedinečnost.
- Zobecňuje stav vodstva v subsaharské Africe.
- Hodnotí problematiku nedostatku vody.
- Navrhne možná řešení problémů s nedostatkem vody.

Mezipředmětové vazby:

- dějepis: objevování afrického kontinentu Angličany v éře vlády královny Viktorie

Metody a formy výuky:

- vysvětlování, práce s obrazem, frontální interaktivní výuka, skupinová práce, kritické myšlení

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 17-24), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní sešit fyzické geografie (viz Příloha 3), interaktivní tabule, internet, video

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 17: u tématu vodstvo je možné propojit přírodní systémy, které vysvětlí rozmístění vodních toků na africkém kontinentu. (poloha vůči rovníku, vzdušné proudění, množství srážek, vegetační pokryv, desertifikace). Možná je ukázka sucha i na příkladu pouště Namib, kde je extrémní suchost způsobena tlakovou níží mrazivého vzduchu, která se stáčí podél pobřeží. Každoročně zde spadne pouhých 10 mm srážek; obrazová ukázka že ne vždy byla oblast bez stálých vodních toků
- slide 18: hádání, co je na obrázku + 360° video Viktoriiných vodopádů
- slide 19: práce ve dvojicích – čtveřicích – práce s atlasem – doplňování do tabulky v pracovním listu (viz Příloha 3 s. 2) a poté dopsání údajů přímo do prezentace
- slide 20: správné odpovědi – po této aktivitě si žáci zakreslují do mapy hlavní toky nejvýznamnějších řek
- slide 21: oblast velkých jezer a další jezera, která se v Africe vyskytují; porovnání rozlohy Viktoriina jezera a České republiky
- slide 22: zajímavost vztahující se k jezerům – akvarijní rybičky
- slide 23: problematika Čadského jezera – vysychání – vysvětlení důvodů, proč se tak děje, hledání možností řešení, v odkazu krátké video o jezeru
- slide 24: propojení s dějepisem – zajímavost: co mají Viktoriino jezero a Viktoriiny vodopády společné?

10.4 Hodina č. 4

Hlavní téma hodiny: Podnebí a biomy

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Určí geografickou polohu Afriky z hlediska polohy v podnebných páslech.
- Porovná podnebí v jednotlivých částech Afriky podle teploty a množství srážek, určí jednotlivá podnebná pásma.
- Vybaví si vliv nadmořské výšky na podnebí na příkladu Kilimandžára.
- Vysvětlí vliv pasátů a mořských proudů na podnebí Afriky.
- Objasní závislost rozmístění rostlinstva a živočišstva na podnebí.
- Pojmenuje, vyhledá a srovnává v mapách africká šířková pásma a výškové stupně: tropické deštné lesy, savany, stepi, pouště a polopouště, subtropické lesy a křoviny.

- Pojmenuje a popíše příklady afrického rostlinstva a živočišstva a zařadí je podle výskytu v příslušných podnebných pásmech a geografických šířkových páslech.

Konkretizovaná průřezová témata a mezipředmětové vazby:

- environmentální: ochrana přírody a životního prostředí
- přírodopis: biologie rostlin; základy ekologie: porovnávání způsobu pěstování zemědělských plodin ve vyspělých a v málo rozvinutých zemích
- přírodopis: základy ekologie: organismy a prostředí; ochrana přírody a životního prostředí
- výtvarná výchova: vedená fantazie na téma tropické pralesy (viz Příloha 2)
- matematika: práce s klimatogramy – vyčtení číselných a grafických údajů

Metody a formy výuky:

- brainstorming, vysvětlování, práce s obrazem, frontální interaktivní výuka, skupinová práce, kritické myšlení, diskuse

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 25-63), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list fyzické geografie (viz Příloha 3, s. 4-5), interaktivní tabule, internet, video

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 25 a 26: ukázka odvíjení podnebných pásů rovnoměrně od rovníku; ukázka podobnosti mapy podnebných pásů a šířkových vegetačních pásem, srážek a oblastí sucha – ukázka provázanosti systémů a jejich podobného výskytu – př. kde je nejvíce srážek, nejsou oblasti sucha, jsou to oblasti ležící na rovníku, z podnebných pásů se této oblasti říká rovníková oblast a z hlediska šířkových vegetačních pásem to jsou tropické deštné lesy.
- žáci následně v pracovním listu (viz Příloha 3 s. 4-5) samostatně a tužkou napíší své první odhady a domněnky, jak si představují jednotlivé biomy, tuto část si na konci probraného tématu upraví (za pomoci diskuse a získaných poznatků z hodiny)
- slide 27: zde žáci budou pracovat s pracovním listem na str. 3, kde podle klimatogramů budou vyplňovat tabulku – údaje poté vyplní do prezentace
- slide 28: analýza textu – podle získaných informací z klimatogramů žáci označí, který popis nejlépe odpovídá jednotlivým podnebným pásům
- slide 29-63: ukázky jednotlivých biomů a fauny a flory, které se v nich vyskytují – při probírání jednotlivých biomů si žáci vždy zakreslí danou oblast do slepé mapy (viz Příloha 3 s. 4) a dopíší si legendu která bude psaná formou barva – podnebný pás – biom (tím se poukáže na provázanost systémů a jejich téměř shodného výskytu) – vždy na začátku dalšího biomu žáci analyzují obrázek a za pomoci brainstormingu popisují, co se může v daném biomu vyskytovat a jaké jsou jeho charakteristiky – úkolem žáků je uhodnout o jaké rostliny

či zvířata se jedná a ty pak dopsat do slepé mapy na str. 5; u začátku dalšího biomu budou žáci popisovat daný obrázek (př. deštné lesy – velké množství zeleně, hustý porost, evidentně vlhko apod.; savany – rozlehlé travnaté pláne bez lesů, pouze jednotlivé nízké stromy) – názvy vybraných zvířat a rostlin si žáci zapisují ke slepé mapě do pracovního listu (viz Příloha 3 s. 4) – u některých endemitů si mohou udělat poznámku přímo k dané oblasti (viz welwitschie podivná v poušti Namib)

- slide 64: na konci hodiny rozdělení žáků do skupin (podle počtu žáků ve třídě) – každá skupina dostane přidělený jeden z uvedených národních parků: úkolem je vyhledat zajímavosti, základní informace a obrázky – všechny tyto materiály společně s pastelkami, fixami, lepidlem apod. si přinesou na další hodinu

10.5 Hodina č. 5

Hlavní téma hodiny: Skupinová práce – národní parky

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vybaví si a v mapách vyhledá několik vhodných příkladů afrických národních parků nebo přírodních rezervací.
- Uvede předmět ochrany národních parků a doloží příkladem.
- Hodnotí klady a zápory cestovního ruchu v národních parcích subsaharské Afriky.
- Žáci hodnotí výstupy ostatních žáků.

Konkretizovaná průřezová témata a mezipředmětové vazby:

- osobnostní a sociální výchova: přispívání k utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ní (aktivity při skupinové práci)
- environmentální výchova: vedení k uvědomování podmínek života a možností jeho ohrožení (živelné pohromy, lidská činnost)
- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: vytváří poznatky a dovednosti k přípravě zájezdu s cestovní kanceláří

Metody a formy výuky:

- projektová výuka (tvorba posteru), práce s textem, skupinová a kooperativní výuka, práce s obrazem

Materiální didaktické prostředky:

- atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), text, obrazy, katalogy cestovních kanceláří, encyklopedie, velké papíry, fixy, pastelky, nůžky, lepidla apod.

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- V první polovině hodiny žáci za pomoci katalogů cestovních kanceláří, obrázků a map z internetu společně se zjištěnými zajímavostmi zpracovávají vlastní výstup v podobě posteru.

- Skupina po jeho vytvoření odprezentuje svůj výsledek s odpověďmi na následující otázky:
 1. kde se tento národní park nebo rezervace vyskytuje
 2. proč je toto místo chráněné
 3. v jakém místě se nachází (stát/-y, podnebný pás i vegetační pás)
 4. jaká se zde nachází fauna a flora
 5. důvody, proč byste doporučili/nedoporučili návštěvu parku či rezervace.
- Během prezentování jednotlivých skupin si ostatní žáci zapisují základní poznatky do tabulky v pracovním listu (viz Příloha 3, s. 6).
- zadání DÚ: do mapy v pracovním listu (viz Příloha 3, s. 4) dokreslí vybrané národní parky; doma vyhledat v novinách, internetu apod. nějaký problém, který sužuje africkou přírodu – zjistit pouze název a krátkou informaci – napsané na papíru zvlášť

10.6 Hodina č. 6

Hlavní téma hodiny: Vybrané problémy africké přírody, úvod do tématu historie

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vybavuje si hlavní problémy africké přírody, dává příklady, hodnotí důsledky.
- Vysvětluje pojmy desertifikace, odlesňování.
- Hodnotí, jaký vliv měly evropské mocnosti na africkém kontinentu.
- Navrhuje možná řešení zmenšení nebo vymizení problému.

Konkretizovaná průřezová témata a mezipředmětové vazby:

- výchova demokratického občana: rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti
- environmentální: ochrana přírody a životního prostředí
- mediální výchova: vede ke sledování zpravodajských relací, k zájmu o odbornou literaturu a časopisy

Mezipředmětové vazby:

- dějepis: problematika otroctví, kolonizace a dekolonizace

Metody a formy výuky:

- brainstorming, rozhovor, vysvětlování, práce s obrazem, diskuse, frontální interaktivní výuka, kritické myšlení, skupinová práce

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 65-71), pracovní list fyzické geografie (viz Příloha 3, s. 6), interaktivní tabule (pro potřeby projekce slidů)

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 65: brainstorming vycházející z DÚ, kdy měli žáci vyhledat různé problémy africké přírody
- slide 66-69: jsou rozebrány tři významné problémy africké přírody; učitel vždy sdělí faktický údaj a žáci by na něj měli v diskusi reagovat – říct svůj názor na danou problematiku a podložit jej argumenty
- slide 66: deforestace – jaké jsou následky kácení deštných pralesů a jak zamezit nebo zmenšit tento problém
- slide 67: desertifikace – diskuse na téma, proč dochází k rozšiřování pouští, jak je možné zastavit nebo zmírnit tento proces
- slide 68-69: nelegální lov zvířat – kdo a hlavně za jakým účelem loví tato zvířata, jak tuto problematiku řešit? Jak bojovat proti pytlákům?
- žáci ve skupinách vypracovávají otázky v pracovním listu (viz Příloha 3, s. 5)
- slide 70-71: zmínka o nejstarší historii afrického kontinentu – jak vypadala předkoloniální Afrika (vysvětlit pojem kolonie); analýza mapy - v jakých oblastech se v současné Africe vyskytují nejvýznamnější města a jak tomu bylo v předkoloniálním období?
- nastínění historického vývoje Afriky (období před objevnými cestami Evropanů a před obdobím kolonií – v této souvislosti je podstatné zmínit i obchod s otroky)
- možnost určit dvěma dobrovolníkům referát do další hodiny na téma nejnámější objevitelé: David Livingstone a Emil Holub – pouze základní otázky, tedy odkud pocházeli a čím se nejvíce proslavili + nějakou zajímavost navíc (maximálně však na 3-5 minut)

10.7 Hodina č. 7

Hlavní téma hodiny: Historie subsaharské Afriky

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vybaví si alespoň dvě evropské mocnosti, které vlastnily nejvíce kolonií v Africe.
- Vyvozuje závěry, proč se evropské mocnosti zajímaly o Afriku.
- Na příkladech z africké historie vysvětluje vztahy mezi využíváním přírodních zdrojů a vývojem lidské společnosti.
- Hodnotí, jaký vliv měly evropské mocnosti na africkém kontinentu.

Mezipředmětové vazby:

- dějepis: historie objevování afrického kontinentu; David Livingstone a Emil Holub; obchod s otroky; proces kolonizace a dekolonizace

Metody a formy výuky:

- rozhovor, vyprávění, práce s obrazem, diskuse, frontální výuka, kritické myšlení, samostatná práce, skupinová práce

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 72-76), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 1), interaktivní tabule

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 72: objevování afrického kontinentu – skupinová práce, snahy o zodpovězení otázky: představte si, že jste evropští kolonizátoři – nemáte žádnou mapu a představa o tom, jak vypadá tento kontinent, je mlhavá. Jaké by byly vaše postupy při kolonizování? – propojení již získaných geografických poznatků a spojení jejich úsudku, odkud by bylo nejvhodnější začínat objevování (kolonizování) nového a tím pádem nezmapovaného kontinentu
- slide 73: si mohou z nabídky možností vybrat tu nejlepší možnou variantu a samozřejmě vysvětlit, proč se rozhodli právě pro ni (kritické myšlení – zapojení již získaných znalostí a vlastních zkušeností)
- na přiložených mapách (ve stejném slidu) mohou popsat z jakých oblastí, do kterých probíhalo objevování kontinentu.
- následují referáty na téma nejznámější objevitelé Livingstone a Holub (jestli si je žáci vybrali)
- slide 74: porozumění textu – popsání, co v daném úryvku můžeme vyčíst
- slide 75: graficky znázorněný vývoj počtu otroků dovezených z Afriky do Nového světa – diskuse na téma otroctví, zmínit se o případu Oty Bengy a lidských ZOO
- slide 76: kolonialismus – vysvětlení karikatury; následně analýza mapy kolonií – odpovědi na otázky: jaké vzory nadvlády jsou patrné z dané mapy (např. snaha VB o propojení severní a jižní Afriky); která evropská velmoc spravovala nejvíce kolonií; z atlasu na str. 101 zjistíte, ve kterém období docházelo k největší míře osamostatňování afrických států
- žáci poté ve dvojicích vypracovávají otázky v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 1)

10.8 Hodina č. 8

Hlavní téma hodiny: Kultura, jazyky, náboženství

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Interpretuje tradiční a moderní prvky v současné kultuře subsaharské Afriky.
- Vybaví si hlavní náboženství (křesťanství, islám, tradiční náboženství).
- Popíše výskyt množství jazyků a etnických skupin v subsaharské Africe a zhodnotí jejich přínos celé kultuře.
- Vybaví si alespoň 2 etnika subsaharské Afriky.
- Hodnotí pozitiva a negativa výskytu většího množství etnik a jazyků na relativně malém území.

Konkretizovaná průřezová témata:

- multikulturní výchova: seznamování s různými kulturami, s jejich tradicemi i hodnotami, spoluvytváření předpokladu k uvědomování si vlastních kulturních zvyků, tradic a hodnot, podpora utváření pozitivních mezilidských vztahů (spolupráce, tolerance)
- výchova demokratického občana: respektování kulturních, etnických, náboženských, jazykových odlišností

Metody a formy výuky:

- rozhovor, vyprávění, práce s obrazem, diskuse, frontální výuka, kritické myšlení, samostatná práce, skupinová práce

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 78-86), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 2-3), interaktivní tabule, internet, audiovizuální prostředky (videoklipy z Youtube)

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 78: testování žáků, jak vnímají Afriku – jestli jako zaostalý region nebo jako rozvíjející se region s rostoucím počtem velkoměst – s tím zmínit i rostoucí počet slumů
- slide 79: všeobecně k tématu kultura – základní charakteristiky; vhodné připomenout, že toto je jeden z hlavních důvodů rozdělení Afriky na dva regiony
- slide 80 a 81: věnují se tradiční vs. moderní kultuře – žáci zapisují do pracovního listu (viz Příloha 4, s. 1)
- u moderní kultury jsou vloženy i hudební ukázky, které by měly žáky přesvědčit o tom, že Afrika již není kontinent, kde se provozují pouze tradiční formy kultury
- tyto ukázky je vhodné pustit žákům při nějaké aktivitě, např. když budou doplňovat schéma s etnickými skupinami (viz Příloha 4 s. 2)
- slide 82: náboženství – opět poukázat na hranici Sahelu, možnost nechat přečíst ukázku jednoho z náboženských systémů (dogonský)
- poukázat na vliv Evropanů i muslimů v tomto regionu – šíření křesťanství a islámu
- slide 83: u poznávání zástupců největších náboženství zmínit i pravoslavné (koptské) křesťanství
- slide 84: procvičování schopnosti čtení z tabulky – např., které náboženství zaznamená do budoucna velký nárůst vyznavačů?
- slide 85: jazyky – poukázání na velkou rozmanitost a potřebu tuto unikátnost chránit – řešení otázky, proč některé jazyky vymírají? – v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 2) žáci napíší své domněnky, jaká jsou pozitiva a negativa výskytu velkého množství jazyků a etnických skupin
- s tématem jazyků propojit získané znalosti s kolonizací – většina Afričanů ovládá více jazyků → opět vliv kolonizace – diskuse na téma k čemu se může znalost více jazyků hodit?

- slide 86: seznamování se s africkými etniky – následuje samostatná práce, při které si žáci doplňují schéma v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 3)

10.9 Hodina č. 9

Hlavní téma hodiny: Obyvatelstvo

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vyhledá v mapách nejhustěji a řídkce zalidněné oblasti Afriky.
- Posoudí příčiny nerovnoměrnosti v rozmístění afrického obyvatelstva.
- Stanovuje hypotézy, proč jsou některé oblasti hustě osídlené a proč jsou některé neosídlené.

Metody a formy výuky:

- rozhovor, vyprávění, práce s obrazem, diskuse, frontální výuka, kritické myšlení, samostatná práce, skupinová práce

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 88-103), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 3), interaktivní tabule

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 88: populační růst – práce s grafem – př. v jakém roce dosáhne obyvatelstvo Afriky hranice jedné miliardy; kolikrát se zvýšil počet obyvatel mezi lety 1950 a 2017 (= propojení matematiky a zeměpisu)
- slide 89: práce s odlišným typem mapy – anamorfovaná mapa; kladení otázek typu Jak vysvětlíte, že Rwanda či Burundi, státy o malé rozloze, mají mnohem více obyvatel než země Sahelu?
- slide 90: hustota zalidnění - žáci budou v prezentaci kroužkovat oblasti, ve kterých je vyznačena nejvyšší hustota. Tato aktivita je namířena na propojování dosud získaných znalostí. Měli by si uvědomit, kde se vyskytuje nejvyšší počet obyvatel – pobřeží, blízko velkých vodních toků či jezer, nížiny, úrodné oblasti, příhodné klima. Z mapy by měli také vyčíst, jak je obyvatelstvo rozloženo a jaká je celková hustota zalidnění (nízká /vysoká).
- slide 91: porovnání rozmístění obyvatelstva v subsaharské Africe a v Severní Americe
- slide 92: žáci vysvětlují, proč je v subsaharské Africe nízká hustota zalidnění
- Hledají možnosti řešení navýšení podílu městského obyvatelstva (změna způsobu obživy – ze zemědělství do průmyslu či služeb).
- Žáci si za pomoci výběru upevňují, jaký je rozdíl mezi venkovským a městským obyvatelstvem.
- v další aktivitě – přiřazování regionů subsaharské Afriky k míře urbanizace – se žáci začínají seznamovat s jednotlivými regiony subsaharské Afriky

- slidy 93 a 94: další demografické údaje – populační pyramida, plodnost, naděje na dožití – důraz je kladen především na rozvoj schopnosti popsat mapu a analyzovat graf populační pyramidy. Možnost porovnat populační pyramidu subsaharské Afriky s evropskou – porovnání vyspělého a rozvojového regionu
- slide 95: hlavní nemoci podílející se na vysoké úmrtnosti – propojení s biologií – poznávání hmyzu a viru, které stojí za těmito smrtelnými chorobami. Žáci se postupně dozvídají detaily k těmto přenašečům a virům. Žáci si v průběhu doplňují informace do pracovního listu (viz Příloha 4, s. 3).
- slide 96: pokračování tématu nemocí – diskuse na téma HIV – jak by interpretovali přiloženou mapu, co znamená symbol červené stuhy? Jaký může mít tato nemoc dopad do budoucna?
- Za domácí úkol se mají žáci podívat na Story maps a pročíst si uvedené problémy obyvatelstva subsaharské Afriky.

10.10 Hodina č. 10

Hlavní téma hodiny: hranice států, mezinárodní organizace, vybrané problémy obyvatelstva subsaharské Afriky, úvod do hospodářství

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Popíše snahy o spolupráci na mezinárodní úrovni (zná Africkou unii).
- Vyjmenuje vybrané problémy obyvatelstva subsaharské Afriky a dokáže o nich krátce hovořit.
- Vybavuje si vybrané problémy a konflikty a dokáže přibližně identifikovat jejich lokaci.
- Hodnotí podle vlastního úsudku, proč jsou v subsaharské Africe takovéto problémy nebo konflikty.
- Vyvozuje závěry po přečtení vybrané problematiky.
- Vyhledá na politické mapě subsaharské Afriky vybrané státy a vybraná hlavní a velká města.
- Určí a vyhledá v mapách oblasti západní, centrální, východní a jižní Afriky vhodné pro osídlení, pro zemědělství, těžbu nerostných surovin, průmysl a pro cestovní ruch.
- Vysvětlí, jaký vliv mají světové hospodářské velmoci v subsaharské Africe.
- Posoudí příčiny hospodářského zaostávání afrických států.

Konkretizovaná průřezová témata:

- environmentální výchova: vedení k uvědomování podmínek života a možností jeho ohrožení (živelné pohromy, lidská činnost)
- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: africké regiony v globálních souvislostech hospodářského a politického vývoje; seznamování s příčinami a důsledky globálních problémů lidstva

- mediální výchova: rozvoj dovedností při práci s internetem; vedení ke kritickému přebírání všech získávaných informací

Mezipředmětové vazby:

- dějepis: rozdělený a integrující svět: rozpad koloniálního systému, geopolitické problémy afrických nástupnických států

Metody a formy výuky:

- vysvětlování, práce s obrazem, diskuse, frontální výuka, kritické myšlení

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 98-115), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 3), interaktivní tabule

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 98: se věnuje hranicím a jejich vzniku – analýza mapy koloniálních států a současných hranic
- slide 99: aktualita – nejmladší stát subsaharské Afriky
- slide 100: ukázka míry zkorumpovanosti v Africe v porovnání s ostatními světovými regiony
- slide 101-103: mezinárodní organizace – pouze pro ukázkou, nejdůležitější je poslední zmíněná – Africká unie
- slide 104: odkaz na Story Maps – projetí jednotlivých kapitol problémů obyvatelstva subsaharské Afriky – diskuse s žáky o jednotlivých tématech – která je nejvíce zaujala, apod.; v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 4) žáci ve skupinách řadí různé konflikty podle vážnosti
- slide 105-106: základní charakteristika hospodářství subsaharské Afriky, vysvětlení pojmu postkoloniální stát
- slide: 107-110: podíl na tvorbě HDP, struktura zaměstnanosti obyvatelstva, nezaměstnanost obyvatelstva – tyto pojmy by žáci měli znát z úvodu do regionální geografie a z tématu Amerika – možnost porovnání těchto údajů s Amerikou
- slide 111: města – problematika slumů – diskuse s žáky, co je to slum a jaké jsou jeho největší problémy
- slide 112-114: spolupráce se zahraničím, nadnárodní korporace a jejich „*temnější*“ stránka působení v regionu, diskuse na téma spolupráce s evropskými zeměmi (odkaz koloniální doby?) a s Čínou – proč se zajímá o daný region?
- slide 115: diverzifikace průmyslu jako cesta ke zlepšení hospodářské situace
- slide 116: žáci se rozdělí do 4 skupin, ve kterých budou vypracovávat informace o jednotlivých regionech subsaharské Afriky – mají si vyhledat veškeré dostupné informace,

kteřé jim pomohou vytvořit poutavý plakát (nebo poutavou prezentaci) o regionu, do kterého mají za úkol nalákat zákazníka cestovní kanceláře

10.11 Hodina č. 11

Hlavní téma hodiny: Zemědělství, průmysl, sektor služeb, regiony subsaharské Afriky

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Rozlišuje přírodní zdroje podle charakteru a hospodářského využití.
- Pojmenuje příklady plodin, pěstovaných v jednotlivých oblastech subsaharské Afriky pro výživu a pro vývoz, určí v mapách oblasti jejich pěstování.
- Dává příklady hlavních nerostných surovin, těžené v jednotlivých oblastech Afriky významné pro hospodářství, určí v mapách oblasti jejich těžby.
- Identifikuje v mapách zeměpisné oblasti subsaharské Afriky: západní, centrální, východní a jižní; určí jejich geografickou polohu v zeměpisné síti a polohu vůči sousedním oblastem z hlediska dalších společenských politických a hospodářských kritérií.
- Z každého regionu subsaharské Afriky vyjmenuje názvy alespoň tři států.
- Vymezí oblast Sahelu jako hranici mezi severní a subsaharskou Afrikou.
- Vysvětlí důvody regionalizace Afriky na severní a subsaharskou.

Konkretizovaná průřezová témata:

- environmentální výchova: poznávání a chápání souvislostí mezi vývojem lidské populace a vztahů k prostředí v různých oblastech světa
- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: africké regiony v globálních souvislostech hospodářského a politického vývoje

Metody a formy výuky:

- vyprávění, práce s obrazem, diskuse, frontální výuka, skupinová práce

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 117-130), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 5), interaktivní tabule

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 117-120: tržní plodiny a plodiny pro potravu místních obyvatel, ukázka, jak takovéto plodiny vypadají – zde možnost názorné ukázky např. kešu oříšků, arašídů, kokosového ořechu, přivonění ke kávě z Etiopie
- slide 121: na uvedeném internetovém odkazu jsou ukázky z tradičních pokrmů napříč subsaharskou Afrikou; zmínka o základních složkách potravin místních lidí
- slide 122: průmysl – základní charakteristika, vyzdvižení významu těžby nerostných surovin

- slide 123: zaměření na těžbu ropy; na grafu ukázka největších producentů; možnost porovnání subsaharské Afriky s regionem Blízkého východu, který je největším producentem.
- slide 124: ukázka mapy, zobrazující využití půdy a mapy s výskytem zdrojů nerostných surovin; žáci pracují s atlasem (s. 104-105) a vypracovávají otázky, které jsou v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 6), zde možno ukázat tzv. měděný pás
- na soutěž (a popř. malou jedničku) vyhledají v atlase státy podle indicií v pracovním listu (viz Příloha 4, s. 5)
- slide 125: rozvoj sektoru služeb – možnost zopakování, co všechno tento sektor obsahuje, položení asertivní otázky: Cestovní ruch: významný přínos k rozvoji afrických států nebo zdroj možného rizika? (zmínit, že cestovní ruch je jednou z velkých částí jednotlivých skupinových prezentací)
- slide 126-129: kvalitní dopravní síť – základ rozvoje hospodářství, práce s faktickým údajem o hustotě železniční sítě – co nám říká, proč je železnic málo, kde se železnice vyskytují, apod.
- silnice – zamyšlení se nad otázkou, jaké mohou být příčiny nízké hustoty sítě a v čem tkví problém v údržbě?
- letecká doprava a ukázka lodní dopravy – ukázky známých leteckých společností, vyhledávání největších letišť a přístavů v atlase
- slide 130: ukázka počtu uživatelů internetu a Facebooku – porovnání s Českou republikou, možnost porovnání s údaji o zaměstnanosti obyvatel v jednotlivých sektorech

10.12 Hodina č. 12

Hlavní téma hodiny: Skupinová práce – regiony subsaharské Afriky

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vybaví si a v mapách vyhledá regiony subsaharské Afriky.
- Vybaví si u každého regionu alespoň jeden stát s jeho hlavním městem.
- Sumarizují získané informace z vyhledaných textů a zpracovávají je do formy plakátu.

Konkretizovaná průřezová témata:

- osobnostní a sociální výchova: přispívání k utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ní (aktivity při skupinové práci)
- výchova demokratického občana: rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti
- mediální výchova: spoluvytváření předpokladů ke kritickému vnímání mediálních sdělení, k přiměřené analýze mediálních prostředků jako zdrojů geografických dat a informací;

vedení ke sledování zpravodajských relací, k zájmu o odbornou literaturu a časopisy; rozvoj dovedností při práci s internetem; vedení ke kritickému přebírání získávaných informací

Metody a formy výuky:

- projektová výuka, práce s textem, skupinová a kooperativní výuka, práce s obrazem, internet

Materiální didaktické prostředky:

- atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), text, obrazy, katalogy cestovních kanceláří, encyklopedie, slepé mapy, velké papíry (nejlépe čtvrtky nebo balicí papír), fixy, pastelky, nůžky, lepidla, přístup na internet, apod.

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- Žáci za pomoci katalogů cestovních kanceláří, obrázků a map z internetu společně se zjištěnými zajímavostmi zpracovávají vlastní výstup (plakát).
- Každý plakát bude obsahovat tyto náležitosti:
 1. název regionu
 2. nakreslená nebo vytištěná mapa s vyznačenými jednotlivými státy a místy, o kterých budou skupiny hovořit
 3. základní charakteristika regionu – povrch, podnebí, biomy, fauna, flora
 4. místa, která by stála za navštívení a krátký text o nich (vždy však minimálně 5 míst) – to bude zpracováno formou cesty / putovního výletu (kde a jaký den, na jak dlouho), který si bude potencionální zákazník vybírat ze všech prezentovaných regionů.
- oznámení, že na následující hodině budou první dvě prezentace o západní a centrální Africe

10.13 Hodina č. 13

Hlavní téma hodiny: Region západní a centrální Afrika + prezentování prvních dvou skupin

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vymezí na mapě Afriky region západní Afriky.
- Vyhledá v mapách jednotlivé státy západní Afriky a nejvýznamnější města.
- Popíše z geografického hlediska modelový stát západní Afriky – Nigérii.
- Vymezí na mapě Afriky region centrální Afriky.
- Vyhledá v mapách státy centrální Afriky a nejvýznamnější města.
- Popíše z geografického hlediska modelový stát centrální Afriky – Demokratická republika Kongo.
- Hodnotí výstupy svých spolužáků při prezentování jejich skupinové práce.

Konkretizovaná průřezová témata:

- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: africké regiony v globálních souvislostech hospodářského a politického vývoje

- výchova demokratického občana: rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti

Metody a formy výuky:

- vyprávění, práce s obrazem, frontální výuka, skupinová práce, projektová výuka

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 131-132), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 5), interaktivní tabule, postery prezentujících skupin

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 131 a 132: hospodářství z všeobecného měřítka pro celou subsaharskou Afriku je již probrané, na následujících slidech bude vždy informace o hospodářství v jednotlivých regionech
- Žáci si zapisují do pracovního listu (viz. Příloha 4, s. 5) – po zakreslení základních údajů do slepé mapy a vyplnění vybraných bodů v pracovním listu následuje prezentace výsledku skupiny o západní Africe.
- Během prezentace třída poslouchá a zapíše si další zajímavosti, vztahující se především k lokalitám, vhodných pro cestovní ruch.
- Po prezentaci hodnotí výkon zbytek třídy a společně s tím sdělí, co si zapsali do pracovního listu.
- Obdobně následuje i prezentace další skupiny na region centrální Afriky.

10.14 Hodina č. 14

Hlavní téma hodiny: Region východní a jižní Afrika + prezentování posledních dvou skupin

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vymezí na mapě Afriky region východní Afriky.
- Vyhledá v mapách jednotlivé státy východní Afriky a nejvýznamnější města.
- Popíše z geografického hlediska modelové státy východní Afriky – Etiopie, Keňa.
- Vymezí na mapě Afriky region jižní Afriky.
- Vyhledá v mapách jednotlivé státy jižní Afriky a nejvýznamnější města.
- Popíše z geografického hlediska modelový stát jižní Afriky – Jižní Afriku – zdůvodní její výjimečné postavení v rámci celého regionu subsaharská Afrika.
- Hodnotí výstupy svých spolužáků při prezentování jejich skupinové práce.

Konkretizovaná průřezová témata:

- výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech: africké regiony v globálních souvislostech hospodářského a politického vývoje

- výchova demokratického občana: rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti

Metody a formy výuky:

- vyprávění, práce s obrazem, frontální výuka, skupinová práce, projektová výuka

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 133-134), atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011), pracovní list humánní geografie (viz Příloha 4, s. 6), interaktivní tabule, postery prezentujících skupin

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- slide 133 a 134: hospodářství východní a jižní Afriky – na těchto dvou regionech (nejvyspělejší a nejméně vyspělý region subsaharské Afriky) je vhodné ukázat rozdíly ve způsobu obživy, zemědělství, průmyslu, službách apod.
- Žáci si zapisují do pracovního listu (viz. Příloha 4, s. 6) – po zakreslení základních údajů do slepé mapy a vyplnění vybraných bodů v pracovním listu následuje prezentace výsledku skupiny o východní Africe.
- Během prezentace třída poslouchá a zapíše si další zajímavosti, vztahující se především k lokalitám, vhodným pro cestovní ruch.
- Po prezentaci hodnotí třída výkon a společně si sdělí, co si zapsali do pracovního listu.
- Obdobně následuje i prezentace další skupiny na region jižní Afriky.

10.15 Hodina č. 15

Hlavní téma hodiny: Závěrečné opakování

Školní výstupy (podle revidované Bloomovy taxonomie kognitivních cílů):

- Vybavuje si základní pojmy a znalosti, které se naučil v průběhu výuky.
- Dává příklady k jednotlivým bodům v otázkách při opakování.

konkretizovaná průřezová témata:

- osobnostní a sociální výchova: přispívání k utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ní (aktivity při skupinové práci)
- výchova demokratického občana: rozvíjí a podporuje komunikační, formulační schopnosti a dovednosti

Metody a formy výuky:

- didaktické hry, skupinová práce, kritické myšlení, audiovizuální výuka

Materiální didaktické prostředky:

- power pointová prezentace s mapovou, obrazovou a tabulkovou přílohou (slide 135-184), interaktivní tabule, atlas (PTÁČEK, J., aj. 2011)

Popis jednotlivých aktivit (podle slidů v power pointu):

- žáci budou během hodiny rozděleni do týmů, ve kterých absolvují soutěže:
 - „*riskuj*“ – hra v power pointové prezentaci, má stejná pravidla, jako stejnojmenná televizní soutěž. Skupiny si vybírají z nabídky otázek. Při správné odpovědi dostávají daný počet bodů. Při špatné odpovědi stejný počet bodů ztrácí. Ve hře je možné jít i do minusových hodnot. V poli jsou celkem tři místa, která obsahují zlatou, stříbrnou a bronzovou cihličku, které udělují určený počet bodů. Vyhrává tým s nejvyšším počtem bodů.
 - *najdi a zaznamenej* – učitel na papírky nastříhá veškeré pojmy, které byly probrány během výuky o subsaharské Africe. Žáci jsou rozděleni do skupin, které stojí přibližně v polovině třídy. Každý člen týmu vždy v určitý čas vylosuje papírek, na kterém je jeden pojem. Ten pak jde zaznamenat do interaktivní mapy od National Geographic. Každý tým má vlastní symbol pro zaznamenávání do mapy. Když dotyčný neví, může si nechat od skupiny slovně poradit (mohou se však používat geografické údaje – jako určování umístění podle světových stran apod., nemohou pomáhat stylem „*ještě trochu doleva*“). Vyhrává ten tým, který umístí nejvíce bodů správně. Určí-li bod sám, dostává tým dva body, pomůže-li mu skupina, dostávají pouze jeden bod. V případě, že je bod špatně umístěn, odchází bez bodu.
 - *Víš, co to je?* – učitel si vymyslí definice různých pojmů, které žákům, rozdělených do skupin, přečte. Za uhádnutý pojem dostává skupina bod.

11 Reflexe dvou výukových hodin (aplikování připraveného výukového materiálu v praxi)

Díky vstřícnosti paní učitelky jsem si mohla vyzkoušet v praxi alespoň dvě výukové hodiny s využitím připraveného materiálu. Jako ukázkové hodiny byla vybrána témata členitost pobřeží a charakteristika reliéfu (viz hodina č. 2, kapitola 9.2) a téma obyvatelstvo (viz hodina č. 9, kapitola 9.9). Tyto hodiny byly vybrány záměrně, jelikož zastupují jak fyzickou, tak humánní geografii. První hodina mi pomůže získat zpětnou vazbu, zdali je vhodné a efektivní používat interaktivní mapy během výuky. Na druhé hodině bych si ráda vyzkoušela aplikovat metodu kritického myšlení kladením otázek na téma hustota zalidnění (viz kapitola 4, s. 92-93).

11.1 Předpoklady k výuce, poznámky k žákům

V této třídě bylo téma afrického regionu probíráno na konci šestého ročníku, takže by základní povědomí o dané oblasti měli mít. Předpoklady byly takové, že žáci budou mít problém

se samotným pojmem subsaharská Afrika, jelikož se na dané škole ani nevyučuje jako samostatný region. Je společně se severní Afrikou vyučován jako jeden region Afrika.⁶⁰

Ve vybraném sedmém ročníku je celkem 26 žáků, které bych charakterizovala jako velice zvědavé se spoustou mnohdy zajímavých otázek. Žáci se nebáli říct vlastní názor. Negativem, který ztěžoval práci ve třídě, byla pomalá samostatná práce se zakreslováním do mapy. Vše žákům trvalo relativně dlouhou dobu. Ale i přes tyto nesnáze byla i tentokrát práce s žáky velmi dobrá.

11.2 Výuková hodina č. 1

2 minuty	úvod do tématu, rozdání atlasů a pracovních listů
15 minut	členitost pobřeží, ostrovy - práce s interaktivní mapou, atlasem a pracovním listem
6 minut	poznávání ostrovů – zamyšlení se nad různorodostí Afriky (není jen poušť, ale i krásné ostrovy s různorodou přírodou)
20 minut	charakteristika reliéfu - práce s interaktivní mapou, atlasem a pracovním listem, obrazové a video ukázky
1 minuta	ukončení hodiny, poděkování

11.2.1 Popis průběhu hodiny

Žáci byli již od paní učitelky informováni, že následující dvě hodiny budou mimo aktuálně probírané téma (Asie). Tím pádem již nebylo zapotřebí delšího vysvětlování. Po krátkém úvodu, při kterém jsem jim představila téma mé diplomové práce, jsme se mohli pustit do práce.

Jak již bylo zmíněno, toto téma mají žáci již z loňského roku probrané, takže obě výukové hodiny byly pojaté jako možnost opakování, při kterém si mohli žáci sami vyzkoušet, kolik si z učiva o Africe pamatují. Hlavním cílem této hodiny je zjištění, jaká bude reakce žáků na interaktivní mapu a jestli bude jejich práce se slepou mapou rychlejší, když budou mapu vyplňovat společně a uvidí hledané pojmy nejenom v atlasu nebo na statické nástěnné mapě, ale i na interaktivní tabuli. Tato hodina je cílená především na seznámení se s mapou a základními prvky, které se v dané oblasti vyskytují. Na začátku hodiny byly rozdány atlasy a pracovní listy (viz Příloha 3 s. 1 a 3).

V první části žáci porovnávali členitost pobřeží Afriky s pobřežím Severní Ameriky. Velmi rychle dospěli k řešení, že dané pobřeží je chudé a není tolik členité jako to americké. Následně jsme přešli k práci s interaktivní mapou na stránkách *National Geographic*. Žákům jsem krátce vysvětlila, jak tato mapa funguje (především jak se přesouvají pojmy k bodům a že je zde možnost přiblížení mapy). Práce byla vedena tak, že si žáci nejdříve vyhledali pojem v atlasu a šli ho přesunout na interaktivní tabuli k danému bodu. Zbytek třídy hodnotil, zdali je název

⁶⁰ Během první hodiny se pracovalo s celou Afrikou, jelikož se věnuje fyzické geografii a nebylo zapotřebí zmiňovat dělení Afriky na severní region a subsaharský region. V druhé hodině se žáci s pojmem subsaharská Afrika více seznámili, jelikož bylo probíráno téma, spadající do humánní geografie.

správně přesunut. Velmi mne potěšilo, že se zvýšila snaha rychlejší práce s mapou v atlasu, aby mohli jít k interaktivní tabuli přesunout pojem. Vždy, když byl takovýto pojem přiřazen, si žáci vystínovali danou oblast a připsali odpovídající číslo v pracovním listu. Celkem dvakrát se třída ozvala, že byl pojem špatně přiřazen, jinak se chyba nevyskytla. Zpětná kontrola žáků, která nevzešla z mého přičinění, mi podala zpětnou vazbu, že jsou žáci do výuky zapojeni. Po umístění všech bodů jsme si všichni ještě jednou zkontrolovali, jestli máme body správně umístěné.

Následovaly dva slidy, během kterých měli žáci podle indicií poznat, o jaký ostrov se jedná. U prvního ostrovu ihned poznali, že se jedná o Madagaskar. Žáky velmi pobavila následující aktivita, kterou evidentně vůbec nečekali. Měli slovně popsat, co vidí na obrázku. Kdokoli měl nějaký nápad, mohl přijít k tabuli a za pomoci zvýrazňovacího nástroje ukázat, co vidí. Postupně přišli na to, že se nejedná o list, ale asi o nějaké zvíře. Poté byl odhalen další obrázek, kde již mohli ploskorepa fantastického vidět bez jeho maskovacího reflexu, jelikož byl vyfocen na trávě. Tento slide měl za úkol představit bohatou faunu na Madagaskaru a přiblížit pojem endemit. Ten již žáci znali, takže nebylo zapotřebí dalšího vysvětlování.

Na dalším slidu byla podobná aktivita, při které podle ukázky z internetového deníku a tematického obrázku s kořením měli poznat, o jaké ostrovy se jedná. U zmíněného odkazu na noviny byl název ostrovů uveden, takže stačilo jen správně analyzovat obrázek. Na to také žáci rychle přišli. U druhého obrázku měli problémy, a tak jsem jim poradila, že je tento ostrov u státu Tanzanie. Jelikož byl předtím zakreslován do mapy, nebylo náročné najít jeho název. Touto oddychovou aktivitou jsem žákům ukázala, že Afrika není jen o poušti a chudobě, ale že v ní jsou i krásná místa, s bohatým přírodním dědictvím, která jsou velmi často vyhledávaná turisty.

Třetí část hodiny byla zaměřena na charakteristiku reliéfu. V prezentaci byl uveden obrázek, zobrazující výskyt Africké a Somálské desky. Úkolem žáků bylo vyhledat, co se na hranicích těchto dvou desek vyskytuje. Žáci po chvíli hledání v atlasu odpověděli Velká příkopová propadlina a Etiopská vysočina. Když jsem je ještě chvíli nechala přemýšlet, zmínili ještě jezera a sopky. Následně jsem jim odhalila další, překryvnou mapu, která potvrdila jejich výsledky. U této mapy jsem žákům ukázala, že africký kontinent se dělí na dva typy reliéfu – nížinný a pahorkatinný. Pro přesnost jsem se třídy zeptala, kde si myslí, že se vyskytují. Nejdříve mi bylo řečeno, že jsou nížiny „*nahoře*“ a vysočiny „*dole*“, za což jsem nebyla moc ráda a chtěla jsem, aby použili správné geografické označení. Po opravení terminologie jsme se mohli pustit do další práce s interaktivní mapou. Žáci si opět otevřeli atlasy a nachystali pracovní listy (u této slepé mapy jsou i pojmy k vodstvu, které se vyznačují až na další hodině, takže o této hodině se s nimi nepracovalo). Mezitím jsem si otevřela prázdnou interaktivní mapu a přidala do ní vrstvu s výškovou členitostí, kterou jsem na chvíli ponechala průhlednou. Žákům bylo díky ní ukázáno, že předchozí rozdělení na nížinnou a vrchovinnou část je správné. Nechala jsem jednoho žáka, aby vyznačil přibližnou hranici mezi SZ nížinnou a JV vrchovinnou částí. Následně jsem za

pomoci liniového nástroje vytyčila, kde se vyskytuje Velká příkopová propadlina. Tu si žáci překreslili do své slepé mapy. Poté, když vyhledali další z bodů, které měli zaznamenávat do mapy, si je šli vyznačit do interaktivní mapy. Zde nebylo třeba strojové přesnosti, ale přibližného vymezení. Při této práci nám v interaktivní mapě hodně pomáhala vrstva s výškovou členitostí. Při zakreslování bodů (tj. nejvyšší hory Kilimandžáro a Mt. Keňa) si žáci automaticky bez jakéhokoli doporučení mapu přiblížili. Poté, co si zaznamenali všech 15 bodů, jsem otevřela odkaz s již předvyplněnou mapou, ve které byly nachystané body a polygony i s odkazy buď na obrázky, nebo videa. Ty měly za úkol žákům více přiblížit, jak hledané oblasti vypadají a že to jsou krajiny mezi sebou opravdu odlišné. Žáci byli při této obrazové ukázce nejvíce zaskočeni tím, jak vypadá Etiopická vysočina a také jak se při rostoucí nadmořské výšce mění Kilimandžáro. Všechna videa jsme si nestihli ukázat, ale žákům jsem poskytla odkaz na interaktivní mapu, aby se na ni v případě zájmu podívali doma.

Na konci hodiny jsem žákům poděkovala za jejich aktivitu a oznámila jim, že další hodina se bude věnovat obyvatelstvu subsaharské Afriky.

11.2.2 Závěrem k první hodině

Závěrem k této první hodině bych podotkla, že se mi se třídou pracovalo velmi dobře. Obávala jsem se, zdali stihnu vše, co jsem si předem naplánovala. Až na výše zmíněná videa, která byla shlédnuta jen z části, jsme ale vše stihli. Velmi mne překvapila aktivita žáků o hodině při práci se slepou a interaktivní mapou. Technika fungovala správně, a to i práce na internetu. Právě v tom je velká výhoda, mít připravené i pracovní listy. Kdyby technika selhala, stále by mohli žáci pracovat s atlasem. Žáci projevíli velký zájem o zpracování hodiny formou prezentace. Z práce žáků o hodině usuzuji, že žáky interaktivita baví a zajímá.

11.3 Výuková hodina č. 2

9 minut	úvod do tématu, práce s grafem, kartogram
25 minut	rozvoj prostorového myšlení – hustota zalidnění, pracovní list
9 minut	další demografické údaje, nemoci
2 minuty	shrnutí, závěr, poděkování

11.3.1 Popis průběhu hodiny

Druhá výuková hodina měla za cíl zjistit, jak budou žáci zpracovávat otázky pro rozvoj prostorového myšlení (viz kapitola 3 s. 92 a 93). Je to především hodina zaměřená na diskusi a práci s mapami.

U slidy č. 88, který graficky zobrazuje populační růst, se žáci seznámili s vývojem počtu obyvatelstva od roku 1950 do roku 2073 (odhad). Hlavním úkolem bylo čtení informací z grafu a odpovídání na uvedené otázky. Žáci byli překvapeni, že v letošním roce by měl počet obyvatel

dosáhnout jedné miliardy. Na dalším slidu se žáci mohli seznámit s odlišným typem mapy (anamorfovanou mapou). Po krátkém popsání, co zobrazuje, jsem žákům zadala úkol, ať si v atlasu vyhledají státy Rwanda a Niger. Následně jsem se jich zeptala, jestli mi mohou vysvětlit, jak je možné, že je Rwanda na anamorfované mapě větší než Niger. Dostalo se mi hned několika odpovědí, které se zaměřily především na umístění vybraných zemí a na množství vody.

Dostali jsme se do nejdůležitější části hodiny (slide 90), při kterém žáci viděli mapu zobrazující hustotou zalidnění. Společně s mapou na slidu žáci pracovali i s mapami v atlasu. Chvíli jsem žáky nechala, aby si mapu pořádně prohlédli a seznámili se s legendou. Následně jsem vyzvala dobrovolníka, aby zakroužkoval oblasti s nejvyšší hustotou zalidnění. Žáků ve třídě jsem se zeptala, jestli s vymezením souhlasí. V průběhu hodiny si měli žáci postupně vyplňovat otázky v pracovním listu společně s tím, jak bude probíhat diskuse. Začala klást jednotlivé otázky: *„Kde je nejvyšší hustota zalidnění v subsaharské Africe? Jaké jsou v dané oblasti podmínky (klimatické, vegetační, suroviny, dopravní infrastruktura)?“* Při těchto otázkách žáci vyhledávali v atlasu odpovědi, jak se jednotlivé oblasti nazývají, jaký zde převažuje reliéf, jestli je oblast blízko vodního toku, jezera, moře či oceánu, v jakém podnebném pásu se oblasti vyskytují a jaká zde převažuje hospodářská činnost. Všechny tyto odpovědi jsem zapisovala na tabuli (byly vybrány tři oblasti s nejvyšší hustotou, tudíž byly i tři sloupce). Následně jsme hodnotili, jestli to jsou vhodná místa pro výskyt většího počtu obyvatelstva, s čímž žáci souhlasili.

Dále byly položeny otázky: *„Jak si jsou navzájem lokality s nejvyšší hustotou zalidnění podobné? Jak vypadají okolní oblasti, které mají v subsaharské Africe podobnou hustotu zalidnění? Jak vypadají tzv. přechodné oblasti, které leží mezi dvěma místy s nejvyšší hustotou zalidnění?“* Toto již byly o něco náročnější a komplexnější otázky, při kterých se vyskytly problémy. Při tvoření odpovědí žákům pomohly tři sloupce, ve kterých mohli vidět shodné rysy (např. výskyt vodních ploch, bohaté zdroje obživy, podobné klimatické podmínky – srážky). Narazili jsme na otázku, jak je možné, že oblast delty Nigeru je blízko moře, ale oblast v okolí Viktoriina jezera je vnitrozemská. Nechala jsem ostatní žáky, aby se nad otázkou také zamysleli a pokusili se odpovědět. Myslím, že se toho ostatní zhostili dobře, jelikož odpovědi byly hlavně takové, že je to sice vnitrozemská oblast, ale je tam dostatečná možnost obživy a hlavně velké zdroje pitné vody. Přechodné oblasti byly popisovány jako místa, která asi nemají zdroje pitné vody, nebo jsou moc daleko od měst. Co se týče přírodních charakteristik, byly tyto oblasti popsány buď jako pouště nebo jako suché savany s dlouhým obdobím sucha.

U dalších otázek jsem musela žákům více pomáhat. Ptala jsem se: *„Do jakého tvaru jsou místa s nejvyšší hustotou zalidnění uspořádána?“* Má doplňující otázka byla tedy, jestli mají podobu shluku okolo jednoho bodu, nebo mají tvar linie, jelikož kopíruje pobřeží? Díky tomu mi také dokázali správně odpovědět, jelikož to je z mapy více než jasně viditelné. U poslední otázky: *„Existuje v subsaharské Africe oblast, která má podobné charakteristické vlastnosti jako výše“*

zmíněné hustě osídlené oblasti, ale vyšší počet obyvatelstva se zde nenachází? Existuje pro tuto výjimku nějaké vysvětlení?“ jsme již měli větší problémy, jelikož je to asi nejnáročnější otázka, která shrnuje veškeré znalosti a schopnosti práce s více mapami najednou. Nakonec se ale žáci shodli, že takovým vhodným místem je oblast jižní Afriky – podle žáků je zde vhodné klima, hodně pitné vody, zdrojů obživy a nerosty. Byla to podle mě velice uspokojivá odpověď, jelikož si jí žáci dokázali obhájit. Následně jsem jim vysvětlila jeden z důležitých faktorů, který ovlivňuje, jestli je v oblasti velké množství lidí nebo naopak malé (převažující způsob obživy – zemědělství v chudších zemích potřebuje více lidí; dalšími faktory jsou vysoká kojenecká úmrtnost, nebo vysoká úmrtnost kvůli nemocem). To je téma, které by mělo být probráno v dalších hodinách.

Celou aktivitu jsme si tedy společně shrnuli: řekli jsme si, kde se vyskytuje velké množství lidí, jak je obyvatelstvo rozmístěno, a u dalšího slidu jsme si porovnali celkovou hustotu zalidnění subsaharské Afriky s jinými regiony.

Dostali jsme se k tématu urbanizace, u kterého se žáci seznámili se základními údaji. Společně jsme řešili otázku, jak je možné, že je v subsaharské Africe malý podíl městského obyvatelstva a jak by bylo možné toto číslo navýšit. Žáci se odkazovali na to, že bude asi velké množství lidí zaměstnáno v zemědělství, kvůli čemuž převažuje venkovské obyvatelstvo. Mezi návrhy převažoval názor, že by se měla rozvíjet modernizace, kdy by práci na polích odváděly stroje. Žákům jsem následně ukázala regiony subsaharské Afriky (na mapě zaměstnanosti obyvatelstva v sektorech ze slidu 108) a zeptala se, kde se vyskytuje nejvyšší a naopak nejnižší míra urbanizace. S určitostí označili jako nejvíce urbanizovaný region jižní Afriku, u ostatních si jisti nebyli, jelikož už si asi ani nepamatovali, které státy se v těchto regionech nachází.

Následující části, věnované dalším demografickým ukazatelům, měly potvrdit předchozí práci a zjištění. Žáci si také spěšně doplňovali informace do pracovního listu. V hodině jsem již zmínila problémy, které razantně snižují počet obyvatel (a stojí tak za vysokou porodností, jelikož šance na dožití alespoň části dětí do dospělého věku je vyšší). Zaměřila jsem se především na hlavní nemoci. Zeptala jsem se, jestli dokážou popsat, co je zobrazeno na obrázcích. Žáci znali mouchu tse-tse, komára rodu *Anopheles* poznali jen jako komára a virus HIV nepoznali. Chvilí jsme se bavili o nemoci AIDS a jejím vysokém výskytu v subsaharské Africe. Žáci nemoc znali jen podle názvu, a jak se přenáší, ale nevěděli, jak se postupně projevuje. Jelikož je to nemoc, na kterou ještě není lék, zeptala jsem se, jaký si myslí, že bude mít vysoký výskyt nemoci v Africe dopad do budoucna. Odhadovali, že dopad bude asi veliký, jelikož není lék, kvůli čemuž se bude nemoc dál šířit. Na otázku, jaká je možná prevence, bylo odpovězeno, že při pohlavním styku je třeba se chránit.

11.3.2 Závěrem k druhé hodině

Tato hodina, zaměřená na diskusi, byla velice zajímavá, jelikož se žáci mohli seznámit s trochu odlišným pojetím zeměpisu, který se věnuje podrobnějšímu zkoumání map a nebojím se i říci jiné formě přemýšlení v souvislostech. Žáci museli přemýšlet v jiných než základních (povrchních) rovinách a museli také propojovat informace z různých map. U některých žáků bylo vidět, že některé otázky jsou na ně příliš složité a že s jejich řešením mají větší problémy. I proto to nebyla skupinová, ale celo třídní práce, která byla vedená mnou. Pozitivní bylo především to, že jsme se postupně dopracovali k většině správných výsledků. Jak jsem již zmínila, téměř celou hodinu jsme spíše hovořili, takže na zapisování poznatků nebylo tolik času, kolik by bylo zapotřebí. Pro mne však bylo mnohem důležitější to, že se žáci aktivně účastnili a bylo vidět, že nad otázkami přemýšlí, jelikož se ani moc nerozptylovali jinými činnostmi.

IV Závěr

Na začátku diplomové práce byl stanoven jeden hlavní cíl – vytvořit materiál pro učitele, díky kterému se na jednom místě dočtou o nejaktuálnějších informacích o subsaharské Africe a kde tyto informace budou mít připravené ve výukových materiálech. Hlavní snaha byla zaměřit se především na zajímavé stránky jak fyzické, tak humánní geografie regionu. Jak bylo zmíněno v úvodu, až moc se výuka zeměpisu zaměřuje na vyspělé západní regiony a již okrajově se zmiňují rozvojové a zaostávající regiony, na které nezbývá příliš času.

Když se tedy ptáme, jak je možné, že u žáků (a mnohdy i u dospělých) převažují názory, že Afrika je chudým, negramotným regionem, který je z většiny pokryt Saharou a odkud se dostávají do Evropy teroristé, pak si můžeme odpovědět mottem celé práce: „*To nejtemnější na Africe vždy bylo, že ji neznáme*“. Díky informacím, které žákům poskytnou jistý obraz o daném regionu (a nemusí to být konkrétně jen subsaharská Afrika), se umožní rozšíření jejich znalostí a především dospějí k poznání, že ne vše vypadá tak, jak o tom slyší od dospělých nebo z médií. Díky poskytnutým informacím si mohou o regionu vytvořit vlastní názor a v případě zájmu si své obzory mohou následně individuálně rozšiřovat.

I proto je v této práci subsaharská Afrika prezentována jako region plný kontrastů, kdy vedle sebe stojí bohaté a chudé státy, úrodné a suché oblasti, hustě zalidněné a pusté země, které překypují velkým množstvím jazyků, kultur, etnických skupin a náboženství.

Diplomová práce je strukturována do tří částí. První část se věnuje obecným informacím, vycházející z odborné literatury, novinových článků a dalších, především cizojazyčných, zdrojů. Důraz byl kladen na používání nejaktuálnějších zdrojů, které nahrazují nebo upravují zastaralé informace (viz označení nejteplejšího místa na světě za neplatný, nebo připojení Maroka 30. ledna 2017 k Africké unii). V této části, která je celá rozdělena na fyzickou a humánní geografii, je uvedeno velké množství doplňujících zajímavostí s ilustracemi a mapami, které napomáhají příjemnějšímu čtení a lepší názornosti.

Druhá část diplomové práce se věnuje didaktice. V ní jsou uvedeny potřebné informace nejenom k postavení tématu v RVP a ŠVP, ale také jaké kompetence, metody, formy a prostředky se o hodinách mají naplňovat a využívat.

Třetí část popisující praktické využití, propojuje předchozí dvě. Zde jsou popisy veškerých hodin, které jsou strukturované tak, aby byly co možná nejprehlednější. Jelikož je výuka vázána především na power pointovou prezentaci, odvíjí se popisy jednotlivých hodin a v nich použitých aktivit, podle slidů z prezentace. Vytvoření prezentace pro potřeby výuky o regionu subsaharská Afrika bylo motivováno snahou dosáhnout co možná největší názornosti. Vyskytují se v ní nejenom krátké texty, ale také četné obrázky, mapy a odkazy na interaktivní online mapy. Prezentace slouží jako graficky přijatelný model, který nemá sloužit jen jako

zobrazení zápisu z hodiny. Jednotlivé kapitoly v prezentaci na sebe nenavazují, takže záleží na učiteli, jaké si do výuky zvolí. Učitel může vybírat z hlavní nabídky, na kterou se také odkazují jednotlivé slidy. V poslední části diplomové práce jsou uvedeny přílohy, které mimo jiné obsahují i pracovní listy a ukázky power pointové prezentace.

Při aplikování vytvořených materiálů ve výuce byla potvrzena stanovená výzkumná otázka. Vhodné použití moderních technologií, jako jsou prezentace či interaktivní mapy, může zvýšit zájem žáků o probírané téma. Ve třídě bylo patrné, že žáky práce s interaktivními mapami a prezentací velmi bavilo. Rozplynuly se i mé obavy z toho, jak budou žáci aktivní při náročnější úloze na téma hustota zalidnění. Žáci se i během druhé výukové hodiny snažili vyřešit jednotlivé otázky. Během této hodiny, především pak při kladení otázek od jednoduchých ke složitějším bylo patrné, že poslední otázky činily žákům největší potíže. Tyto komplikace ale mohly částečně plynout z toho, že některá témata, vztahující se k Africe, s nimi nemusela být probrána. Možné také je, že tento typ otázek ani neznali a tím pádem ani nevěděli, jak k nim přistupovat. Právě tím byla ověřena další domněnka. Žáci se nenaučí správně pracovat s novými metodami nebo pomůckami hned po první hodině. I proto jsou v jednotlivých hodinách zakomponovány různé aktivity, které mají rozvíjet schopnosti práce s mapou a s otázkami, zaměřenými na kognitivní myšlení. Pouze díky takovéto soustavné práci budou žáci schopni dosáhnout na vyšší stupně kognitivních cílů, které jsou uvedeny v revidované Bloomově taxonomii.

Mezi dalšími cíli a náměty k vylepšení této práce vidím potenciál především v exkurzích, a to nejenom do zoologických a botanických zahrad, ale také do muzeí o africké kultuře (Náprstkovo muzeum nebo muzeum Emila Holuba). Na exkurzích, nejenom že žáci opustí prostory třídy, ale také přijdou do styku s konkrétními předměty a živými tvory, které žádné obrázky nenahradí.

Skvělý nápad také vidím v rozhovoru s rodilým Afričanem, na který by si žáci připravili otázky. Díky tomu by se mohli dozvědět spoustu detailních informací a vyslechnout si naživo i místní jazyk, shlédnout tradiční oděv, zahrát na hudební nástroj či vyslechnout příběh o místě, kde daný člověk vyrůstal nebo pracoval.

Co se týče dalšího vylepšení vytvořených výukových materiálů, vždy záleží na individuálním přístupu učitele. Každý si podle svých potřeb vybere a popřípadě upraví jednotlivé a zajímavé prvky do svých vyučovacích hodin. Hlavní je ale to, že práce položila podstatný základ k výuce o subsaharské Africe.

V Seznam použitých zdrojů

Knížní a elektronické monografie, periodika, encyklopedie

ANDERSON, L. W., KRATHWOHL, D. R., 2001. *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Complete ed. New York: Longman. ISBN 0-8013-1903-x.

ANON, 2011. Mau Mau uprising: Bloody history of Kenya conflict. In: *BBC NEWS* [online] 7. 4. 2011 [vid. 6. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/uk-12997138>

ANON, 2014. Rwanda genocide: 100 days of slaughter. In: *BBC NEWS* [online] 7. 4. 2014 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-26875506>

ANON, 2015. Desertification: The people whose land is turning to dust. In: *BBC NEWS* [online] 12. 11. 2015 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-34790661>

ANON, 2016a. Ethiopian Highlands. In: *WWF* [online]. [vid. 13. 11. 2016]. Dostupné z: http://wwf.panda.org/about_our_earth/ecoregions/ethiopian_highlands.cfm

ANON, 2016b. Botswana country profile In: *BBC NEWS* [online] 5. 8. 2016 [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-13040376>

ANON, 2016c. Počet turistů dosáhl loni nového rekordu. Nejoblíbenější destinací zůstala Evropa. In: *ČT24* [online] 18. 1. 2016 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/1662487-pocet-turistu-dosahl-loni-noveho-rekordu-nejoblibenejsi-destinaci-zustala-evropa>

ANON, 2017. Somalia Civil War. In: *Globalsecurity* [online]. [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/somalia.htm>

BAKX, K., 2015. Oil, politics and human rights: A look back at Talisman. In: *CBC NEWS* [online] 22. 2. 2015 [vid. 10. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.cbc.ca/news/business/oil-politics-and-human-rights-a-look-back-at-talisman-1.2964715>

BALADOVÁ, G. 2009. Výuka metodou CLIL. In: *Metodický portál RVP* [online]. 12. 2. 2009 [vid. 18. 3. 2017]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/2965/vyuka-metodou-clil.html/>

BERGLEE, R., 2012. *Regional Geography of the World: Globalization, People, and Places*. [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: <http://2012books.lardbucket.org/books/regional-geography-of-the-world-globalization-people-and-places/>

BOEHM, R. G., et al. 2010. *Exploring our world: people, places, and cultures*. Columbus, Ohio: McGraw-Hill/Glencoe. ISBN 978-007-880-310-9.

THE BORGAN PROJECT. *Top 10 Poverty in Africa Facts*. [online] 7. 11. 2014 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://borgenproject.org/10-quick-facts-about-poverty-in-africa/>

BRAUDEL, F. A., 1995. *History of Civilization*. London: Penguin Books. ISBN: 978-0140124897.

- BUTLER, R. 2014. Nigeria In: *Mongabay.com – Rainforests country profiles*. [online] 12. 7. 2014 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://rainforests.mongabay.com/20nigeria.htm>
- CABADA, L. ŠANC, D. 2011. *Panregiony ve 21. století: vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-73803575.
- CIA 2010. *Central Intelligence Agency. The World Factbook. Liberia*. [online] 2010 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/li.html>
- CURTIN, P., et al. 1982. *African history*. Reprint. Harlow, Essex, UK: Longman. ISBN 0-582-64663-4.
- EIA, 2013. *U.S. Energy Information Administration. Oil and Natural Gas in Sub-Saharan Africa*. s. 10. [online] 1. 8. 2013 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.eia.gov/pressroom/presentations/howard_08012013.pdf
- FALTEJSEK, L., 2008. Československá kolonie – fantazie, nebo realita? In: *Naše rodina* [online], roč. 40, č. 44 [vid. 6. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.nase-rodina.cz/article.php?clanek=600>
- FARSKÝ, I., MATĚJČEK, T. 2008. *Vybrané kapitoly z fyzické geografie. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně*. ISBN 978-80-7044-996-7. S. 54-55.
- FERRO, M. 2007. *Dějiny kolonizací. Od dobývání až po nezávislost 13. – 20. století*. Praha: Lidové noviny. ISBN: 978-80-7106-837-2.
- FREEDOMHOUSE, 2016. *Anxious Dictators, Wavering Democracies: Global Freedom under Pressure*. In: *Freedomhouse.org* [online]. [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>
- FRENKEN, K. 2016. Dams of Africa (excelová tabulka). In: *Food and Agriculture Organization of the United Nations* [online] 16. 10. 2016. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/dams/>
- GEDLU, M. 1998. *Subsaharská Afrika: problémy demokracie, nacionalismu a mezinárodních vztahů*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. ISBN 80-85864-42-8.
- GERSMEHL, P., 2005. *Teaching geography*. New York: Guilford Press. ISBN 1-59385-154-5.
- GRAHAM, A., AUBRY, S., KÜNNEMANN, R. MONSALVE SUÁREZ, S. 2010. Land Grab study. In: *CSO Monitoring 2009-2010 “Advancing African Agriculture” (AAA): The Impact of Europe’s Policies and Practices on African Agriculture and Food Security*. Heidelberg/Geneva: FIAN. [online] [vid. 10. 3. 2017]. Dostupné z: http://www.fian.org/fileadmin/media/publications/2010_07_LandGrabStudy.pdf
- GREENGRASS, Mark. 1998. *Atlas objevů: s předmluvou od Johna Hemminga*. V Praze: Knižní klub. ISBN 80-7176-779-4.
- GRULICH, V.: *Co je to fynbos?*[online]. 6. 10. 2012. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <http://botany.cz/cs/fynbos/>
- HERINK, J., TLACH, S. 2006. *Základy zeměpisných znalostí: příručka k sestavení učebních osnov a ověřovací sbírka úloh pro vyučovací předmět Zeměpis ve školních vzdělávacích*

- programech pro základní vzdělávání. 2., rozš. a upr. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. ISBN 80-86034-67-4.*
- HLAVÁČEK, P., PIKNEROVÁ, L. 2007. Politický systém Ghany. In ŠANC, D., ŽENÍŠEK, M. a kol. *Commonwealth. Z perspektivy politické vědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 69 – 91. ISBN: 978-80-7380-078-9.
- HNIZDO, B. 1995. *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. ISBN: 80-85241-95-1.
- HUNTINGTON, S. P. 2001. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers. ISBN: 80-86182-49-5.
- CHROMÝ, J. 2011. *Materiální didaktické prostředky v informační společnosti*. Praha: Verbum. Komunikace a média. ISBN 978-80-904415-5-2.
- INTERNET WORLD STATS. *Internet Usage Statistics for Africa*. [online] 2016 [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats1.htm>
- INTERNET WORLD STATS. *Internet in Europe Stats*. [online] 2015 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>
- JANSKÝ, B., 2011. Vody bude ubývat. In: HOKROVÁ, M., ed. *Cena vody. Vše o globálním problému nedostatku pitné vody*. s. 1-2. [vid. 9. 3. 2017]. Dostupné z: http://www.rozvojovka.cz/download/docs/158_cena-vody.pdf
- KIMBLE, G. H. T. 1951. Africa Today: The Lifting Darkness. In: *The Reporter* [online]. roč. 3, č. 10. [vid. 6. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.unz.org/Pub/Reporter-1951may15-00017>
- KHALID, I., et al., 2013. World meteorological organization assessment of the purported World record 58°C Temperature extreme at El Azizia, Libya (13 September 1922). In: *American Meteorological Society* [online] únor 2013 [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <http://journals.ametsoc.org/doi/pdf/10.1175/BAMS-D-12-00093.1>
- KLÍMA, J. 2012. *Dějiny Afriky: vývoj kontinentu, regionů a států*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-189-7.
- KOCOUREK, A. Subsaharská Afrika: Problémy a perspektivy. *Mezinárodní politika* [online], roč. 30, č. 12/2006 [vid. 2. 2. 2017] s. 18 – 19. Dostupné z: <http://www.dokumenty-iir.cz/MP/MPArchive/2006/MP122006.pdf>
- KOZÁK, A. 2001. *Svět slovem a mapou [4. díl], Afrika*. Praha: Vojenský zeměpisný ústav.
- KRATOCHVÍL, M. V. 2008. *Objevitelé a dobyvatelé*. Ilustroval Zdeněk BURIAN. V Praze: Knižní klub. ISBN 978-80-242-2150-2.
- KÖNEMANN, L., ŠTEFÁNIK, M. (ed.) 2011. *Historica: velký atlas světových dějin s více než 1200 mapami*. Praha: Slovart. ISBN 978-80-7391-377-9.
- KUČERA, Z. 2011. Rozmanité cesty regionální geografie. *Geografické rozhledy* [online], roč. 20, č. 5, s. 14-18 [vid. 6. 4. 2017] ISSN 1210-3004. Dostupné z: <http://geography.cz/geograficke-rozhledy/wp-content/uploads/2011/06/14-18.pdf>

- KVÁČA, V. 2010. Kultura subsaharské Afriky. In LEHMANNOVÁ, Z. a kol. *Paradigma kultur*. Plzeň: Aleš Čeněk. s. 293 – 327.
- KVÁČA, V., KNOTKOVÁ, V., KOCHAN, J. 2009. *Ropné zásoby v subsaharské Africe: a jejich vliv na utváření světové politiky*. 1. vyd. Brno: Tribun EU. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-870-7.
- LACHOUT, D. 2014. Mali: ohlédnutí za konfliktem. In: *AIP – Africký informační portál – věcně o Africe* [online] 30. 8. 2014 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://africkyportal.cz/clanky/mali-ohljednuti-za-konfliktem>
- LAWRENCE, J. 2008. Africa's deforestation twice world rate, says atlas. In: *Reuters.com* [online] 10. 6. 2008 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/us-africa-environment-idUSL1064180420080610>
- LAWSON, E. 1998. *Náboženství Afriky: tradice v proměnách*. 1. vyd. Praha: Prostor. Obzor. ISBN 80-85190-83-4.
- MANÉ, B. D. 2011. Casamance: no peace after thirty years of war. In: *Cuin Guin Bali. All About Africa* [online] 13. 1. 2011 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: https://archive.is/20130103013015/http://www.guinguinbali.com/index.php?lang=en&mod=news&task=view_news&cat=3&id=1392#selection-427.0-427.45
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. 2003. *Výukové metody*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-039-5.
- MAREK, J., 2011. Prává cena kytice růží. In: HOKROVÁ, M., ed. *Cena vody. Vše o globálním problému nedostatku pitné vody*. s. 12. [vid. 10. 3. 2017]. Dostupné z: http://www.rozvojovka.cz/download/docs/158_cena-vody.pdf
- MEADOWS, M.E. (1996). Biogeography. In: ADAMS W., GOUDIE A., ORME A. (eds). *The physical geography of Africa*. Oxford University Press, Oxford pp. 161-172.
- MEREDITH, M. 2006. *The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence*. 1. vyd. The Free Press. ISBN 978-0-7432-3222-7.
- MESSNER, J. J. 2016: Fragile states Index 2016. In: *Fund For Peace*. [online]. [vid. 4. 12. 2016]. Dostupné z: <http://library.fundforpeace.org/library/fragilestatesindex-2016.pdf>
- MIKUŠOVÁ, M. 2014. *Africké příběhy: 23 let života a cest v Africe*. Třebíč: Akcent. ISBN 978-80-7497-062-7.
- MODU, B. and HERBERT, B.: Spatial analysis from remotely sensed observations of Congo basin of East African high Land to drain water using gravity for sustainable management of low laying Chad basin of Central Africa. In: TOTH, CH., ed., 2014. *ISPRS Technical Commission I Symposium (Volume XL-1)*. [online]. [vid. 12. 11. 2016]. s. 384. Dostupné z: <http://www.int-arch-photogramm-remote-sens-spatial-inf-sci.net/XL-1/279/2014/isprsarchives-XL-1-279-2014.pdf>
- MOHAMED, H. 2017. Morocco regoins the African Union after 33 years. In: *Al Jazeera* [online], 31. 1. 2017 [vid. 6. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.aljazeera.com/news/2017/01/morocco-rejoins-african-union-33-years-170131084926023.html>

- MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy) 2016. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT. [online] [vid. 13. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf
- NÁLEVKA, V. 2000. *Světová politika ve 20. století II*. 2. vyd. Praha: Aleš Skřivan. ISBN: 80-86493-16-4
- NEKOLA, M. 2015. *Diktátoři černého kontinentu*. 1. vyd. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-5378.
- OSN 1948. *Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocida* [online] [vid. 10. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-genocida.pdf>
- PETTY, G. 2013. *Moderní vyučování*. 6., rozš. a přeprac. vyd. Překlad Jiří Foltýn. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0367-4.
- PIKE, G., SELBY, D. 2009. *Cvičení a hry pro globální výchovu 1*. 2. vyd. Překlad Milan Caha. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-629-2.
- PTÁČEK, J., aj. 2011. *Školní atlas světa*. 3. vyd. Praha: Kartografie PRAHA, a.s. ISBN 978-80-7393-074-5.
- RICHMOND, Y., GESTRIN, P. 2009. *Into Africa: a guide to Sub-Saharan culture and diversity*. 2. vyd. Boston: Intercultural Press. ISBN: 978-19-3193-091-8.
- REID, R. J. 2011. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3079-0.
- SALKIDA, A. 2012. Africa's vanishing Lake Chad. In: *Africa Renewal online* [online]. [vid. 13. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.un.org/africarenewal/magazine/april-2012/africa%E2%80%99s-vanishing-lake-chad>
- SØRENSEN, G. 2005. *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Dokořán. ISBN:80-7178-9100.
- SKOKAN, Ladislav. 2007. *Afrika: sociogeografický přehled*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta. ISBN 978-80-7044-838-0.
- SKONIECZNY, C., aj. 2015 African humid periods triggered the reactivation of a large river system in Western Sahara. In *Nature Communications* [online]. [vid. 13. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.nature.com/articles/ncomms9751>
- STOCK, R. F. 2013. *Africa south of the Sahara: a geographical interpretation*. 2. vyd. New York: Guilford Press. ISBN 1572308680.
- ŠÁMAL, M. 2013. *Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-243-9.
- ŠERÝ, M. 2014. *Regionální geografie Afriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3896-2.
- ŠVP ZV. 2016. Zeměpis In: *Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání Základní školy 28. října* [online] 30. 8. 2016 [vid. 15. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.2zs-turnov.cz/index.php/skola/dokumenty>

- TRÁVNÍČKOVÁ, D. 2014. *Příběh černé Afriky: cesto-faktoris*. Praha: Dany Travel. Svět jako na dlani. ISBN 978-80-905335-2-3.
- UNCTAD, 2016. *The least developer Countries Report 2016. The path to graduation and beyond: Making the most of the proces. United Nations Conference on Trade and Development*. United Nations: Geneva. 978-92-1-112905-2.
- UNEP, 2008. *Africa: Atlas of Our Changing Environment. United Nations Environment Programme (UNEP)*. Nairobi. 978-92-807-2871-2
- UNEP, 2014. *Africa Mountains Atlas. United Nations Environment Programme (UNEP)*, Nairobi. ISBN 978-92-807-3406-5.
- UNWTO, 2016. *Tourism Highlights*. [online] červenec 2016 [vid. 10. 3. 2017] eISBN: 978-92-844-1814-5. Dostupné z: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>
- VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H., BUREŠ, M. 2011. *Pedagogika pro učitele*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VÁVRA, J., 2011. Proč a k čemu taxonomie vzdělávacích cílů? In: *Metodický portál RVP* [online]. 5. 5. 2011 [vid. 15. 3. 2017]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/11113/proc-a-k-cemu-taxonomie-vzdelavacich-cilu-.html/>
- VITNEROVÁ, H. 2010. Nollywood – nejen nigerijský fenomén. In: *Hedvábná stezka* [online] 26. 4. 2010 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.hedvabnastezka.cz/zeme/afrika/nigerie/4077-nollywood-nejen-nigerijsky-fenomen/>
- WAIŠOVÁ, Š. 2007. *Atlas mezinárodních vztahů: prostor a politika po skončení studené války*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-015-4.
- WAIŠOVÁ, Š. Integrační procesy v Africe. In WAIŠOVÁ, Š. a kol. 2009. *Regionální integrační procesy*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 327 – 353.
- THE WORLD BANK, 2017a. *Poverty and Equity*. [online] [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://povertydata.worldbank.org/poverty/region/SSA>
- THE WORLD BANK, 2017b. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) [online]. [vid. 30. 1. 2017]. Dostupné z: http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEMTOTLZS?end=2014&locations=ZG&start=2012&year_high_desc=true
- WORLD DEVELOPMENT INDICATORS In: *World Data Bank* [online] [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=SSF>
- WHO. WORLD HEALTH ORGANIZATION, 2010. *Global report UNAIDS report on the global AIDS epidemic*. Geneva: UNAIDS. ISBN 9789291738717.
- WHO. WORLD HEALTH ORGANIZATION, 2016. *World Malaria report*. Geneva: World Health Organization; 2016. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Dostupné online z: <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/252038/1/9789241511711-eng.pdf?ua=1>
- ZÁHORŮ, J. 2010. *Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-021-0.

ZÁHOŘÍK, J. 2012. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1961-3.

ZDRÁHALA, P. 2014a. Skupina Boko Haram a její destabilizující vliv v Nigérii (1). In: *ASP Africký informační portál – věcně o Africe* [online]. 17. 8. 2014 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://africkyportal.cz/clanky/skupina-boko-haram-a-jeji-destabilizujici-vliv-v-nigerii-1>

ZDRÁHALA, P. 2014b. Skupina Boko Haram a její destabilizující vliv v Nigérii (2). In: *ASP Africký informační portál – věcně o Africe* [online]. 22. 8. 2014 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://africkyportal.cz/clanky/skupina-boko-haram-a-jeji-destabilizujici-vliv-v-nigerii-2>

ŽENÍŠEK, M. 2006. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN: 80-7380-008-X.

Zdroje obrázků

Obr. 1: TRÁVNÍČKOVÁ, D. 2014. *Příběh černé Afriky: cesto-faktopis*. Praha: Dany Travel. s. 17. Svět jako na dlani. ISBN 978-80-905335-2-3.

Obr. 2: STOCK, R. F. 2013. *Africa south of the Sahara: a geographical interpretation*. 2. vyd. New York: Guilford Press. ISBN 1572308680.

Obr. 3: TURVILL, W., 2013. Africa as you've never seen it before: Clever comparison shows it's really as big as China, India, the United States AND most of Europe put together In: *Daily Mail* [online]. 5. 10. 2013 [vid. 6. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2445615/True-size-Africa-continent-big-China-India-US-Europe-together.html>

Obr. 4: TURVILL, W., 2013. Africa as you've never seen it before: Clever comparison shows it's really as big as China, India, the United States AND most of Europe put together In: *Daily Mail* [online]. 5. 10. 2013 [vid. 6. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2445615/True-size-Africa-continent-big-China-India-US-Europe-together.html>

Obr. 5: WORLDATLAS, 2016. *Outline Map Of Africa* [online]. [vid. 6. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/africa/afoutl.htm>

Obr. 6: BOEHM, R. G., et. al. 2010. *Exploring our world: people, places, and cultures*. Columbus, Ohio: McGraw-Hill/Glencoe. s. 498. ISBN 978-007-880-310-9.

Obr. 7: BASEMENTGEOGRAPHER, 2016. *African Plate* [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: <http://basementgeographer.com/wp-content/uploads/2012/02/AfricanPlate.jpg>

Obr. 8: ARYEETAY-ATTOH, S. 2010. *Geography of sub-Saharan Africa*. vyd. 3. New York: Prentice Hall. ISBN 0136056318.

Obr. 9: UNEP, 2016. *Lake Chad: almost gone* [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.unep.org/dewa/vitalwater/article116.html>

Obr. 10: VAN SOYE, D. and S., 2012. *Viewpoint – Simien Mountains, Ethiopia*. [online]. [vid. 13. 11. 2016]. Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/trekkingtheplanet/8191844281/in/set-72157632031255194>

- Obr. 11:** TREKINGHERO, 2016. *Trekking The Ruwenzori – Africa's tallest mountains* [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.trekkinghero.com/blog/trekking-the-ruwenzori-africas-tallest-mountains.html>
- Obr. 12:** WIKIPEDIA, 2016 *Stolová hora (Kapské město)* [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Stolov%C3%A1_hora_\(Kapsk%C3%A9_M%C4%9Bsto\)#/media/File:Table_Mountain_DanieVDM.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Stolov%C3%A1_hora_(Kapsk%C3%A9_M%C4%9Bsto)#/media/File:Table_Mountain_DanieVDM.jpg)
- Obr. 13:** SKONIECZNY, C., aj. 2015 African humid periods triggered the reactivation of a large river system in Western Sahara. In *Nature Communications* [online]. [vid. 13. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.nature.com/articles/ncomms9751>
- Obr. 14:** TRÁVNÍČKOVÁ, D., 2014. *Příběh černé Afriky: cesto-faktopis*. Praha: Dany Travel. s. 16. Svět jako na dlani. ISBN 978-80-905335-2-3.
- Obr. 15:** KASHAMBUZI, E. 2013. Troubling developments in the Great Lakes region. In: *Rising Continent* [online]. 30. 1. 2013 [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <https://therisingcontinent.com/2013/01/30/troubling-developments-in-the-great-lakes-region/>
- Obr. 16:** GLOBALVILLAGE, 2014. *Zambia-Victoria Falls* [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: <http://globalvillage.world/wp-content/uploads/2014/09/Zambia-Victoria-Falls.jpg>
- Obr. 17:** ŠÁMAL, M., 2013. *Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad. s. 189. ISBN 978-80-7429-243-9.
- Obr. 18:** UNEP, 2008. Africa: Atlas of Our Changing Environment. United Nations Environment Programme (UNEP). s. 18. Nairobi. 978-92-807-2871-2 [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://na.unep.net/atlas/datlas/sites/default/files/unepsiouxfalls/atlasbook_1136/Africa_Atlas_English_Intro.pdf
- Obr. 19:** UNEP, 2010. *Africa water atlas*. 2010. Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme. s. 25. ISBN 92-807-3110-6.
- Obr. 20:** UNEP, 2010. *Africa water atlas*. 2010. Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme. s. 27. ISBN 92-807-3110-6.
- Obr. 21:** UNEP, 2008. *Africa: atlas of our changing environment*. London: Distribution by SMI. s. 10. ISBN 92-807-2871-7. [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://na.unep.net/atlas/datlas/sites/default/files/unepsiouxfalls/atlasbook_1136/Africa_Atlas_English_Intro.pdf
- Obr. 22:** JBODANE, 2013. In: *Flickr.com* [online] 30. 10. 2013 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/jbdodane/10707650806/in/photo stream/>
- Obr. 23:** BBC NEWS, 2015. Desertification [online] 12. 11. 2015 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-34790661>
- Obr. 24:** SAVE THE RHINO, 2017. [online]. [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: https://www.savetherhino.org/rhino_info/poaching_statistics

- Obr. 25:** FERRO, M. 2007. *Dějiny kolonizací. Od dobývání až po nezávislost 13. – 20. století.* Praha: Lidové noviny. s. 103. ISBN: 978-80-7106-837-2.
- Obr. 26:** REID, R. J. 2011. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost.* 1. vyd. Praha: Grada. s. 72. ISBN 978-80-247-3079-0.
- Obr. 27:** WIKIPEDIA, 2016. *David Livingstone* [online]. [vid. 4. 12. 2016]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/David_Livingstone#/media/File:David_Livingstone_-1.jpg
- Obr. 28:** KÖNEMANN, L., ŠTEFÁNIK M. (ed.). 2011. *Historica: velký atlas světových dějin s více než 1200 mapami.* Praha: Slovart. s. 304. ISBN 978-80-7391-377-9.
- Obr. 29:** SLAVEVOYAGES, 2010. *Map 1: Overview of the slave trade out of Africa, 1500-1900.* [online]. 2010. [vid. 6. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.slavevoyages.org/static/images/assessment/intro-maps/01.jpg>
- Obr. 30:** KÖNEMANN, L., ŠTEFÁNIK M. (ed.). 2011. *Historica: velký atlas světových dějin s více než 1200 mapami.* Praha: Slovart. s. 315. ISBN 978-80-7391-3779.
- Obr. 31:** HISMAP. 2016. Uspořádání Afriky před 1. světovou válkou. Historické mapy [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://hismap.wz.cz/afrika/afrika_colonialismus_1914.jpg
- Obr. 32:** KÖNEMANN, L., ŠTEFÁNIK M. (ed.). 2011. *Historica: velký atlas světových dějin s více než 1200 mapami.* Praha: Slovart. s. 306. ISBN 9788073913779.
- Obr. 33:** PTÁČEK, J., aj. 2011. Školní atlas světa. 3. vyd. Praha: Kartografie PRAHA, a.s. s. 103. ISBN 978-80-7393-074-5.
- Obr. 34:** PTÁČEK, J., aj. 2011. Školní atlas světa. 3. vyd. Praha: Kartografie PRAHA, a.s. s. 24. ISBN 978-80-7393-074-5.
- Obr. 35:** TRANSPARENCY INTERNATIONAL. Corruption perceptions index 2014: results. In: *Transparency International.* [online] 2014. [vid. 4. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.transparency.org/cpi2014/results>
- Obr. 36:** WIKIPEDIA, 2012. *Africká hospodářská společenství* [online]. 4. 11. 2012. [vid. 5. 12. 2016]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RECs_of_the_AEC.svg
- Obr. 37:** CEDERBERG, 2016. *Skalní malby kmene Khoisan* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.cederberg.co.za/environment/khoisan-rock-art>
- Obr. 38:** CHRISTIES, 2016. *Soška z D. R. Kongo* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.christies.com/lotfinder/sculptures-statues-figures/statuette-kongo-nkisi-kongo-power-figure-5686630-details.aspx>
- Obr. 39:** BRIANNA WILLIAMS, 2013. *Maska kmene Bimbo* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <https://briannawilliams11111.wordpress.com/2013/02/08/african-masks/>
- Obr. 40:** FACE2FACEAFRICA, 2016. *Miriam Makeba* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <https://face2faceafrica.com/article/miriam-makeba>
- Obr. 41:** DJEMBE, 2016. *Amadou et Mariam* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://djembe.com/en/djembetheque/amadou-mariam/>

- Obr. 42:** OURPLANET. *Césaria Evora* [online]. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.ourplanet.com/imgversn/151/evora.html>
- Obr. 43:** PTÁČEK, J., aj. 2011. *Školní atlas světa*. 3. vyd. Praha: Kartografie PRAHA, a.s. s. 103. ISBN 978-80-7393-074-5.
- Obr. 44:** LOC (Library of Congress), 2016. Africa: Ethnolinguistic groups. s. 10-70 [online] [vid. 27. 12. 2016]. Dostupné z: <https://www.loc.gov/resource/g8201e.ct002489/>
- Obr. 45:** WIKIPEDIA, 2004. *Africké jazykové skupiny*. [online]. 27. 12. 2004 [vid. 27. 12. 2016]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:African_language_families_en.svg
- Obr. 46:** JOEL SANTOS – ETHIOPIA, 2016. Mursiové [online] [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: <http://joelsantos.net/portfolio/ethiopia/>
- Obr. 47:** 36NG, 2016. Yorubové [online] [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.36ng.com.ng/2015/12/05/6-popular-quirks-of-real-yoruba-people/>
- Obr. 48:** WIKIPEDIA, 2016. Křováci [online] [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99ov%C3%A1ci#/media/File:Botswana_051.jpg
- Obr. 49:** WIKIPEDIA, 2016. Tuaregové [online] [vid. 29. 12. 2016]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Tuaregov%C3%A9#/media/File:Mali1974-151_hg.jpg
- Obr. 50:** PINTEREST, 2016. Evropské jazyky v Africe [online] [vid. 27. 12. 2016]. Dostupné z: <https://cz.pinterest.com/pin/125749014568963268>
- Obr. 51:** STOCK, R. F., 2013. *Africa south of the Sahara: a geographical interpretation*. 2. vyd. New York: Guilford Press. s. 238. ISBN 1572308680.
- Obr. 52:** UNEP, 2010. *Africa: atlas of our changing environment*. London: Distribution by SMI. s. 15. ISBN 92-807-2871-7. [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://na.unep.net/atlas/datlas/sites/default/files/unepsiouxfalls/atlasbook_1136/Africa_Atlas_English_Intro.pdf
- Obr. 53:** POPULATION PYRAMID, 2016. *Population Pyramids of the World from 1950 to 2100*. Sub-Saharan Africa 2016. [online]. [vid. 10. 12. 2016]. Dostupné z: <https://populationpyramid.net/sub-saharan-africa/>
- Obr. 54:** WORLD DATA BANK, 2016. *Fertility rate, total*. [online]. [vid. 10. 12. 2016]. Dostupné z: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SP.DYN.TFRT.IN&country=SSF>
- Obr. 55:** WORLD DATA BANK, 2016. *Life expectancy at birth, total*. [online]. [vid. 10. 12. 2016]. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>
- Obr. 56:** STOCK, R. F., 2013. *Africa south of the Sahara: a geographical interpretation*. 2. vyd. New York: Guilford Press. s. 251. ISBN 1572308680.
- Obr. 57:** GLOBAL KNOCK, 2016. *Rwanda: 1994 – 800 000 Deaths*. 2016 [online] [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://globalknock.com/rwanda-1994-800000-deaths/>
- Obr. 58:** BBC NEWS, 2010. *Ex-President Jean-Bedel Bokassa rehabilitated by CAR* [online] 1. 12. 2010 [vid. 3. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-africa-11890278>

- Obr. 59:** REDDIT, 2016. Idi Amin. [online] 11. 1. 2016 [vid. 3. 2. 2017]. Dostupné z: https://www.reddit.com/r/HistoryPorn/comments/40i6o6/his_excellency_president_for_life_fiel_d_marshall/
- Obr. 60:** TOPTENZ, 2017. Macías Nguema. [online] [vid. 3. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.toptenz.net/top-10-brutal-dictators-youve-never-heard-of.php/francisco-macias-nguema>
- Obr. 61:** CONFLICT MAP, 2017. [online]. [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: <http://conflictmap.org/map>
- Obr. 62:** FREEDOM HOUSE, 2016. *Freedom in the World 2016*. [online]. [vid. 4. 12. 2016]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>
- Obr. 63:** FUND FOR PEACE, 2015. *Fragility in the World 2015*. [online] 2015. [vid. 4. 12. 2016]. Dostupné z: <http://fsi.fundforpeace.org/map/2015heatmap.png>
- Obr. 64:** WAISOVÁ, Š. 2007. *Atlas mezinárodních vztahů: prostor a politika po skončení studené války*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. s. 130. ISBN 978-80-7380-0154.
- Obr. 65:** WAISOVÁ, Š. 2007. *Atlas mezinárodních vztahů: prostor a politika po skončení studené války*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. s. 131. ISBN 978-80-7380-0154.
- Obr. 66:** BANK OF AMERICA MERRILL LYNCH, 2016. *BofAML's Transforming World Atlas Investment themes illustrated by maps*. 2016. [online] 2. 3. 2016 [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: https://www.bofaml.com/content/dam/boamlimages/documents/articles/ID16305/bofaml_transforming_world_atlas_2nd_edition.pdf
aktualizováno za pomoci: *The World Factbook* [online] [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/wfbExt/region_afr.html
výsledná mapa vytvořena na slepé mapě z: Worldatlas. *Country Map of Africa Outline*. [online] [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/af.htm>
- Obr. 67:** BALCONY GARDEN WEB, 2017. *How to grow a Cashew Tree*. [online] [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://balconygardenweb.com/how-to-grow-a-cashew-tree-growing-cashew-nuts/>
- Obr. 68:** NOSTALGIAFILM, 2015. Dobrá rada nad zlato. [online] 22. 2. 2015 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://nostalgiafilm.blog.cz/1502/dobra-rada-nad-zlato>
- Obr. 69:** BOEHM, R. G., et. al. 2010. *Exploring our world: people, places, and cultures*. Columbus, Ohio: McGraw-Hill/Glencoe. s. 489. ISBN 978-007-880-310-9.
- Obr. 70:** SKYSCRAPERCITY, 2008. *Roads in Africa* [online] 25. 2. 2008 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=587328>
- Obr. 71:** SKYSCRAPERCITY, 2008. *Roads in Africa* [online] 25. 2. 2008 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=587328>

Obr. 72: THE GUARDIAN, 2016. *Next stop the Red Sea: Ethiopia opens Chinese-built railway to Djibouti* [online] 6. 10. 2016 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/06/next-stop-the-red-sea-ethiopia-opens-chinese-built-railway-to-djibouti>

Obr. 73: WIKIPEDIA, 2007. Trans-African Highway network [online] 17. 6. 2007 [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/TransAfrican_Highway_network#/media/File:Map_of_Trans-African_Highways.PNG

Obr. 74: AFRICAN DEVELOPMENT BANK, 2015. *Rail Infrastructure in Africa. Financing Policy Options* [online] 2015 [vid. 31. 1. 2017]. s. 25 Dostupné z: https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Events/ATFForum/Rail_Infrastructure_in_Africa_Financing_Policy_Options_-_AfDB.pdf

Obr. 75: WIKIPEDIA, 2012. Ethiopian Airlines. [online] 28. 10. 2012 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Ethiopian_Airlines#/media/File:Ethiopian_Airlines_Boeing_787-8_ET-AOS_FRA_2012-10-28.png

Obr. 76: SANEC, 2015. South African Airways launches "Go See Southern Africa" campaign in North American market [online] 9. 1. 2015 [vid. 7. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.sanec.org/news-publications/latest-news/south-african-airways-launches-go-see-southern-africa-campaign/129>

Obr. 77: INTERNETWORLDSTATS, 2015. Počet uživatelů Facebooku Internet World Stats. *Internet in Europe Stats.* [online] 2015 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm>

Obr. 78: INTERNETWORLDSTATS, 2016. Podíl uživatelů internetu v populaci k roku 2016. Mapa vytvořena na základě dat z: *Internet World Stats. Internet Usage Statistics for Africa.* [online] 2016 [vid. 31. 1. 2017]. Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats1.htm>

Zdroje tabulek

Tab. 1: ŠERÝ, M. 2014: *Regionální geografie Afriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3896-2.

Tab. 2: Africa ultra-prominences 84 Mountains with prominence of 1500m (4,921 ft.) or greater [online]. [vid. 12. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.peaklist.org/WWlists/ultras/africa.html>

Tab. 3: ŠERÝ, M. 2014: *Regionální geografie Afriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3896-2.

Tab. 4: ŠERÝ, M. 2014: *Regionální geografie Afriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3896-2.

Tab. 5: WMO, 2016. The Climate in Africa: 2013. 2015. In: *World Meteorological Organization.* [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://www.wmo.int/pages/prog/wcp/wcdmp/documents/1147_EN.pdf

Tab. 6: SAVE THE RHINO, 2016. *Save The Rhino. Poaching Statistics 2016* [online]. [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: https://www.savetherhino.org/rhino_info/poaching_statistics

Tab. 6: GREENGRASS, M. 1998. *Atlas objevů: s předmluvou od Johna Hemminga*. V Praze: Knižní klub. ISBN 80-7176-779-4.

Tab. 7: PEWRESEARCHCENTER, 2015. *The Future of World Religions: Population growth projections, 2010-2050* [online] 2. 4. 2015. [vid. 21. 12. 2016]. Dostupné z: <http://www.pewforum.org/2015/04/02/sub-saharan-africa/>

Tab. 8: POPULATION PYRAMIDS, 2016. *Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. Sub-Saharan Africa 2016*. [online]. [vid. 10. 12. 2016]. Dostupné z: <https://populationpyramid.net/sub-saharan-africa/>

Tab. 9: MŠMT, 2016. Očekávané výstupy a minimální doporučená úroveň pro podpůrná opatření. *MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). 2016. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT. s. 77 [online] [vid. 13. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf

Zdroje grafů

Graf 1: SAVETHERRHINO, 2016. Počet zabíjených nosorožců v JAR. Poaching statistics. In: *Savetherhino.org*. [online] 2016 [vid. 2. 2. 2017]. Dostupné z: https://www.savetherhino.org/rhino_info/poaching_statistics

Graf 2: BRAUDEL, F. A., 1995. *History of Civilization*. London: Penguin Books. s. 131. ISBN: 978-0140124897.

Graf 3: EIA, 2013. *U.S. Energy Information Administration. Oil and Natural Gas in Sub-Saharan Africa*. s. 6. [online] 1. 8. 2013 [vid. 1. 2. 2017]. Dostupné z: http://www.eia.gov/pressroom/presentations/howard_08012013.pdf

VI Seznam příloh

Příloha 1: tematický plán pro 6. a 7. ročník

Příloha 2: vedená fantazie na téma tropické pralesy

Příloha 3: pracovní listy – fyzická geografie

Příloha 4: pracovní listy – humánní geografie

Příloha 5: power pointová prezentace – ukázky slidů

Příloha 6: stručný přehled výukových hodin

VII Přílohy

Příloha 1: tematický plán pro 6. a 7. ročník

Tematický plán pro rok 2016 /2017

Zeměpis 6. A, 6. B, vyučující: Mgr. Jana Vítková

září

Úvod do zeměpisu
Vesmír; Sluneční soustava
Umělé družice Země a výzkum Vesmíru
Země – tvar
Měsíc – pohyby, zatmění

říjen

Rotace Země
Oběh Země kolem Slunce
Čas
Globus a zeměpisná síť

listopad

Mapa, vyjadřovací prostředky
Stavba zemského tělesa

Krajinná sféra a její základní složky

Litosféra – stavba Země
dno oceánu
zemětřesení a sopečná činnost
horotvorné procesy
zvětrávání, činnost větru, vody a

ledovců

člověk jako geomorfologický činitel
opakování

Hydrosféra – složení, oběh vody

moře a oceány
vodstvo na pevnině – vodní toky,
jezera, bažiny a umělé vodní nádrže, ledovce,
podpovrchová voda
opakování

prosinec

Atmosféra – složení a stavba
počasí, podnebí, podnebné pásy
trvání dne a noci na Zemi
oběh vzduchu v atmosféře
opakování

leden

Pedosféra – složení, půdní typy a druhy, eroze půdy

Biosféra -
šířkové pásy

únor

jednotlivé krajinné typy
Atlantský oceán
Indický oceán
Tichý oceán
Severní ledový oceán, Jižní oc.; Arktida, Antarktida

březen

Austrálie a Oceánie

duben

Afrika – světadíl, příroda, minulost a současnost;
venkov a města

květen

Severní Afrika; Střední Afrika

červen

Východní A.; Jižní A.

Opakování

V průběhu roku práce s nástěnnými mapami,
atlasem a s dalším názorným materiálem, video,
filmy.

Zeměpis 7. C, vyučující: Mgr. Jana Vítková

září:

Amerika

– základní údaje; přírodní podmínky;
obyvatelstvo a historie
Anglosaská Amerika - USA, Kanada

říjen:

Latinská Amerika- zástupce států
Opakování – Amerika

listopad:

Asie – poloha, rozloha, hranice, povrch, podnebí,
vodstvo, geografická
šířková pásma
- socioekonomická charakteristika –
obyvatelstvo a historie

prosinec:

Členění Asie
Západní Asie- zástupci států

leden:

Jihozápadní Asie- zástupci států
Střední Asie- zástupci států
Jižní Asie- Indie

únor

Jihovýchodní Asie- zástupci států
Východní Asie-Čína, Japonsko, „Malí tygři“
Opakování Asie

březen

Evropa

– základní údaje; přírodní podmínky; obyvatelstvo
a historie
Evropská integrace – EU
Severní Evropa

Duben

Severní Evropa- dokončení
Západní Evropa; Jižní Evropa

květen

Střední Evropa; Jihovýchodní Evropa

červen

Východní Evropa; Rusko
Závěrečné opakování

V průběhu roku práce s nástěnnými mapami, atlasy
a s dalším názorným materiálem, video, filmy.

Příloha 2: vedená fantazie na téma tropické pralesy

pralesů a jejich ničení. Prostřednictvím metody, která je pro mnoho žáků velice efektivním nástrojem učení, přináší toto cvičení mnoho faktických informací o pralesě a jeho obyvatelích.

Závěrečná diskuse:

Na základě zkušenosti z tohoto cvičení se další práce může ubírat mnoha různými směry – od získávání přesnějších a vědecktějších informací o ekosystémech tropického pralesa až po diskuse, psaní slohových prací a akce snažící se o zákaz ničení tropických pralesů jako činnosti potenciálně ohrožující celou planetu.

V případě, že žáci nemají zkušenost s metodami vizualizace či vedené fantazie, procvičíme nejprve potřebné dovednosti a vyzkoušíme si metodu v jednodušší podobě.

V deštném pralesě

Představ si sám sebe... opouštíš tuto místnost, vznášíš se vzhůru, směrem k jasně modré obloze... z ptačí perspektivy se díváš na školu, která zůstala hluboko pod tebou... zmenšuje se a zmenšuje... nyní pod sebou vidíš obrysy měst a vesnic... kopců a hor... lesů, řek a jezer... pod sebou vidíš jako na mapě Českou republiku, rozeznáváš, jak je ohraničena pohraničními horami... stále se zmenšuje a zmenšuje... vidíš obrysy Evropy s obrovským oceánem na západě a severu a pláněmi a horami Asie na východě... vítr tě unáší rychle na jihozápad, krajina pod tebou ubíhá a pohled dolů se mění... šed' a modř oceánu vystřídaly žluté a zelené plochy... (delší pauza) ... nyní máš pocit, že začínáš klesat... pod sebou vidíš krajinu, kterou nepoznáváš... začínáš rozeznávat její podrobnosti... klikatící se řeky, kopce, města a vesnice... mezerami mezi obrovskými větvemi se snašíš dolů k ohromné neznámé masě zeleně... tvá chodidla se dotkla měkké a pružné země.

Opatrně se rozhlížíš a uvědomuješ si, že jsi uprostřed pralesa. Všechno kolem působí v podivně tlumeném světle přízračně. Tvůj pohled sleduje rozložitý kmen stromu, který se vypíná k husté zelené střeše nad tvou hlavou. Úzkými mezerami mezi listím probleskují na zem paprsky slunce. Obtočená kolem kmene, jako by jej chtěla uškrtit, si hledá cestu ke světlu liána podobná lodnímu lanu. Nyní si uvědomuješ, že liány jsou všude kolem tebe – tenoučké i mohutné, rovné i stočené, pnoucí se po každém stromu a každé rostlině, vybíhající do všech možných směrů. Pohledem sleduješ jednu dřevnatou liánu dolů k zemi, všímáš si, že povrch země je překvapivě prázdný. Jen málo rostlin a květin vyrůstá přímo z hustého, houbovitého koberece pod tvými nohama. Jako dřevění draci se z něj vypínají obnažené kořeny velkých stromů. Některé jako by se opíraly o tlusté podpěry vyrůstající z kmene. Připomínají ti prastaré budovy hrozící zřícením. Mechy a lišejníky pokrývají vše měkkým zeleným sametem. Z hebkého povlaku vystupují podivně vypadající rostliny s cibulovitými stonky a silnými, jakoby voskem pokrytými listy. Všude kolem sebe vidíš houby a houbičky rozličných tvarů a barev.

Když tam tak stojíš, cítíš se malý mezi stromy dosahujícími až do nebe. Uvědomuješ si klid lesa. Prales kolem tebe působí tajuplně a trošku ti nahání hrůzu, podobně jako jiná opuštěná místa. Postupně si začínáš uvědomovat zvuky kolem sebe – funění divokého prasete hledajícího potravu někde blízko v kořenech, skřehotání modrých a žlutých papoušků poletujících nad tvou hlavou, hádku smečky šimpanzů vysoko ve větvích fíkovníku. Z velké dálky sem zaznívá

dunění a praskot – víš, že kdesi v dálce se ze sevření korun ostatních stromů uvolnil obrovský mrtvý strom a zřítíl se na zem.

Uvědomuješ si nepřetržitý pohyb hmyzu všude kolem sebe. Pozoruješ podivné tvory, z nichž většinu jsi nikdy předtím neviděl. Někteří jsou ti povědomí – brouci, pavouci, motýli, stonožky -, ale jejich velikost tě udivuje. Zdá se ti, že se zmenšuješ, podobně jako Alenka v říši divů. Zářivě modrý motýl na kapradině kousek od tebe rozevřel křídla, a ta jsou větší než tvé dlaně. Mnohonožka stoupající po točitém schodišti liány je delší než tví chodidlo. Obrovitý hlemýžď, plazící se po kůře stromu nad tvou hlavou, vypadá, jako by se už už měl zhroutit pod tíhou své veliké ulity. Tvoji pozornost upoutala uzoučká, nikde nekončící dálnice mravenců. Tito tvorové – věčně v pohybu – okusují listy a stonky stromů a keřů a přenášejí kousky větší, než jsou sami. Trošku jsi se osmělil, opatrně a rozvážně postupuješ pralesem vpřed. Vyhýbáš se visícím liánám a překračuješ kořeny, na kterých si můžeš snadno vymknout kotník. Šaty se ti začínají lepít na záda a stehna a v hlavě ti hučí z horkého a vlhkého vzduchu. Všude cítíš neurčitý zemitý, těžký pach... občas jej přehluší výrazná vůně nějaké neznámé květiny. Znenadání ti na hlavu padne obrovská kapka vody. Podíváš se vzhůru a zjišťuješ, že jsi se náhle ocitl uprostřed tropické bouře. Zelený spletenec korun stromů však nad tebou tvoří obrovský deštník, děravý jen na několika málo místech. Pozoruješ kapky, stékající po kmeni stromu, a uvědomuješ si, že les jako by ožil. Hmyz zvláštních tvarů, který vidíš poprvé v životě, opouští své úkryty v kořenech, kmenech a dutinách stromů.

Nad hlavou se úchvatná oblaka mūr, motýlů a ptáků chlubí svými pestrými barvami. Ještě výše křičí paviani a různobarevní papoušci s dlouhými ocasními pery.

Náhle se stala podivná věc. Cítíš, jako by tě něco zvedalo ze země. Vznášíš se směrem vzhůru, k zeleným korunám. Obratně se vyhýbáš spletenici lián a koutkem oka zahlédneš, jak se mezi porostem plíží levhart.

Stoupáš a kolem tebe přibývá světla. Nyní jsi mezi spodními větvemi stromů. Tady, vysoko nad zemí, je úplně jiný svět. Pozoruješ akrobatické výkony veverek, pralesních myší a opic, houpajících se a přeskakujících ze stromu na strom. Hadi, ještěrky a žáby se kloužou po větvích. Stále stoupáš a dostáváš se do husté vrstvy korun stromů. Silné a rozložené větve končí záplavou růžových a fialových květů. Nejhouževnatější liány přisáté k životodárným stromům bojují o své místo na slunci s obřími kapradinami a zářivě žlutými orchidejemi. Šimpanzi sedící a poskakující ve spleti větví spolu klábosí. Jedním okem však stále pozorují, zda nad korunami stromů nekrouží orel.

Olověně šedé, těžké dešťové mraky odvál vítr, nyní je nad tebou blankytně modrá obloha a na temeni hlavy cítíš horký dech tropického slunce. Stoupáš výš a otevírá se ti pohled na nekonečný, bezbřehý oceán zeleně dole pod tebou. Občas zahlédneš záblesk řeky, proplétající se v meandrech mezi stromy. Úzký proužek dýmu stoupající tu a tam z mýtin označuje místa, kde žijí skupinky domorodých lidí, stěhujících se pralesem neustále z místa na místo. Hroznivý oblak temného kouře daleko na obzoru vypovídá o odvrácené straně tropického pralesa.

Pozn. Z. Polákové: Pro potřeby výuky o subsaharské Africe byly názvy některých zvířat přejmenovány, aby odpovídaly skutečnosti.

Příloha 3: pracovní listy – fyzická geografie

Celková rozloha Afrického kontinentu: _____ . Je to _____ největší kontinent světa (za _____ a _____).



Podle předlohy v mapě vybarvi následující místa a přiřpiš k nim patřičné číslo:

- | | | |
|-------------------------|----------------------|-------------------------|
| 1. Adenský záliv | 8. Mosambický průliv | 15. Svatý Tomáš |
| 2. Rudé moře | 9. Indický oceán | 16. Somálský poloostrov |
| 3. Gibraltarský průliv | 10. Atlantský oceán | 17. Seychely |
| 4. Suezský průplav | 11. Madagaskar | 18. Zanzibar |
| 5. Středozemní moře | 12. Komory | 19. Kapverdy |
| 6. Guinejský záliv | 13. Sokotra | |
| 7. průliv Bab-al-Mandab | 14. Kanárské ostrovy | |

Povrch a vodstvo Afriky

Převažuje _____ a _____ terén (do 600 m n. m.). SZ nížinná část a JV vysočinná část (nadm. výška okolo 1000 – 1800 m n. m.). V JV části se nachází i Velká _____, ve které se nachází nejvyšší hora Afriky: _____ (_____ m n. m.), ale i oblast velkých jezer, mezi které patří: _____,

a _____ . Tato jezera jsou známá také pro _____ .

Dalším africkým jezerem je _____ , ležící na hranicích Nigérie, Nigeru, _____

a _____ , které v současné době trpí rychlým vysycháním.

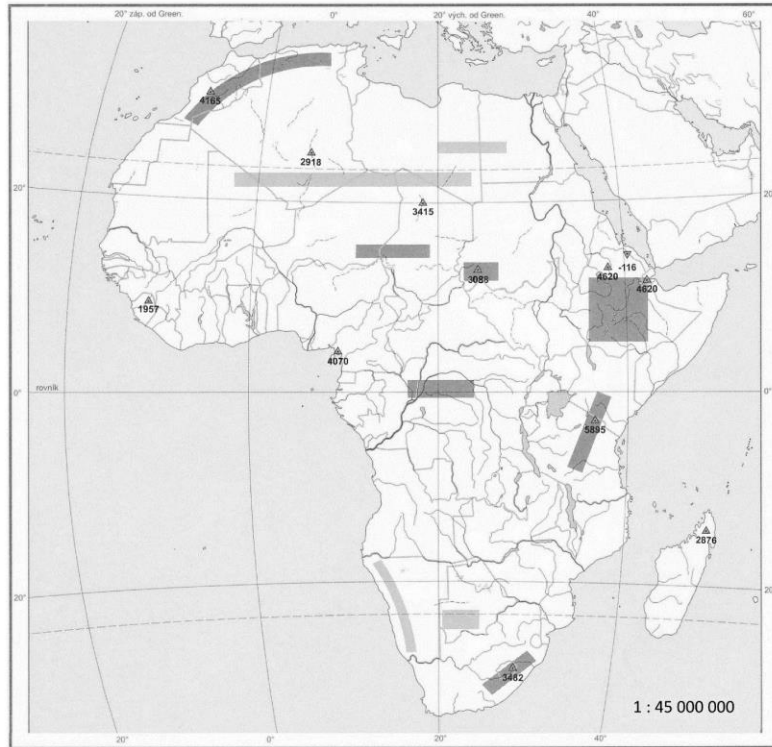
Za pomoci atlasu vyhledejte ve dvojicích chybějící údaje

název řeky	délka [km]	povodí [mil. km ²]	velikost	pramen	ústí	státy, kterými protéká
	6 671	2,88	2. nejdelší řeka světa			Burundi Rwanda Tanzanie Uganda J. Súdán Egypt
	4 835	3,82	3. největší plocha povodí na světě	JV okraj Konžské pánve		
	4 160	2,09	největší řeka západní Afriky			Guinea Mali Niger Benin Nigérie
	2 660	1,45	největší řeka jižní Afriky	mezi Konžskou a Kalaharskou pánví		

Na řece _____ , leží světoznámé _____ , zapsané v seznamu světového dědictví UNESCO. Objeveny byly v roce 1855 cestovatelem _____ . Autorem jejich prvního zmapování byl český cestovatel _____ .

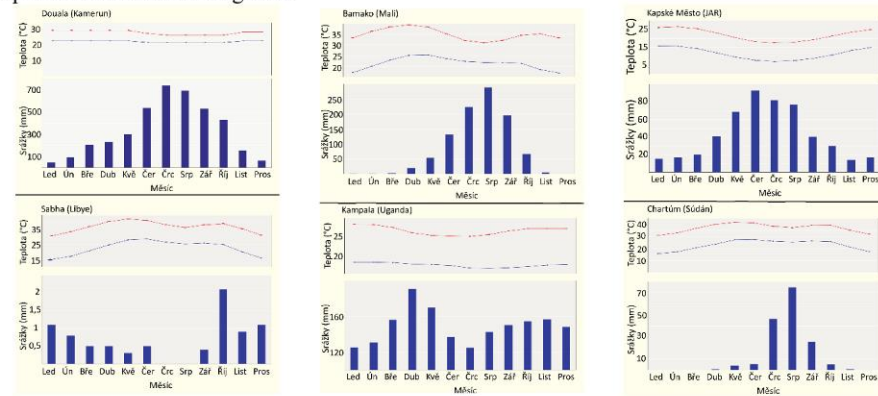
Do slepé mapy doplň / zvýrazni:

- | | | |
|--|-------------------------|-------------------------|
| 1. hranice mezi SZ nížinnou a JV vrchovinnou Afrikou | 9. Sahara | 18. Zambezi |
| 2. Velká příkopová propadlina | 10. poušť Namib | 19. Niger |
| 3. Etiopská vysočina | 11. poušť Kalahari | 20. Viktoriiny vodopády |
| 4. Východoafrická vysočina | 12. Libyjská poušť | 21. Viktoriino jezero |
| 5. Dračí hory | 13. Čadská pánev | 22. j. Tanganika |
| 6. Atlas | 14. Konžská pánev | 23. j. Malawi |
| 7. Kilimandžáro | 15. Assalská proláklina | 24. j. Turkana |
| 8. Mt. Keňa | 16. Nil | 25. Čadské j. |
| | 17. Kongo | |



Podnebí a biomy

Do tabulky doplň informace z klimatogramů



Město	nejteplejší měsíc	nejchladnější měsíc	měsíc s nejvíce srážkami	měsíc s nejméně srážkami	Podnebný pás
Douala (Kamerun)					
Kampala (Uganda)					
Bamako (Mali)					
Chartúm (Súdán)					
Kapské Město (JAR)					
Sabha (Libye)					

Obyčejnou tužkou popiš, jak podle tebe vypadají tyto jednotlivé biomy. Porovnej své výsledky se spolužákem. Po probrání této látky si zápis doplň o chybějící údaje a přepiš propiskou.

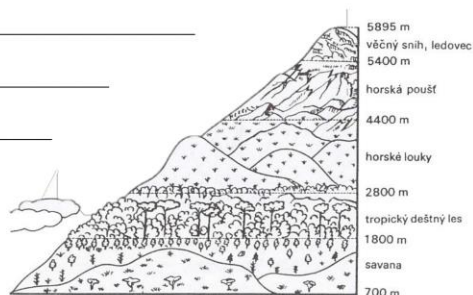
tropický deštný les: _____

savany: _____

pouště a polopouště: _____

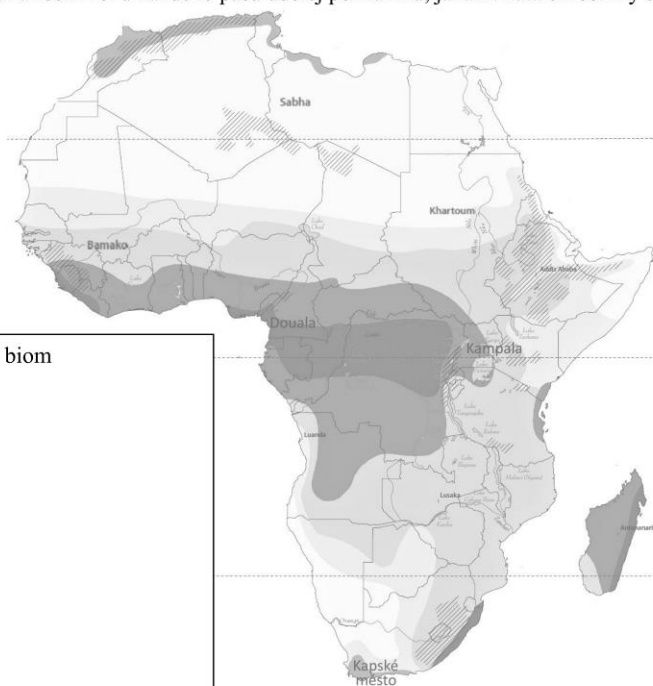
středomořský typ vegetace: _____

Co je znázorněno na průřezu? Jak se toto místo nazývá? Ve dvojicích ho popiš.



V mapě podnebných pásů vybarvi jednotlivé pásy (podle předlohy v prezentaci) – k mapě si dopiš vlastní legendu. Do této mapy budou dopisovány i informace k rostlinstvu a živočišstvu.

Během poznávání zvířat a rostlin si u každého pásu udělej poznámku, jaká zvířata či rostliny se v něm vyskytují.



legenda: podnebný pás / biom

<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>

Jak se nazývá nejvlhčí klimatický pás v Africe? Jaké zde rostou rostliny? Porovnej ho s nejsušším pásem (množství druhů zvířete, rostlin). _____

Domácí úkol: Na další hodinu se pokuste zjistit, co znamenají tyto pojmy. Prozatím si to NEZAPISUJTE do pracovního listu.

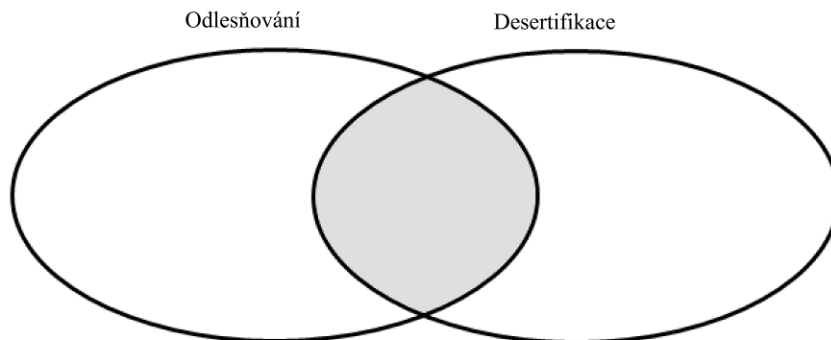
odlesňování:

desertifikace:

nelegální lov zvířat:

Znáte, nebo jste slyšeli o dalších problémech, které sužují africkou přírodu? Pokuste se vymyslet alespoň 2:

Doplň jednotlivé příčiny odlesňování a desertifikace – do průniku napiš jejich společné příčiny.



Do každého okénka napiš alespoň tři možnosti řešení těchto problémů

možnosti řešení odlesňování

možnosti řešení desertifikace

Z referátů o národních parcích si doplň do tabulky:

Národní park	stát/-y	vegetační pás	Chráněné druhy rostlin a živočichů

Do předchozí mapy zaznamenej národní parky Serengeti, Krugerův národní park a Národní park Masai Mara

Zdroje:

mapa na s. 1: MapMaker 1-Page Maps. In: National Geographic. [online] [vid. 10. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.nationalgeographic.org/education/mapping/outline-map/>
 mapa na s. 3: BAREŠOVÁ, J., ADÁMEK, J., 2009. Slepé mapy - zeměpis: fyzické mapy, světadíly a regiony, politické mapy, Česká republika. Praha: Fragment. s. 26. ISBN 978-80-253-0532-4.
 klimatogramů na s. 4: Africa: Atlas of Our Changing Environment. United Nations Environment Programme (UNEP). s. 9. Nairobi. 978-92-807-2871-2 [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://na.unep.net/atlas/datlas/sites/default/files/unepsiouxfalls/atlasbook_1136/Africa_Atlas_English_Intro.pdf
 průřez na s. 5: HERINK, J., TLACH, S. 2006. Základy zeměpisných znalostí: příručka k sestavení učebních osnov a ověřovací sbírka úloh pro vyučovací předmět Zeměpis ve školních vzdělávacích programech pro základní vzdělávání. 2., rozš. a upr. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti. s. 55. ISBN 80-86034-67-4.
 mapa na s. 5: Africa: Atlas of Our Changing Environment. United Nations Environment Programme (UNEP). s. 8. Nairobi. 978-92-807-2871-2 [online]. [vid. 14. 11. 2016]. Dostupné z: http://na.unep.net/atlas/datlas/sites/default/files/unepsiouxfalls/atlasbook_1136/Africa_Atlas_English_Intro.pdf

Příloha 4: pracovní listy – humánní geografie

Historie

Asi neznámější objevitel Afriky je Angličan _____ . Ten prozkoumal řeku _____ na níž našel vodopády, které pojmenoval po britské _____ . Pro Českou republiku je významný cestovatel a etnograf _____ , který na cestách nasbíral velké množství přírodních a kulturních artefaktů. Z moderních českých cestovatelů je známá dvojice _____ a _____ , kteří procestovali Afriku v automobilu Tatra 87.

Prvním z důvodů, proč se začala prozkoumávat Afrika, byl nepochybně obchod s _____. Nejhorší situace byla v _____. století, kdy ročně odváželi do Nového světa _____ tisíc otroků.

Co je myšleno pojmem Nový svět? _____

Pokus se ve dvojicích vysvětlit, co je to pojem kolonizace.

Které evropské země se nejvíce podílely na kolonizaci Afriky?

_____, _____, _____

Proč se o Afriku Evropské země zajímaly? Jakým způsobem Evropané změnili Afriku?

Které dva státy nikdy nebyly pod koloniální nadvládou? _____, _____

Jaký rok je znám jako tzv. rok Afriky? Vysvětlí tento pojem

Jak se jmenuje nejmladší stát Afriky? V jakém roce vznikl? _____

Kultura

Napiš alespoň 3 prvky z **tradiční** a 3 prvky z **moderní** kultury subsaharské Afriky.

V subsaharské Africe je nejvyšší počet jazyků a etnik na světě. K následujícím obrázkům napiš správný **název etnika**, ke kterému patří a také **oblast** nebo **název státu**, ve které žijí.



_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Napiš, jaká pozitiva a negativa může nést fakt, že se na relativně malém území vyskytuje velké množství jazyků a etnik. Svě tvrzení porovnej s ostatními ve skupinách.

Pozitiva	Negativa

K následující mapě přiřpiš podle prezentace názvy etnických rodin a skupin.



Obyvatelstvo

Podle mapy hustoty obyvatelstva, kterou vidíte v prezentaci nebo v atlasu na str. 103 napište, kde se vyskytují nejhustěji zalidněné oblasti. Které oblasti jsou naopak nejméně osídleny?

Která země má vyšší hustotu obyvatelstva: Čad nebo Jižní Afrika. Svě tvrzení vysvětlete.

Hustota obyvatelstva subsaharské Afriky byla roku 2015 na hodnotě _____, což je v porovnání s Evropou (73 ob./km²) _____. Počet obyvatel ve městech je _____, převažuje tedy _____ typ osídlení. V subsaharské Africe je nejvyšší průměrná porodnost na světě, činí _____. Mezi hlavní nemoci, které se podílejí na vysoké úmrtnosti patří _____, _____ a _____. Právě v subsaharské Africe je nemoc _____ nejvíce rozšířena (67% všech obyvatel na světě).

V Africe je velké množství mezinárodních organizací. Nejdůležitější je _____, do které patří _____ Afriky.

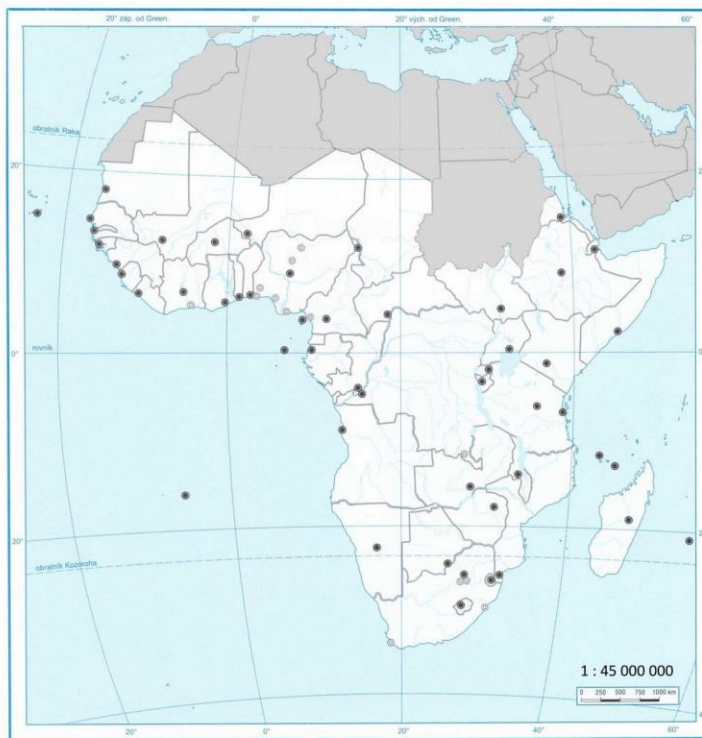
Afrika stále patří k nejhudším světadílům i přes obrovské přírodní bohatství. Příčin je mnoho a těžko se odstraňují. Některé informace jsme si již probírali, některé znáte z doslechu a o dalších jste si přečetli v aplikaci Story Maps. Pokuste se ve skupinách seřadit tyto možné problémy podle vlastního uvážení od nezávažnějších k méně závažným. Diskutujte o svých tvrzeních a snažte se je obhájit.

vysoká porodnost, sucho, koloniální minulost, nemoci a epidemie, nízká vzdělanost, nerovnoprávnost, ozbrojené konflikty, kácení lesů a rozšiřování pouští, divoká zvířata, diktátorské režimy, špatný vzduch, nekvalitní zdravotní péče, málo mechanizace v zemědělství, jazykové rozdíly, pytláctví, rasismus, málo aut, nedostatek moderních výrobků, nedostatek pitné vody, chudoba

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Státy a hospodářství

Ve slepé mapě vyznačte hranice regionů západní, centrální, východní a jižní subsaharské Afriky. Dále pak vyznačte: Nigérii, Demokratickou republiku Kongo, Etiopii, Keňu, Jižní Afriku – u těchto států také vyznačí jejich hlavní město.



Podle map o zemědělství a hospodářství (atlas s. 104-105) popiš, kde se převážně:

těží nerostné suroviny: _____

chová dobytek: _____

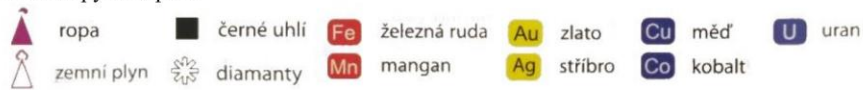
pěstují plodiny: _____

v jakých regionech je nejvyšší hrubý domácí produkt: _____

Urči zemi podle indicií:

- 1) vývoz kakaa, těžba dřeva, Accra _____
- 2) ropa, velké množství obyvatel, řeka Niger _____
- 3) řeka Kongo, deštné lesy, občanská válka _____
- 4) prapůvod kávy, nikdy nebyla kolonií, Addis Abeba _____
- 5) Nelson Mandela, diamanty, MS ve fotbale roku 2010 _____
- 6) lemuři, baobaby, pěstování hřebíčku _____

Ke každému regionu vždy doplň vypsáné informace a v mapě přibližně zakresli oblasti nejvýznamnějšími hospodářskými surovinami. **Další zajímavosti doplňuj až při referátech!**
 Legenda ke slepým mapám:



název regionu: _____

zemědělství: _____

světový dodavatel: _____

těžba: _____

průmysl: _____

další zajímavosti: _____



název regionu: _____

název oblastí, ve které se vyskytuje nejvíce surovin v regionu:

zemědělství – tržní plodiny: _____

těžba: _____

světový dodavatel (název státu a suroviny): _____

další zajímavosti: _____



název regionu: _____

zemědělství: _____

světový vývoze (název státu a surovina): _____

těžba: _____

další zajímavosti: _____



název regionu: _____

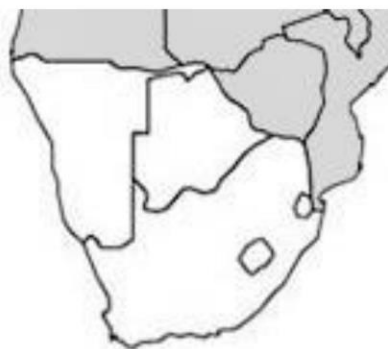
úroveň hospodářství: _____

těžba: _____

zemědělství: _____

průmysl: _____

další zajímavosti: _____



Zdroje:

obrázky a mapa na s. 2 a 3 – viz diplomová práce s. 136 a prezentace slide 86
mapa na s. 4: BAREŠOVÁ, J., ADÁMEK, J., 2009. Slepé mapy - zeměpis: fyzické mapy, světadíly a regiony, politické mapy, Česká republika. Praha: Fragment. s. 26. ISBN 978-80-253-0532-4. mapy na s. 7-8: Worldatlas: Africa. [online]. [vid. 19. 3.2017]. Dostupné z: <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/af.htm>

Příloha 5: power pointová prezentace – ukázky slidů⁶¹



slide 1 a 2: úvodní stránka s odkazy na jednotlivé kapitoly prezentace



slide 5: opakování - světové regiony



slide 7: ukázka jak vypadá úvod každé kapitoly



slide 11: ukázka jedné z otázek na kritické myšlení společně s ukázkou, jak v prezentaci vypadá odkaz na internetový zdroj

⁶¹ Kompletní prezentace je dostupná na CD, které je přiložené u diplomové práce.

Členitost pobřeží, ostrovy

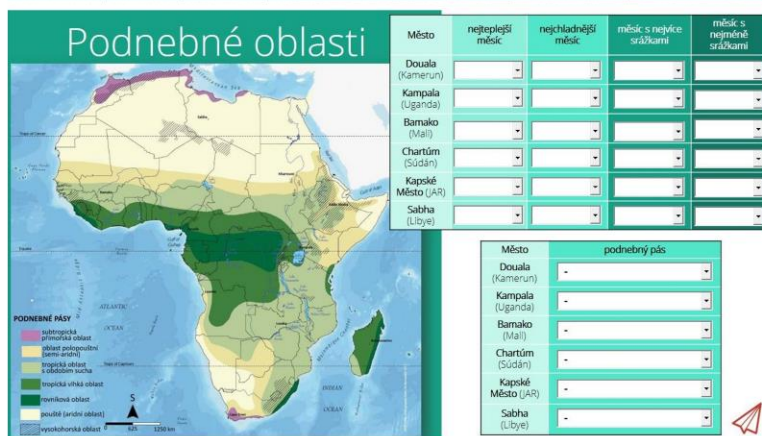
13



slide 13: použití slepé mapy pro eliminaci možného rozptýlení (zaměření pouze na obrysy = členitost pobřeží)

název řeky	délka [km ²]	povodí [mil km ²]	velikost	pramen	ústí	státy, kterými protéká
	6671	2,88	2. nejdelší řeka světa			Burundi Rwanda Tanzanie, Uganda J. Súdán Egypt
	4835	3,82	3. největší plocha povodí na světě	JV okraj Konžské pánve		
	4160	2,09	největší řeka západní Afriky			Guinea, Mali, Niger, Benin, Nigérie
	2660	1,45	největší řeka jižní Afriky	mezi Konžskou a Kalaharskou pánví		

slide 19: práce s tabulkou a pracovním listem, do tabulky se dá zaznamenávat přímo (něs interaktivní tabuli)



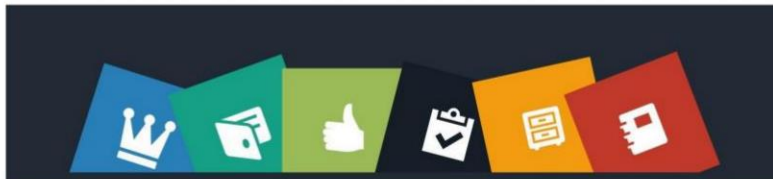
slide 27: práce s klimatogramů, do tabulek se doplňují informace skrze rozbalovací nabídku



slide 40: ukázka využití obrazového materiálu v prezentaci.

Skupinová práce

národní parky Afriky



Vytvořte skupiny a do příští hodiny vyhledejte základní informace a zajímavosti k nejznámějším národním parkům Afriky.
Národní park Serengeti
Národní park Chobe
Krugerův národní park
Národní rezervace Masai Mara
Národní park Etosha

slide 64: zadání skupinové práce



Víte, co je hlavní motivací pytláků, kteří loví nebo mrzačí nosorožce s cílem získat jejich roh?

Na černém trhu je možné zaplatit za jeden roh až 65 000 amerických dolarů (637 tisíc Kč). Při aukci zvířat, kdy je možné zakoupit živého nosorožce, je cena za takovéto zvíře okolo 25 000 amerických dolarů. Z toho plyne, že za samotný roh se zaplatí **tříkrát vyšší suma než za živého nosorožce.**



slide 69: práce s textem – následné odhalení obrázku → konfrontace s krutou skutečností

Emil Holub

Záznam z deníku, ve kterém popisuje svůj návrat po devíti letech k soutoku řek Limpopo a Mariko.

„Panenskou krásu této pustinu postihl osud všech věcí pozemských – hustiny a neprostupná křoviska na břehu říčním byla [...] skoro nadobro zničena. Za první návštěvy mě byla kraj při ústí Marika ještě zcela liduprázdný a pustina se svými pávaby a hrobovým tichem rozkládala se vůkol. Dnes osídleny jsou oba břehy lidmi, a ačkoli jsem se na jedné straně musil radovat z tohoto pokroku kulturního, přece bylo mi v duchu líto, že kraj tento nepodřel své podoby dřívější.“

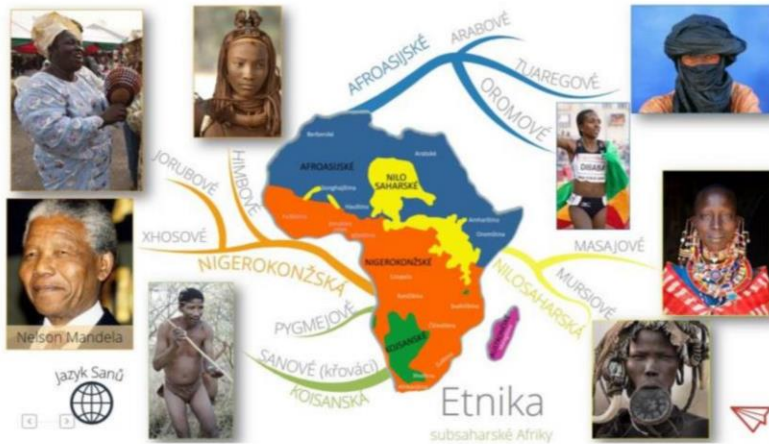


slide 74: porozumění textu – práce s pramenem

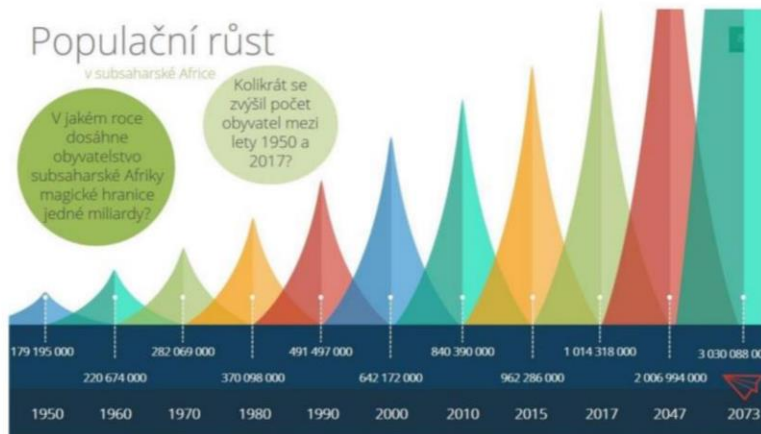


 Masajové	 Žena má velmi důležitou úlohu v rodině, ale nerovnováha mezi pohlavími je stále citelná	 Yorubové
 Murslové	 Ndebele	 Murslové
 Whosa	 Sanové (Kwazi)	 Murslové
Kontinent s velkým množstvím kultur a jazyků dáno původní nízkou zalidněností	Tradiční chápání společnosti: Život ve skupinách rodina je základ všeho	Dalším ze znaků Afričanů je snaha splynout s davem, nevyčnívat (riziko narušení tradic rodiny nebo skupiny)
		Kultura subsaharské Afriky přechází na severu do islámské, na východě do hinduistické a na západě do západní kultury

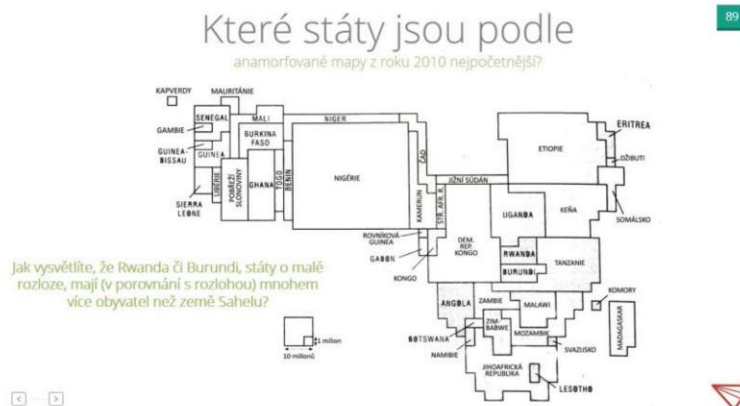
slide 79: ukázka jednoho ze slidů, věnující se kultuře



slide 86: grafické zpracování tématu etnických skupin a s odkazem na audio ukázkou jazyku Sanů



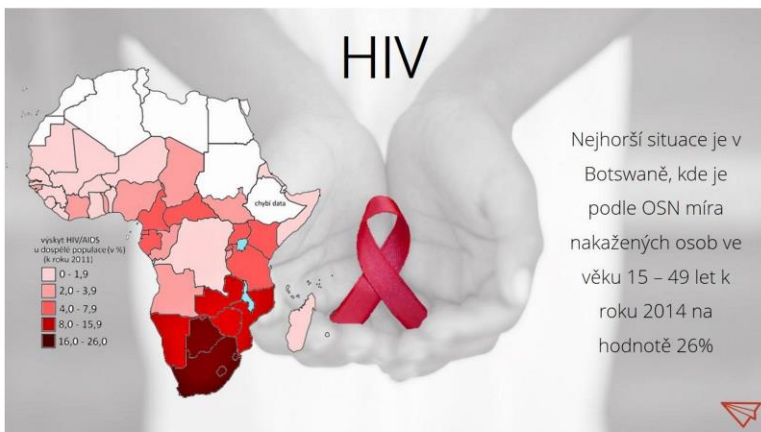
slide 88: grafické zpracování tématu nárůstu počtu obyvatelstva



slide 89: ukázka použití jiného typu mapy (anamorfovaná mapa)



slide 92: ukázka použité grafiky, doplňování textu či tabulky za pomoci animace



slide 96: prezentace obsahuje několik problémů, ať už v přírodní nebo lidské sféře



slide 107: ukázka k tématu hospodářství

V kterém sektoru je podle vás zaměstnáno nejvíce lidí?

Který sektor se nejvíce podílí na tvorbě HDP?



(tzn. který nejvíce vydělává)



Z ekonomického hlediska je celá subsaharská Afrika nejchudší makroregion na světě.



slide 110: k zamyšlení – názorná ukázka obnosu, který si vydělává většina obyvatel

Většina obyvatelstva vydělává pouze 1–3 USD za den



kakaovník
2/3 světového vývozu

Zemědělství
základ africké ekonomiky

117

slide 117: zemědělství – zajímavosti, jak vypadají některé plodiny, u kterých většina žáků zná jen výsledný produkt (kakao – čokoláda, apod)



plody rostou na kmeni stromu



po sklizni se semena nechávají zkvásit a následně se suší



boby se nejčastěji melou na prášek, ze kterého se dělá čokoláda





slide 120: další ukázka plodin, environmentální zaměření – seznámení žáků s problematikou palmového oleje



Trans-Africká dálnice má délku 56 683 km. Více než polovina je zpevněná, ale velký problém zde činí údržba.

127



slide 127: kritické myšlení na téma jaké problémy mohou mít v subsaharské Africe s údržbou silnic (obrázky se zobrazí až při kliknutí)

Východní Afrika

Zdroje	Mangan	Využití půdy
Diamanty	Kobalt	Komerční hospodaření
Zlato	Zinek	Samozásobitelské hospod.
Měď	Ropa	Chov dobytka
Uran	Stříbro	Kočovný chov dobytka
		Zpracovatelský průmysl a obchod
		Komerční rybolov
		Nízká nebo žádná aktivita

mezi světovými vývozcí

Zambie (měděný pás) a Tanzanie (1. v exportu hřebíčku a sisalu na světě)

ostatní země mají slabé obchodní mezinárod. postavení

zemědělství

převládající odvětví banány, kukuřice, rýže, maniók, batáty, v sušších oblastech arašídy, proso a čirok

v sušších oblastech arašídy, proso a čirok

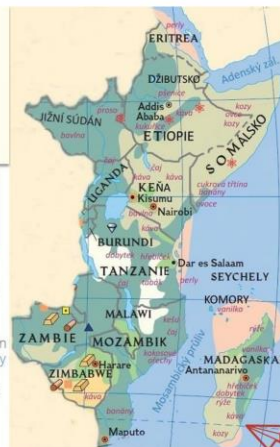
průmysl

v hlavních městech a přístavech těžba: zinek, olovo, kobalt, zlato a stříbro

z části i strojírenský a potravinářský průmysl

cestovní ruch

jako náhrada chybějících surovin jsou přírodní krásy NP Serengeti, Viktorino jezero, Killmandžáro



slide 133: ukázka zpracování tématu hospodářství regionů

Příloha 6: stručný přehled výukových hodin

Stručný přehled výukových hodin	
<u>číslo hodiny</u> název hodiny	témata a aktivity
<u>1. hodina</u> Úvod k novému regionu, určení umístění kontinentu	<ul style="list-style-type: none"> - opakování - seznámení se s novým regionem - rozloha Afriky - práce s pracovním listem a atlasem - práce s obrazem
<u>2. hodina</u> Členitost pobřeží a charakteristika reliéfu	<ul style="list-style-type: none"> - porovnávání členitosti reliéfu - práce s interaktivní mapou – zaznamenávání do pracovního listu (členitost reliéfu a charakteristika povrchu)
<u>3. hodina</u> Vodstvo	<ul style="list-style-type: none"> - rozmístění vodstva v Africe - práce s videem, obrázky, tabulkou a pracovním listem (slepá mapa) - Oblast velkých jezer - Čadské jezero
<u>4. hodina</u> Podnebí a biomy	<ul style="list-style-type: none"> - rozmístění podnebných pásů a biomů - poznávání jednotlivých biomů, rostlin a živočichů - práce s pracovním listem a slepou mapou
<u>5. hodina</u> Skupinová práce – národní parky	<ul style="list-style-type: none"> - práce ve skupinách – vytváření plakátu s tématem národních parků - práce s pracovním listem
<u>6. hodina</u> Vybrané problémy africké přírody, úvod do tématu historie	<ul style="list-style-type: none"> - brainstorming na téma problémů africké přírody, následná diskuse - hledání možných řešení problémů - seznámení se s vybranými problémy (deforestace, desertifikace, nelegální lov nosorožců) - práce s pracovním listem
<u>7. hodina</u> Historie subsaharské Afriky	<ul style="list-style-type: none"> - objevování afrického kontinentu, práce s mapou - historie Afriky – staré říše, otroctví, kolonialismus, postkoloniální období - porozumění textu - referáty na téma nejznámější objevitelé Afriky (Livingstone, Holub) - práce s pracovním listem
<u>8. hodina</u> Kultura, jazyky, náboženství	<ul style="list-style-type: none"> - tradiční vs. moderní kultura, obrazové a hudební ukázky - základní prvky africké kultury - náboženství, jazyky, etnika – práce s mapou, obrázky, schémata a zvukovým záznamem - práce s pracovním listem

<p><u>9. hodina</u></p> <p>Obyvatelstvo</p>	<ul style="list-style-type: none"> - populační růst – práce s grafem - ukázka anamorfované mapy a práce s ní - kladení základních geografických otázek na téma hustota zalidnění - urbanizace a další demografické údaje - hlavní nemoci podílející se na vysoké úmrtnosti - práce s pracovním listem
<p><u>10. hodina</u></p> <p>Hranice států, mezinárodní organizace, vybrané problémy obyvatelstva, úvod do hospodářství</p>	<ul style="list-style-type: none"> - vznik hranic – porovnání současných hranic a hranic vzniklých v koloniálním období - mezinárodní organizace - práce s internetovou mapou Story Maps – diskuse nad nejvýznamnějšími problémy subsaharského obyvatelstva - základní charakteristika hospodářství subsaharské Afriky - zaměstnanost v sektorech, nezaměstnanost - problematika slumů - zahraniční spolupráce - práce s pracovním listem
<p><u>11. hodina</u></p> <p>Zemědělství, průmysl, sektor služeb, regiony subsaharské Afriky</p>	<ul style="list-style-type: none"> - tržní plodiny – obrázkové ukázky - význam těžebního průmyslu - rozvoj sektoru služeb diskuse nad pozitivy a negativy cestovního průmyslu - doprava - práce s pracovním listem
<p><u>12. hodina</u></p> <p>Skupinová práce – regiony subsaharské Afriky</p>	<ul style="list-style-type: none"> - vypracovávání prezentací či plakátů na téma regiony subsaharské Afriky - práce ve skupinách
<p><u>13. hodina</u></p> <p>Region Západní a Centrální Afrika + prezentování prvních dvou skupin</p>	<ul style="list-style-type: none"> - práce s pracovním listem a slepou mapou - ukázky nejdůležitějších prvků hospodářství v regionech - prezentace prvních dvou skupin
<p><u>14. hodina</u></p> <p>Region Východní a Jižní Afrika + prezentování posledních dvou skupin</p>	<ul style="list-style-type: none"> - práce s pracovním listem a slepou mapou - ukázky nejdůležitějších prvků hospodářství v regionech - prezentace posledních dvou skupin
<p><u>15. hodina</u></p> <p>Závěrečné opakování</p>	<ul style="list-style-type: none"> - závěrečné opakování ve formě didaktických her (riskuj; najdi a zaznamenej; víš, co to je?) - skupinová práce, práce s prezentací a interaktivní mapou